

Kohtalo omissa käsissä

**Suomen sodissa 1939–1945 itsensä surmanneiden sotilaiden
omaisten asema vuosina 1939–1960**

Heidi Ilona Mustajoki

Pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopisto

Filosofian, historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos

Suomen ja Pohjoismaiden historia

Maaliskuu 2010

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Sota, itsemurha ja omaiset	1
1.2. Aiempi tutkimus ja tutkimuskysymykset	2
1.3. Lähteet ja metodit	5
1.4. Itsemurhan käsite ja itsemurhan toteaminen	10
2. SOTILAIDEN ITSEMURHAT SUOMEN SODISSA 1939–1945	12
2.1. Rikoksesta sosiaalisesti häpeäksi – itsemurhaan suhtautumisen historiaa	12
2.2. Itsetuhoisuudelle altistava sotilaspalvelus	14
2.3. Itsemurhien määrällinen kehitys	15
2.3.1. Talvisota	15
2.3.2. Jatkosota	21
2.3.3. Lapin sota	27
2.4. Itsemurha – sotilaan väärä tapa kuolla	30
2.5. Omaisille tiedottaminen	31
2.6. Sotilaiden hautaaminen	33
3. ITSEMURHAN TEHNEET SOTILAAT JA HEIDÄN OMAISENSA	40
3.1. Perhesuhteet ja viranomaistukea hakeneet läheiset	40
3.2. Alueellinen jakaantuminen	42
3.3. Sosiaalinen asema	43
3.4. Ikä	45
3.5. Sotilasarvo	47
4. ITSENSÄ SURMANNEIDEN SOTILAIDEN OMAISTEN ELÄKETURVA	49
4.1. Sosiaalipolitiikka sotien jälkeen	49
4.2. Kaatuneiden omaisten viranomaistuki	49
4.2.1. Eläkkeet	49
4.2.2. Muut tuet	53
4.3. Itsensä surmanneiden sotilaiden omaisten asema esillä eduskunnassa	54
4.4. Sotaeläkekomitea	60
5. ITSEMURHIEN KORVAUSKÄYTÄNNÖT	63
5.1. Korvausten hakeminen	63
5.2. ”Tapaturmatoimisto harkitsee oikeaksi hylätä hakemuksen”	64

5.3. Kielteisiin korvauspäätöksiin johtaneet itsemurhat	68
5.4. Oikeusasteiden näkökannat	72
5.5. Ylimääräisen eläkkeen vähäinen merkitys	74
6. MENETYKSEN MONET MERKITYKSET	77
6.1. Taloudellisen turvan katoaminen	77
6.2. Itsemurha omaisten silmin	81
6.3. Vaiettu vai myönnetty itsemurha?	84
6.4. ”Onko oikeus todella nimensä arvoinen?”	85
7. JOHTOPÄÄTÖKSET	87
LÄHTEET	93
LIITTEET	106

16.9.42

Rakas Äiti.

Nyt minun elämäni loppuu. En enää häiritse ketään koskaan. Anna anteeksi kaikki.

I.

1. Johdanto

1.1. Sota, itsemurha ja omaiset

Toinen maailmansota vyöryi Suomeen Neuvostoliiton hyökättyä Karjalan kannakselle 30. marraskuuta 1939.¹ Tuosta marraskuisesta päivästä alkoi miltei kuusi vuotta kestänyt sotatila välirauhoineen. Taistelujen tuloksena Suomi säilytti itsenäisyytensä, mutta siitä maksettu hinta oli kova. Vuosien mittaan noin 94 000 suomalaista menetti henkensä.² Kuolema kosketti satojentuhansien ihmisten elämää, ja sota jätti leskeksi noin 30 000 naista, orvoksi noin 50 000 lasta ja liki 100 000 vanhempaa menetti lapsensa.³

Nämä kymmenentuhannet kuolemat olivat seurausta monenlaisista tapahtumista: vastapuolen laukauksista, tykistötulesta, kranaateista, ilmapommeista, onnettomuuksista, sairauksista. Kaikki kuolemat eivät kuitenkaan seuranneet vastapuolen tai omien joukkojenkaan toiminnasta. Jotkut sodassa palvelleet päättivät kohtalostaan itse, oman käden kautta. Poikkeavasta kuolintavasta huolimatta myös he olivat osa tuota suurta sodassa menehtyneiden joukkoa.

Talvisodan sytyttyä monet kaatuneita ja heidän läheisiään koskevat käytännöt olivat vielä ratkaisematta. Miten kaatuneista ilmoitettaisiin omaisille, minne sotilaat haudattaisiin?⁴ Myös kaatuneiden omaisten asema aiheutti suurta huolta.⁵ Sotien aikana korjattiin joitakin puutteita, mutta vasta 1940-luvun lopussa huoltolainsäädännön katsottiin palvelevan tarkoitustaan.⁶ Sodan ensimetreille oli tyypillistä, että ohjeet muotoutuivat vasta ongelmien ilmetessä.

Sodassa poikkeuksellisesti menehtyneiden ja heidän läheistensä tilanne ei tässä asetelmassa ollut helppo. Itsensä surmanneiden sotilaiden omaisten hankalaa asemaa korosti se, että itsemurha ei kuolintapana sopinut armeijan ihanteisiin. Sotaan mentiin tappaamaan vihollisia, ei itseään. Niin ikään aikakauden sotapsykiatria suhtautui sotilaiden sodassa saamiin psyykkisiin vammoihin torjuvasti.⁷ Yhteiskunnan asenteet itsemurhia

¹ Soikkanen 1999, 237. Välilehden lainaus: Kansio 14. TJKA. VK.

² Kurenmaa & Lentilä 2005, 1152.

³ Hietanen 1990, 335.

⁴ Kansanaho 1991, 66, 76; Saario 1989, 169–170.

⁵ Hietanen 1990, 326.

⁶ Kriikku 1996, 179.

⁷ Kivimäki 2006b, 53–54.

kohtaan olivat kuitenkin jo lientyneet, eikä itsemurhayritystä oltu enää 50 vuoteen pidetty rikoksena.⁸ Kirkkokaan ei enää tehnyt eroa itsensä surmanneen ja muiden kuolleiden hautauksen välillä.⁹ Omaisille itsemurha merkitsi kuitenkin edelleen leimautumista ja sosiaalista häpeää.¹⁰

Suhtautumiseen sotilaiden itsemurhiin ja niiden korvaamiseen vaikuttivat monet seikat. Yhtäältä merkitsivät puolustusvoimien ja sen sotilaspappien ja -psykiatrien asenteet, toisaalta kyse oli aikakauden sosiaalipolitiikasta ja sen käytännöistä. Myös yleiset näkemykset omaehtoisista kuolemista muokkasivat käsityksiä. Yhdessä ne määrittivät reunaehdot, joiden varassa sotilaiden omaiset joutuivat elämään huoltajansa itsemurhan jälkeen.

1.2. Aiempi tutkimus ja tutkimuskysymykset

Suomen vuosien 1939–1945 sotia voidaan sanoa historiantutkijoiden lempilapsiksi. Tuskin mistään muusta aihepiiristä on tehty Suomessa yhtä valtava määrä tutkimusta. Suuresta suosiosta huolimatta tutkimuksen näkökulma on pysynyt hätkähdyttävän samanlaisena: sotia on tarkasteltu lähes yksinomaan poliittisina tai tapahtumahistoriallisina ilmiöinä. Vasta 1980-luvun lopulta alkaen kuva sodista on hiljalleen monipuolistunut, ja poliittisen päätöksenteon ja operaatioiden vastapainoksi ovat nousseet sodan inhimilliset seuraukset. Ratkaiseva käänne näyttää kuitenkin tapahtuneen vasta 2000-luvulla. ”Uusi sotahistoria” on tarttunut aiemmin vaiettuihin aiheisiin ja muovannut suomalaisen sotahistorian kenttää uudelleen.

Yhtenä uuden sotahistorian tunnusmerkkinä on pidetty ”tavallisen ihmisen” nostamista tutkimuskohteeksi.¹¹ Ensimmäiset merkit katseen siirtymisestä sodanjohdosta muihin sodan osapuoliin näkyivät Suomessa 1980-luvun lopulla. Tuula Salmen tutkimus *Kansakunnan lesket. Raportti suomalaisista naisista, jotka menettivät miehensä toisen maailmansodan vuoksi* (1986) antoi ensimmäisten joukoissa äänen sodan kokeneille naisille. 1990-luvulla aiheeseen tarttuivat Riikka Raitis ja Elina Haavio-Mannila tutkimuksellaan *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa* (1993). Kokemusten ohella naisten yhteiskunnalliseen asemaan ryhdyttiin kiinnittämään huomiota. Anna-Maria

⁸ Pajuoja 1989, 136.

⁹ Sihvo 1989, 151–152.

¹⁰ Colt 1987, 13–14.

¹¹ Bourke 2006, 25. Ks. uudesta sotahistoriasta myös Kinnunen & Kivimäki 2006.

Kriikun pro gradu -tutkielma *Sotaleskien taloudellinen asema ja avustaminen 1940-luvulla* (1996) on edelleen laaja-alaisin tutkimus suomalaisten sotaleskien saamasta taloudellisesta tuesta. Kriikku on myös ainoa, joka on tutkimuksessaan käsitellyt itsensä surmanneiden sotilaiden leskien asemaa. Sotaleskien ohella huomio on kiinnittynyt sodan kokeneisiin lapsiin ja nuoriin.¹²

Niin ikään rivimiehiä koskeva tutkimus on saanut uusia painotuksia. 1990-luvulla Jukka Kulomaa kyseenalaisti väitöskirjassaan *Käpykaartiin? Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana* (1995) kuvan Suomen armeijan yhtenäisyydestä. 2000-luvulla huomiota ovat saaneet sodan henkiset seuraukset. Ville Kivimäki on tutkimuksessaan todennut suomalaisten sotapsykiatrien suhtautuneen torjuvasti sotilaiden sodassa saamiin henkisiin vammoihin.¹³ Sotatraumoja ja niiden seurauksia on valottanut Jenni Kirves. Tutkimuksessaan Kirves on tulkinut kirjailijoiden omakohtaisia tekstejä ja tuonut esille traumaattisista sotakokemuksista seuranneen itsetuhoisuuden.¹⁴ Myös sodan kuolemankulttuuria on tutkittu. Ilona Kemppainen on väitöskirjassaan *Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana* (2006) avannut sotilaan kuoleman ihanteita ja todellisuutta.

Sodan vaikutuksia niin sotilaisiin kuin heidän läheisiinsä on siis viime vuosina ryhdytty tutkimaan yhä enemmän. Uudet aiheet ovat tuoneet esille sodan jatkuvuuden; sota ei rajoitu vain sen vuosilukuihin. Perspektiivin laajentamisen lisäksi tutkimukset ovat lähestyneet kohdettaan hyvin eri tavalla ”vanhaan sotahistoriaan” verrattuna. Uudessa tutkimuksessa on painotettu eritoten ihmistä ja hänen kokemuksiaan. Tutkimus on myös ollut poikkitieteellistä, ja eri oppiaineiden metodeja on sovellettu sodan tutkimukseen.

Tässä tutkimuksessa ilmentyvät monet uuden sotahistorian piirteet. Ensinnäkin tutkimusaihe, sotilaiden itsemurhat ja niiden vaikutus läheisten asemaan, on vaiettu mutta olennainen teema suomalaisessa sotahistoriassa. Aihepiiriltään tutkimus voidaan nähdä jatkumona uudelle tutkimusperinteelle, jonka kiinnostuksen kohteita ovat olleet sodan henkiset seuraukset ja kaatuneiden sotilaiden omaisten asema. Tutkimus myös ulottuu ajallisesti kauas sodasta ja kertoo siten sodan merkityksestä ihmisten elämässä vielä

¹² Ks. esim. Näre 2007 ja 2008.

¹³ Kivimäki 2006a ja b.

¹⁴ Kirves 2008.

vuosikymmeniä sodan alkamisen jälkeen. Tutkimuksessa ei kuitenkaan hylätä perinteisemmän sotahistorian tuloksia.¹⁵ Ne ovat olennaisia esimerkiksi itsemurhien määrällistä kehitystä ja itsensä surmanneiden sotilaiden taustoja tarkasteltaessa. Vanhan sotahistorian avulla voidaan liittää uuden tutkimuksen tulokset osaksi suurempaa kokonaisuutta.

Sotahistorian ohella tutkimuksen aihepiiri kytkeytyy sosiaalipolitiikan ja itsemurhiin asennoitumisen ympärille. Sotavuosien on nähty raivanneen tilaa ajatukselle yhteiskunnallisesta tasa-arvosta ja etenkin jatkosodan on katsottu merkinneen suomalaiselle sosiaalipolitiikalle uutta alkua.¹⁶ Tämän valossa on kiinnostavaa selvittää, näkyivätkö sosiaalipolitiikan uudet virtaukset itsensä surmanneiden sotilaiden perheiden avustamisessa.

Tutkielma täydentää myös melko suppeaa itsemurhien historian tutkimuskenttää Suomessa. Aiemmin historiallista tutkimusta itsemurhista on tehnyt Toivo Nygård, jonka tutkimus *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa* (1994) kuvaa itsemurhien määrän kehitystä ja niihin suhtautumista 1700-luvulta 1900-luvun alkuun. Viime vuosina itsemurhia on alettu tarkastella myös omaisten näkökulmasta. Tuula Uusitalon väitöskirja *Miten päästä yli mahdottoman? Narratiivinen tutkimus itsemurhamenetyksistä* (2006) tarjoaa tämän tutkimuksen kannalta arvokasta tietoa itsemurhien välillisistä uhreista ja siitä, miten heihin on eri aikoina suhtauduttu. Kansainvälisessä tutkimuskentässä itsemurhan merkitystä läheisille on tarkastellut George Colt.¹⁷

Tutkimuksen ydinkysymys on, miten itsemurha kuolintapana määrittää sotilaiden leskien, lasten ja vanhempien asemaa. Kysymystä lähestytään työssä itsemurhien korvaamisen kautta: Miten sodassa itsensä surmanneiden perheet suhteutuivat korvauslainsäädännössä ja -käytännöissä muihin omaisiin? Miten lainsäädäntö ja käytännöt kehittyivät tutkittavana aikana? Mihin mahdolliset erot viranomaisien suhtautumisessa eri omaisiin perustuivat? Entä ketkä ajoivat itsensä surmanneiden sotilaiden perheiden asemaa?

Tutkimuksessa tarkastellaan omaisten asemaa erityisesti taloudellisesta ja sosiaalisesta näkökulmasta. Lainsäädännön ja korvauskäytäntöjen ohella tutkimuksessa annetaan tilaa omaisten omille näkemyksille. Mitä huoltajan itsemurha ja sen korvaaminen lähei-

¹⁵ Talvisodan historia 1-4 1977–1979; Jatkosodan historia 1-6 1988–1994; Talvisodan pikkujättiläinen 1999; Jatkosodan pikkujättiläinen 2005.

¹⁶ Urponen 1994, 215–216.

¹⁷ Colt 1987.

sille merkitsivät? Miten valtiovalta toimillaan vaikutti näihin kokemuksiin? Ajallisesti tutkimus ulottuu reilun 20 vuoden päähän sotien syttymisestä. Tutkimuksessa tarkastellaan omaisten asemaa sekä ennen ja jälkeen vuoden 1949, joka oli taitekohta omaisten lainsäädännöllisessä asemassa. Yhtenä kysymyksenä on, vaikuttiko tämä muutos omaisten asemaan käytännön tasolla.

Omaisten asemaa tutkittaessa on olennaista huomata, että läheisten tilanteeseen vaikutti huomattavasti se, miten sotilaan itsemurhaan suhtauduttiin. Siksi osan tutkimusta muodostaa sotilaan itsemurhan tarkastelu: millaisena kuolemana se nähtiin, miten siitä kerrottiin omaisille ja miten sotilaat haudattiin. Sotilaan itsemurhaa ei kuitenkaan voida suhteuttaa vain sota-aikaan, sillä siihen vaikuttaneet käsitykset periytyvät vuosikymmenien ja jopa -satojen päähän. Sen vuoksi tutkimuksessa sivutaan myös itsemurhaan suhtautumiseen historiaa pidemmällä aikavälillä.

Edellytyksenä läheisten aseman tutkimiselle on varsinaisten sotilaiden itsemurhien kartoittaminen. Työssä selvitetään itsemurhien määrää ja suhdetta sotatapahtumiin talvi-, jatko- ja Lapin sodassa. Tähän liittyvät kysymykset kuten vaikuttivatko eri sotatilanteet itsemurhien määrään ja keskittyivätkö itsemurhat samoihin joukko-osastoihin tai paikkakunnille. Tutkimuksessa perehdytään myös itsensä surmanneiden sotilaiden siviili- ja sotilastaustoihin. Jo itsessään sotilaiden taustojen tarkastelu tarjoaa tietoa omaisten sosiaalisesta asemasta ja valottaa viranomaistuen merkitystä perheiden toimeentulolle. Sotilaiden taustoja verrataan tutkimuksessa mahdollisuuksien mukaan suomalaiseen keskivertosotilaaseen. Koska keskivertosotilasta on aiemmassa tutkimuksessa kartoitettu vain joiltakin osin, verrataan tutkimuksessa sotilaita jonkin verran myös koko väestöön.

1.3. Lähteet ja metodit

Itsemurha on aihe, josta on mielellään vaiettu. Läheisten hiljaisuus on johtanut siihen, että valtaosa itsemurhia koskevasta lähdeaineistosta on syntynyt yhteydenpidossa viranomaisiin.¹⁸ Myös tämän tutkimuksen lähdepohjasta viranomaismateriaali kattaa suu-

¹⁸ Ks. itsemurhia koskevien lähteiden fragmentaarisuudesta Minois 1999, 1. Kartoitin tätä tutkimusta varten monien arkistojen kuten Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Työväen- ja Kansan arkiston kokoomuksia löytääkseni itsensä surmanneita sotilaita ja heidän läheisiään koskevaa muistitietoa. Etsinnän tuloksena löytyi ainoastaan yksi viittaus sotilaan itsemurhaan erään veteraanin muistelmissa SKS:n kansanrunousarkiston Karjalaisissa elämäkerroissa. Myöskään vuonna 1997 perustetusta itsemurhan tehneiden läheisten järjestöstä Surinuuha ry:stä ei järjestön puheenjohtajan mukaan yhdistyksen nuoren iän vuoksi löydy sotilaan itsemurhan kokeneita läheisiä.

rimman osan. Käytetyt lähteet ulottuvat tilastoaineistoista, puolustusvoimien kirjeenvaihdosta ja ohjeistuksesta erilaisiin lainsäädännön kehitystä ja itsemurhien korvaamista kuvaaviin asiakirjoihin. Näitä lähteitä tutkimuksessa tarkastellaan yhtäältä laajemman kehityksen ja toisaalta yksilön näkökulmasta.

Itsemurhien historian tutkiminen on nähty monessa suhteessa ongelmalliseksi. Natsijohdon itsemurha-aaltoa kolmannen valtakunnan loppuaikoina tutkineen Christian Göschelin mielestä historioitsijat eivät voi koskaan saada tietää perimmäistä syytä itsemurhiin. Olennaisempaa on Göschelin mukaan keskittyä itsemurhia koskeviin aikalaiskirjoituksiin ja omakohtaisiin näkemyksiin itsemurhista.¹⁹ Myös itsemurhien tilastolliseen tarkasteluun on suhtauduttu kriittisesti. Tilastojen on nähty piirtävän vain kapean kuvan itsemurhista eikä niiden ole katsottu kertovan itsemurhien syistä tai niiden vaikutuksista.²⁰

Monet edellä esitetyistä väitteistä voidaan tässä tutkimuksessa allekirjoittaa. Sotilaiden itsemurhien todellisten syiden selvittäminen oli hankalaa jo aikalaisille, ja monin kerroin vaikeampaa se on historiantutkijalle. Syiden selvittämisen sijaan huomio keskittään tutkimuksessa siihen, miten aikalaiset itsemurhiin suhtautuivat ja miten he niitä tulkitsivat. Tutkimuksessa ei kuitenkaan täysin hylätä sotilaiden itsemurhien tilastollista tarkastelua. Itsemurhien määrän tutkiminen on tärkeää jo ilmiön mittasuhteiden selvittämiseksi.

Tutkimuksen keskeisin lähderyhmä ovat Valtion tapaturmatoimiston luvanvaraiset talvi- ja jatkosodan korvausasiakirjat, joita säilytetään Valtiokonttorin arkistossa. Korvausasiakirjojen sarja sisältää kunkin omaisen hakemushistorian yksissä kansissa. Asiakirjat sisältävät ”valkoisen kannen”²¹, johon on kerätty menehtyneen sotilaan henkilötiedot, hänen lähimmän omaisensa yhteystiedot ja koko hakemushistoria. Kannen lisäksi kansiot sisältävät korvausten päätösasiakirjat²² ja usein myös kuolemaan liittyvät selvitykset sekä sukuselvitykset. Kuolemaan liittyvistä asiakirjoista kansioissa on useimmiten tutkintopöytäkirja, puolustusvoimien laatima ilmoitus kuolemantapauksesta, kuolintodistus ja sotilaskantakortti. Mikäli sotilas oli saanut sairaanhoitoa, liitettiin myös lääkä-

¹⁹ Goeschel 2006, 154–155.

²⁰ Nygård 1994, 23–24; Goeschel 2006, 154–155.

²¹ Tapaturmatoimiston virkailijoiden käyttämä nimike. Ks. liite 1.

²² Ks. liitteet 2, 3 ja 4.

rinlausunto yleensä kansioon. Kansioiden sisältö on kuitenkin vaihtelevaa, ja aina kaikkia korvauspäätösten tueksi lähetettyjä asiakirjoja ei ole säilynyt. Pelkistetyimmillään kansioissa ovat vain kansi ja tehdyt päätökset. Etenkin yksinomaan tapaturmatoimiston päätöksen sisältämät kansiot ovat hankalasti tulkittavia, koska vain oikeusasteet luonnehtivat päätöksessään sotilaan kuolemaa.

Korvausasiakirjojen avulla selvitetään, miten sotilaiden itsemurhia korvattiin heidän läheisilleen ja mihin eläkepäätökset perustuivat. Korvauskäytännön ohella tutkitaan huoltajan itsemurhan ja sen korvaamisen merkitystä omaisille. Tässä ovat avainasemassa läheisten tapaturmatoimistolle lähettämät kirjeet, jotka tarjoavat ainutlaatuisen lähde-ryhmän omaisten kokemusten tulkintaan. Kirjeissä kuvastuvat kokemuksen reunaehdot kuten viranomaissäättely ja yhteiskunnassa vallinneet näkemykset itsemurhista.

Itsensä surmanneiden sotilaiden läheisten korvaushakemuksia löydettiin arkistosta yhteensä 650 kappaletta. Hakuperusteena olivat kaikkiaan 817 itsensä surmanneen sotilaan nimet ja syntymäajat. Kaikissa tapauksissa kyse ei kuitenkaan ole ollut omaisen korvaushakemuksesta, sillä myös sotilas on voinut hakea esimerkiksi invaliditeettikorvauksia ennen omaehtoista kuolemaansa. Tästä huolimatta itsensä surmanneiden sotilaiden omaisten voidaan katsoa hakeneen korvauksia varsin aktiivisesti, sillä arkistosta kartoitetut hakemukset kattavat kaikista itsemurhatapauksista 79,6 prosenttia.

Hakemuksista tutkittiin 88 kappaletta eli 13,5 prosenttia. Otantamenetelmänä käytettiin systemaattista otantaa vuosilta 1940–1945, jolloin saapuneet hakemukset järjestettiin vuosittain aakkosjärjestykseen sotilaiden sukunimien perusteella. Näistä hakemuksista valittiin tutkimukseen joka kymmenes. Hiljaisempina hakemusvuosina 1939, 1946–1949, 1954 ja 1956–1957 saapuneista anomuksista sisällytettiin tutkimukseen kaikki, koska yksi tutkimustehtävistä oli selvittää korvauskäytäntöjen kehitystä. Mikäli 10 prosentin otantamenetelmää olisi sovellettu koko perusjoukkoon, ei tutkimuksessa olisi yhtä hyvin pystytty kartoittamaan korvauspäätösten kehitystä suhteessa lainsäädäntöön. Kokonaisuudessaan otanta on siis jonkin verran vinoutunut, koska pieni osa hakemuksista valittiin tutkimukseen tarkoituksella. Ruuhkaisempien hakemusvuosien 1940–1945

osalta tutkimus voidaan kuitenkin katsoa edustavaksi, koska jokaisella hakemuksella oli yhtä suuri mahdollisuus tulla valituksi otokseen.²³

Korvauspäätösten taustaa tutkimuksessa tarkastellaan sotilaiden itsemurhien korvaamisesta annettujen lakien, asetusten, valtioneuvoston päätösten, sosiaaliministeriön asiakirjojen sekä kansanedustajien tekemien aloitteiden ja niistä käytyjen valtiopäiväkeskustelujen avulla. Ne kertovat lainsäädännön kehityksen lisäksi valtaapitävien suhtautumisesta itsensä surmanneisiin sotilaisiin ja heidän omaisiinsa.

Sotilaiden itsemurhien kartoittamisessa tukeudutaan Kansallisarkiston *Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokantaan* ja puolustusvoimien sotilaiden kuolemia koskeviin asiakirjoihin. Menehtyneiden tietokanta sisältää noin 95 000 sodassa kuolleen tiedot, joista kuolinsyyn perusteella tehdyn haun tuloksena saatiin tiedot yhteensä 733 itsemurhan tehneestä talvi-, jatko- ja Lapin sodassa.²⁴ Tietokanta sisältää menehtyneistä moninaisia tietoja: nimen, syntymäajan ja -paikan, sotilasarvon, ammatin, siviilisäädyn, lasten lukumäärän, joukko-osaston, kirjoillaolo- ja asuinpaikan, kuolinajan ja -paikan, hautapaikan sekä tiedon kuolintavasta. Kaikista menehtyneistä ei kuitenkaan ole täydellisiä tietoja, eivätkä tiedot ole virheettömiä. Tarkimmat tiedot saatiin sotilaiden sotilasarvoista, jotka pystyttiin selvittämään vain muutamaa tapausta lukuun ottamatta. Muiden tietojen osalta selvitysprosentit vaihtelivat talvisodan 74,0 prosentin, jatkosodan 90,0 prosentin ja Lapin sodan 80,5 prosentin välillä.

Menehtyneiden tietokanta perustuu alun perin Suomen Sotaveteraaniliiton seurakunnilta kokoamiin hautapaikkatietoihin, joita on täydennetty Sota-arkiston lähteillä. Tietokanta on luovutettu myöhemmin Sota-arkistolle (nykyiselle Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteelle), joka on jatkanut tietokannan täydentämistä ja tarkistusta.²⁵ Tietokannan puutteellisuuden osoittaa se, että arkistolähteitä tutkiessani ilmeni 84 sellaista itsemurhatapausta, jotka eivät sisältyneet menehtyneiden tietokannasta saatuun hakutulokseen. Näistä 18 henkilön tiedot löytyivät tietokannasta muilla kuolemansyillä.²⁶

²³ Holopainen & Pulkkinen 2003, 27, 31.

²⁴ Tutkimukseen otettiin mukaan ne itsemurhat, jotka tehtiin armeijan liikekannallepanon ja kotiuttamisen välisenä aikana.

²⁵ Lentilä 1997, 88–92.

²⁶ Kansallisarkiston tutkija Anna-Maija Ortamo-Närvä on ystävällisesti todentanut tutkimuksessa löytyneiden uusien itsemurhatapausten kuolemansyyt kyseisten sotilaiden henkilöasiakirjoista. Tässä yhteydes-

Menehtyneiden tietokannan lisäksi sotilaiden itsemurhia kartoitettiin päämajan lääkintöosaston sairasilmoituksista ja kuolemantapauksia koskevista asiakirjoista. Valtaosa talvisodan itsemurhatapauksista ilmeni lääkintöosaston kuolemantapauksia koskevista kirjelmistä.²⁷ Asiakirjat koostuvat erilaisista sotasairaaloiden, lääkintämuodostelmien, päämajan lääkintöosaston ja sotayhtymien lähettämistä kuolleiden luetteloista ja itsemurhia koskevista ilmoituksista. Lähteet ovat kuitenkin hyvin hajanaisia, ja onkin luultavaa että osa niistä on joko tuhoutunut tai hävitetty.

Jatkosodan aikana itsemurhista ilmoitettiin huomattavasti tarkemmin. Päämajan lääkintöosasto laati koko puolustusvoimia koskevat sairasilmoitusten yhteenvedot, joissa itsemurhamäärät ilmoitettiin.²⁸ Ilmoitusten sisältämissä lausunnoissa terveydentilasta ja lääkintähuollosta listattiin itsemurhat erikseen. Kuitenkin vasta vuoden 1942 marraskuusta lähtien itsemurhatapaukset yksilöitiin ja niistä annettiin lyhyt kuvaus. Itsemurhatapauksia kartoitettiin myös päämajan kirkollisasiainosaston väkijuomaselvityksessä, jossa tutkittiin väkijuomien aiheuttamia kuolemantapauksia heinäkuun 1943 ja kesäkuun 1944 välisenä aikana. Selvitysten perusteella löytyi useampia alkoholinkäyttöön liittyneitä itsemurhakuolemia.²⁹ Lapin sodassa itsemurhien selvittäminen vaikeutui jälleen, sillä sairasilmoitusten yhteenvedot eivät jatku syyskuuta 1944 pidemmälle. Sen sijaan keväällä 1945 itsemurhia voidaan tarkastella terveystilanteesta tehdyistä ilmoituksista.³⁰

Lääkintöosaston asiakirjojen lisäksi tutkimuksessa hyödynnetään puolustusvoimien sotilaspapiston kuolemantapauksia koskevia kirjelmiä. Papiston ohjeistosta selvitetään, mi-

sä haluan kiittää häntä hänen avustaan sekä uusien itsemurhatapausten todentamisessa että itsensä surmanneiden sotilaiden hausta menehtyneiden tietokannasta.

²⁷ Kuolleita koskevaa salaista kirjeistöä 1939–1940. Lääk. os./PIM, Lääk. tsto./PM – Lääk. os./PM. T 23605/16, 17, 18; Kuolleita koskevaa salaista kirjeistöä 1940. Lääkintöosasto/PIM, Lääkintöosasto/PM. T 23605/20; Kuolleita koskevaa salaista kirjeistöä, sotasairaaloissa kuolleita 1939–1940. Lääk. os./PIM, Lääk. tsto./PM – Lääk. os./PM – Lääk. os./PvPE. T 23605/28, 29, 30; Kuolemantapauksia koskevaa salaista kirjeistöä 1939–1942. Lääk. os./PIM, Lääk. tsto./PM – Lääk. os./PM – Lääk. os./PvPE – Lääk. os. II/PM. T 23605/35. KA.

²⁸ Ilmoitukset kuolemantapauksista 1941–1943. Lääkintöosasto I. 119. T 20949/F24; Sotasairaaloiden sairasilmoitusten yhteenvedot 1943. Lääkintöosasto I. 207. T 20949/F36; a) Sairasilmoitukset. Lääkintöosasto I. 119. T 20950/F41. Sotasairaaloiden sairasilmoitusten yhteenvedot 1944. Lääkintöosasto I. 207. T 20950/F52; Katoamis- ja kuolinilmoituksia jne. 1941-. Lääk. os./PvPE – Lääk. os. II/Sotatalousesikunta. T 23619/11. KA.

²⁹ Kirjelmä n:o 3034/Kirk.3/25/sal. 20.5.1944. Väkijuomaselvitykset 1943–1944. Kirkollisasianosasto. T 21731/25 I. KA.

³⁰ Ilmoitukset terveystilanteesta tammi-toukokuulta 1945. Terveystilanneilmoitukset 1945–1959. Lääk. os./Päeesikunta. T 24789/E80. KA.

ten sotilaspapisto päätti hoitaa itsensä surmanneiden sotilaiden hautauksen ja kuolin-syyn ilmoittamisen omaisille.

Edellytyksenä itsensä surmanneiden sotilaiden omaisten salassa pidettävien eläkeasia-kirjojen tutkimiselle on ollut tutkittavien anonymisointi.³¹ Tästä syystä tutkimuksessa ei viitata suoraan korvausasiakirjojen vahinkonumeroihin, vaan niitä suojaamaan luotuihin koodeihin. Näin asiakirjat ovat suojattuja mutta jäljitettävissä. Tutkimuksessa ei myös-kään esitetä muita sellaisia tietoja, joiden perusteella omaiset olisivat tunnistettavissa. Korvausasiakirjoista syntynyt tutkimusrekisteri ja koodisto arkistoidaan luvanvaraisena Kansallisarkistoon. Vaikka itsensä surmanneiden sotilaiden henkilöasiakirjat ovat lain mukaan julkisia, ei niiden sisältämiä henkilötietoja kuitenkaan tässä tutkimuksessa ole katsottu tarpeelliseksi julkistaa.³²

Tutkimus on toteutettu osana Kansallisarkiston Internoidut-tutkimushanketta vuosina 2008–2009.

1.4. Itsemurhan käsite ja itsemurhan toteaminen

Itsemurha määritellään kuolemantapaukseksi, joka on seurannut henkilön aiheuttamasta itsensä vahingoittamisesta.³³ Itsemurhan toteaminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista, koska henkilön aikeista ei aina ole ollut selvyyttä. Kaikki itsemurhaa yrittäneet eivät välttämättä ole halunneet kuolla, ja kaikki itsemurhayrityksestä selvinneet eivät ole halunneet jäädä henkiin. Itsemurhan toteamisessa on usein kyse muiden vaihtoehtojen, kuten henkirikoksen, tapaturman tai luonnollisen kuoleman poissulkemisesta.³⁴

Suomessa vastuu itsemurhien toteamisesta siirtyi vuonna 1936 papeilta lääkäreille. Siksi Suomen itsemurhatilastoja on pidetty melko luotettavina.³⁵ Puolustusvoimissa lääkärin tuli vastata useisiin kysymyksiin itsemurhan toteamiseksi. Kuolinilmoituksessa piti selventää, että kyseessä todella oli itsemurha ja ilmoittaa itsemurhan todennäköinen syy, itsemurhan tekotapa, jonkin mahdollisen taudin syy-yhteys itsemurhaan ja henkilön

³¹ Salassa pito perustuu viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 621/1999 24 §:n 1 momentin 23 ja 25 kohtiin.

³² Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 785/1992 mukaan potilastiedot ovat julkisia 50 vuotta henkilön kuoleman jälkeen.

³³ Markelin 1972, 14.

³⁴ Krug et al. 2005, 207.

³⁵ Markelin 1972, 18.

suvun mahdollinen taipumus mielisairauteen tai itsetuhoisuuteen.³⁶ Itsemurhatapauksista laadittiin kuulustelupöytäkirjat, jotka sisälsivät kuolleen joukkuetovereiden, päällikön ja mahdollista tekoa todistaneiden lausunnot.³⁷

On todennäköistä, että epäselviä itsemurhatapauksia on armeijassa tilastoitu mieluummin tapaturmiksi kuin itsemurhiksi. Ratakiskoilta tai vedestä löydettyjen sotilaiden kuolemat luokiteltiin ennemmin tapaturmaisiksi kuolemiksi kuin itsemurhiksi. Tämä kävi ilmi verrattaessa lääkintäosaston asiakirjoista kerättyjä itsemurhailmoituksia menehtyneiden tietokannan ilmoittamiin kuolinsyihin. Tilastojen luotettavuutta vähentää myös se, että sodassa itsemurhaan päätyneen ei välttämättä ole tarvinnut toimia aktiivisesti teon suorittaakseen. Esimerkiksi vihollisen tulitukseen on voitu mennä itsemurhatarkoituksessa. Tällaisten tapausten toteaminen ei arvattavasti ole ollut mahdollista edes varsinaisessa tilanteessa saati myöhemmin.

³⁶ Ilmoitus kuolemantapauksesta. Lääkintäohjesäännöt ja yleismääräykset. Lääk. os. 911. T 20942/F29. KA.

³⁷ Ks. esim. Kotijoukkojen esikunnalta PIM:n lääk. os.:lle. N:o 755.40./Lääk.tsto.sal. 8.4.40. Kuolleita koskevaa salaista kirjeistöä, sotasairaaloissa kuolleita 1939–1940. Lääk. os./PIM, Lääk. tsto/PM – Lääk. os./PM- Lääk. os./PvPE. T 23605/29. KA.

2. Sotilaiden itsemurhat Suomen sodissa 1939–1945

2.1. Rikoksesta sosiaalisesti häpeäksi – itsemurhaan suhtautumisen historiaa

Kristillisessä kulttuurissa itsemurhaa on vuosisatojen ajan määrittänyt tuomitsemisen, syyllistämisen ja rankaisemisen ilmapiiri. Itsemurha on nähty rikoksena ja kuolemansyntinä, joka on häpäissyt itsensä surmanneen ja tämän läheiset.³⁸ Ennen kristinuskon leviämistä Pohjolaan asenteet itsemurhia kohtaan olivat hyväksyviä.³⁹ Skandinaavisissa saagoissa ja suomalaisissa muinaisrunoissa kerrottiin ihannoivaan sävyyn suurten soturien ja mahtimiesten itsemurhista.⁴⁰

Kristinuskon myötä levisi käsitys, jonka mukaan elämä oli jumalan lahja, jonka omaehtoinen päättäminen nähtiin yhtä suurena syntinä kuin jonkun muun surmaaminen.⁴¹ Näkemyksensä levittämisessä kirkko käytti hyväkseen maallista lainsäädäntöä. Ensimmäisen kerran itsemurha mainittiin Ruotsissa kuningas Kristofferin maanlaissa vuonna 1442. Laissa määrättiin viemään itsemurhaaja metsään ja polttamaan hänet roviolla. Vuoden 1571 kirkkojärjestykseen sama määräys kirjattiin lievempänä. Tuomioistuimissa sovellettiin kuitenkin maallista oikeutta.⁴²

Suhtautuminen itsemurhiin jyrkkeni Ruotsissa 1700-luvulle tultaessa. Vuonna 1734 säädetyn yleisvaltakunnallisen lain mukaan itsemurhan tehneistä huolehtiminen kuului pyövelin tehtäviin. Itsemurhaa yrittäneitä rangaistiin vesileipävankeudella ja raipoilla tai vitsoilla. Lakiin ei sisällynyt määräystä itsemurhan tehneen perinnöstä, mutta käytännössä itsensä surmanneen omaisuus joutui valtiolle.⁴³ Itsemurhasta säädetyt rangaistukset kohdistuivat ennen kaikkea itsemurhan tehneen omaisiin. Läheiset saivat kantaakseen itsemurhasta aiheutuneen häpeän ja taloudelliset sanktiot.⁴⁴

³⁸ Uusitalo 2006, 39–40; Uusitalo 2009, 124.

³⁹ Ohlander 1986, 27.

⁴⁰ Nygård 1994, 110.

⁴¹ Ohlander 1986, 28; Pajuoja 1989, 127–128.

⁴² Pajuoja 1989, 128; Nygård 1994, 110–111.

⁴³ Nygård 1994, 111–112.

⁴⁴ Pajuoja 1989, 128; Nygård 1994, 111.

1800-luvulla asenteet itsemurhia kohtaan lientyivät. Valistuksen ajan vapaamielisemmät aatteet ja yhteiskunnan tasa-arvoistuminen johtivat itsemurhan dekriminalisointiin.⁴⁵ Itsemurhayrityksen kieltänyt säännös poistettiin rikoslaista vuonna 1889. Myös kirkon piirissä asenteet muuttuivat. Keskeiseksi nousi kuolemansyyn selvittäminen vainajan muiston halventamisen sijaan. Mikäli vainaja oli toiminut mielenhäiriössä, saatettiin hänet siunata hiljaisin menoin kirkkomaahan. Jos kyseessä oli harkittu teko, ruumis haudattiin syrjäiseen paikkaan. Yleensä omaiset pyrkivät vakuuttamaan tuomioistuimen teon tapaturmaisuudesta ja vähentämään näin häpeän määrää. Epävarmoissa tapauksissa tuomioistuimet ratkaisivat asian omaisen hyväksi.⁴⁶ Virallisen vahvistuksen lientynyt suhtautuminen itsemurhiin sai vuoden 1869 kirkkolaissa, jossa itsensä surmanneiden häpeällinen haudaus poistettiin. Kirkon asenne itsemurhia kohtaan säilyi kuitenkin kielteisenä, sillä vakain tuumin itsemurhan tehneet tuli uudenkin lain mukaan haudata hiljaisuudessa.⁴⁷

1900-luvun alussa alkoi kirkossa keskustelu hiljaisen hautaustavan poistamisesta. Hautaustavan jatkamista perusteltiin sillä, ettei kirkko Raamattuun pitäytyvänä voinut lausua itsensä surmanneen haudalla sen enempää tuomioita kuin julistaa vainajaa autuaaksi. Hiljaisen hautauksen poistamista taas puolustettiin sillä, että itsensä surmanneen mielentilasta ei voitu aina päästä yksimielisyyteen. Lopulta päädyttiin hiljaisen hautaustavan poistamiseen, minkä eduskunta hyväksyi vuonna 1910.⁴⁸

1900-luvun alkuun tultaessa itsensä surmanneilla ei enää ollut erityistä asemaa lainsäädännössä, eikä heidän läheisiään enää rangaistu poikkeuksellisin hautajaismenoin. Varsinaista asennemuutosta eivät lakipykälät kuitenkaan saaneet aikaan.⁴⁹ Merkittävänä syynä tähän oli aina 1940-luvulle asti vallinnut käsitys itsemurhasta perinnöllisenä mielen sairautena. Tästä seurasi, että omaiset pyrkivät salaamaan kuolinsyyn eivätkä välttämättä puhuneet siitä edes perhepiirissä. Itsemurha eristi perheen ympäristöstään ja jopa toisistaan. Lääketieteellisen käsityksen muuttumisesta huolimatta nähtiin itsemurha

⁴⁵ Pajuoja 1989, 136–137; Sihvo 1989, 150.

⁴⁶ Pajuoja 1989, 133, 136.

⁴⁷ Sihvo 1989, 150–151.

⁴⁸ Sihvo 1989, 151–152.

⁴⁹ Alho 1970, 38.

sosiaalisena häpeänä vielä kauan.⁵⁰ Se ei enää ollut rikos, mutta kuolintapana se leimasi läheiset edelleen.

2.2. Itsetuhoisuudelle altistava sotilaspalvelus

Sotilaiden itsemurhat eivät ole poikkeuksellinen ilmiö. Jo 1800-luvulla muun muassa Ranskan, Preussin ja Italian armeijat huolestuivat joukkojensa itsemurhafrekvenssistä, joka oli neljä kertaa siviiliväestöä korkeampi. Keskeisimpänä syynä sotilaiden itsetuhoisuuteen on pidetty sotilaspalveluksen poikkeavia olosuhteita siviilielämään nähden.⁵¹ Itsemurhariskiä nostavat myös psyykkiset häiriöt, kuten masennus, toivottomuuden ja avuttomuuden tunteet sekä alkoholin ja huumeiden käyttö.⁵² Myös paljon voimavaroja ja omien tarpeiden sivuuttamista edellyttävät tehtävät altistavat itsetuhoisuudelle.⁵³ Näistä tekijöistä monet todellistuiivat sodassa.

Sodassa koetut järkyttävät tapahtumat altistivat traumoille, jotka saattoivat johtaa mielen terveyden häilymiseen. Yksinomaan jatkosodan aikana vähintään 18 300 miestä sai psyykkistä hoitoa.⁵⁴ Traumaattiset kokemukset saattoivat kehittyä posttraumaattiseksi stressihäiriöksi, jonka oireisiin kuuluvat muun muassa masennus ja itsemurha-ajatukset.⁵⁵ Sotapalvelus aiheutti myös itsemurhalle altistavia toivottomuuden ja avuttomuuden tunteita, koska sotilaan itsemääräämisoikeutta rajoitettiin voimakkaasti. Rivi-sotilaan näkökulmasta sodassa pahinta oli autonomian menetys.⁵⁶

Nykyisin huumeiksi luokiteltavia aineita käytettiin laajasti talvi- ja jatkosodan aikaisessa Suomessa. Huumaavista aineista suosituin oli alkoholi, jota välitettiin rintamalla merkittäviä määriä. Juopottelu yleistyi etenkin jatkosodan aikana, jolloin epävarmuus sodan kestosta kasvoi. Juomisella pyrittiin helpottamaan tätä epävarmuuden tuottamaa ahdistusta. Todellisuudessa alkoholi ei purkanut sotilaiden henkistä painolastia vaan monesti lisäsi sitä.⁵⁷

⁵⁰ Colt 1987, 12–14.

⁵¹ Nygård 1994, 51.

⁵² Krug et al. 2005, 215–216.

⁵³ Aché et al. 1989, 18.

⁵⁴ Ponteva 1977, 51.

⁵⁵ Evans-Pfeifer 1996, 442.

⁵⁶ Kirves 2008, 384.

⁵⁷ Oksanen 2008, 181, 199–200.

Suomalaisten sotilaiden itsetuhoisuutta on aiemmin käsitellyt Jenni Kirves. Hänen tutkimistaan sodassa palvelleista suomalaiskirjailijoista jotkut haavoittivat itseään luultavasti tahallaan päästäkseen irti sodan kauheuksista. Itseään sodassa käteensä ampunut Henrik Tikkanen kertoi tapahtuman merkinneen hänelle 'kohtalon ottamista omiin käsiin'.⁵⁸ Myös sodan jälkeen traumoja saatettiin yrittää ratkaista itsetuholla. Esimerkiksi kirjailija Kalle Päätalo ja runoilija Lasse Heikkilä yrittivät itsemurhaa ensimmäisinä veteraanivuosinaan.⁵⁹

Sotilaan itsetuhoinen käyttäytyminen ei siis olosuhteisiin nähden ollut poikkeuksellista. Sotaympäristö vastasi pitkälti niitä puitteita, jotka nostivat itsemurhariskiä. Sitä, kuinka moni sotilas todella päätyi päättämään elämänsä oman käden kautta, käsitellään seuraavissa luvuissa.

2.3. Itsemurhien määrällinen kehitys

2.3.1. Talvisota

Tkm. – – ampui itsensä kiväärillään majapaikkansa käymälässä 3.12.1939. Luoti lävisti rinnan vasemmalla puolen.⁶⁰

Muistan tkm. – –, joka on alokastovereitani, useaan kertaan jo syyskuussa Santahaminassa valittaneen, että hänellä on heikko sydän. Lisäksi muistelen hänen olleen silloin jo sairaana pitemmän aikaa.

3.12.1939 klo 15.30 ajoissa tuli tykkimies – – vastaan ja oli hän menossa majoituspaikkaansa päin. Hän oli kalpea ja synkän näköinen. – – Hän vaikutti sairaalta kävellen hiljaa. Aikaisemmin hän on minulle kertonut että hänellä on heikko sydän ja hän ei tiedä kuinka kauan se jaksaa toimia.

Hän on valittanut mm. sydämensä heikkoutta ja ollut viime päivinä entistä sulkeutuneempi. – – Mielipiteeni on että nykyinen sotatilanne on tekoon suuresti vaikuttanut ja pelko siitä, että voi joskus joutua sotavangiksi, koska hän minulle joskus siihen suuntaan puhui.⁶¹

Suomalaisessa historiankirjoituksessa talvisota on kuvattu lähes poikkeuksetta koko kansan yhdistäneenä koitoksena. Suomalaiset puolustivat kotimaataan voimakkaasti, ja tottelemattomuusilmiöt jäivät armeijassa marginaalisiksi. ”Talvisodan hengessä” kaikki

⁵⁸ Kirves 2008, 386–388.

⁵⁹ Kirves 2008, 399, 406.

⁶⁰ Tapaturma- tai sairausilmoitus. Kansio 2. TJKA. VK.

⁶¹ Otteita kuulustelupöytäkirjasta. Kansio 2. TJKA. VK.

olivat valmiit asettamaan henkensä alttiiksi isänmaan puolesta.⁶² Tätä ilmapiiriä kuvastaa tamperelaisen Jalkaväkirykmentti 16:n III pataljoonan sotapäiväkirja, johon 16.10.1939 joukkueen lähtiessä kohti kaakkoa kirjoitettiin: ”Vaikka miehistöllä ei ollutkaan minkäänlaista tietoa siitä, minne joukko-osasto kuljetettaisiin ja mitkä olisivat sen vastaiset vaiheet, oli mieliala mitä parhain. Hermostuneisuutta ei ollut havaittavissa, ainoastaan rauhallista päättäväisyyttä ja halua velvollisuuden täyttämiseen.”⁶³

Myönteinen asenne sotaan oli näkynyt jo joukkojen tunnollisena saapumisena palvelukseen.⁶⁴ Armeijan liikekannallepano oli aloitettu ylimääräisinä kertausharjoituksina 6.10.1939 ja palvelukseen oli kutsuttu kaikki reserviin kuuluneet alle 60-vuotiaat upseerit ja alle 40-vuotiaat aliupseerit ja miehet.⁶⁵ Kokonaisuudessaan tämä koski 337 000 miestä.⁶⁶ Pääosa joukoista oli puolustusryhmyksessä valtakunnan rajoilla lokakuun 20. päivään mennessä.⁶⁷

Sota syttyi 30.11.1939. Se ei ollut täydellinen yllätys, sillä sotaan oli valmistauduttu henkisesti ja maanpuolustuksellisesti jo 1920-luvulta saakka.⁶⁸ Silti Neuvostoliiton hyökkäys tuli suurena järkytyksenä.⁶⁹

Suomalaisten taktiikkana oli koota suojajoukot Karjalan kannakselle sitomaan puna-armeijan hyökkäykset sillä aikaa kun varsinainen kenttäarmeija asettui puolustusasemiin. Puna-armeijan vyöryminen aiheutti suojajoukoissa paikoitellen pakokauhua. Paniikkiin ajoivat tottumattomuus sotaan, vuodenajan pimeys ja epätietoisuus omasta ja hyökkääjän taistelukyvyistä. Kuitenkin parin viikon kuluessa Kannaksen Armeija sai vakiinnutettua toimintansa ja panssarikauhu lieveni.⁷⁰

Joulukuun alun paniikkia heijastelevat myös itsemurhaluvut (Kuvio 1.). Suurin osa joulukuun itsemurhista tehtiin kuun alussa; kahden ensimmäisen sotaviikon aikana 29 soti-

⁶² Ahto 1989, 40–46; Levä 2008, 213.

⁶³ Ahto 1989, 44–45.

⁶⁴ Kulomaa 1995, 49.

⁶⁵ Klefström 1999, 72–74.

⁶⁶ Palokangas 1999, 299.

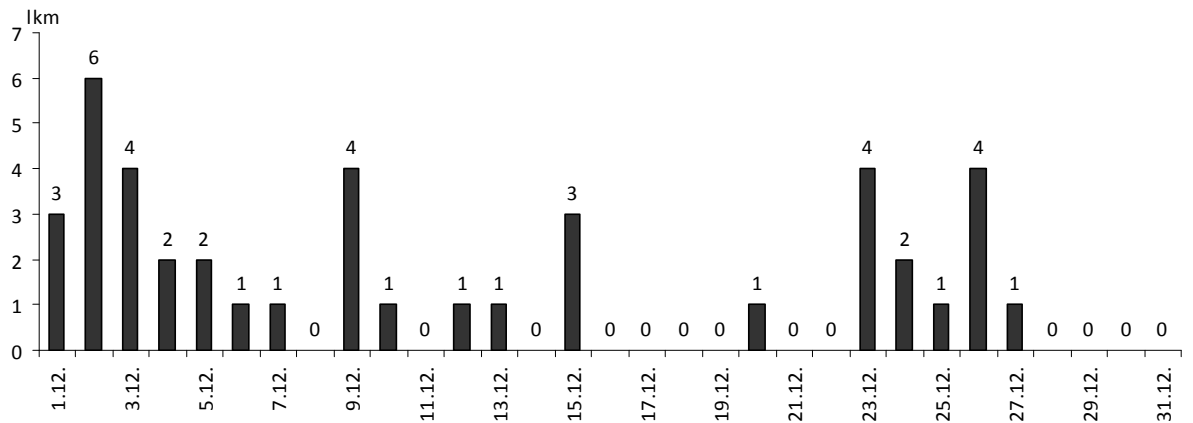
⁶⁷ Klefström 1999, 74.

⁶⁸ Kivimäki 2006c, 82.

⁶⁹ Soikkanen 1999, 237.

⁷⁰ Soikkanen 1999, 237–239.

lasta surmasi itsensä. Kokonaisuudessaan joulukuussa tapahtui 42 itsemurhaa, mikä oli korkein määrä koko vuosien 1939–1945 sotien aikana.

KUVIO 1. Itsemurhat joulukuussa 1939.

Suuri osa joulukuun itsemurhista, 24 tapausta 42:sta tapahtui Karjalan kannaksella ja Raja-Kannaksella, missä taistelujen painopiste oli. Yhtäläisyyttä itsemurhan tehneiden sotilaiden joukko-osastoissa on nähtävissä joulukuun 3. päivänä, jonka aikana tapahtuneet neljä itsemurhaa tehtiin 10. divisioonan jalkaväkirykmenteissä. III Armeijakuntaan kuuluneen 10. divisioonan tehtävänä oli pitää 30 kilometriä leveä, Itä-Kannaksella sijainnut Suvannon-Taipaleenjoen linja hallussaan.⁷¹ Neuvostojoukot hyökkäsivät alueelle heti 1. joulukuuta, jolloin suomalaiset joutuivat vetäytymään eteläisimmältä linjaltaan. Taistelut jatkuivat 6.12., jolloin muun muassa jalkaväkirykmentti 30 kärsi raskaita tappioita. Syynä olivat joukkojen tottumattomuus ja juuri suoritettu pitkä jalkamarssi.⁷² Taisteluiden jälkeen, joulukuun 9. ja 10. päivänä jalkaväkirykmentti 30:ssä tehtiin kaksi itsemurhaa.

Näyttäisikin siltä, että raskaat torjuntataistelut olivat osasyynä joulukuun alun suureen itsemurhamäärään. Ainakin 10. divisioonassa tapahtuneet itsemurhat tehtiin joulukuun 1. ja 6. päivän raskaiden taisteluiden jälkeen koittaneina hengähdyspäivinä. Selitystä itsemurhien korkeaan määrään voidaan hakea myös psyykkisesti häiriintyneiden sotilaiden niukasta karsinnasta.⁷³ Talvisodan 43.Sotasairaalan sairaskertomuksia tutkineen Pirita Reinikaisen mukaan puolustusvoimien seulonta oli ennen sotaa riittämätöntä. Joukoista hylättiin 'hermoherkkiä kutsukkaita', mutta mukaan otettiin esimerkiksi skit-

⁷¹ Kilkki 1978, 27.

⁷² Ahto 1978, 83, 85.

⁷³ Ponteva 1977, 71.

sofreenikoita ja vajaamielisiä. Tarkastuksissa kiinnitettiin huomattavasti enemmän huomiota fyysiseen kuin henkiseen kuntoon.⁷⁴ Onkin luultavaa, että riittämätön karsinta saattoi olla osasy syy joulukuun alun korkeaan itsemurhamäärään.

Talvisodan alun korkeat itsemurhaluvut eivät ole kansainvälisen tutkimuksenkaan valossa epätavallisia. Esimerkiksi Yhdysvaltain armeijassa sotilaiden on todettu saavan eniten henkisiä vammoja taisteluiden ensimmäisten seitsemän päivän aikana. Suurin itsemurhariski on tulokkailla, koska heillä sopeutumisvaikeudet ovat suurimpia.⁷⁵

Sotilaiden itsemurhat lisääntyivät jälleen joulun aikaan sekä helmi-maaliskuussa (Kuvio 2.). Jouluna 1939 tapaukset jakaantuivat eri joukko-osastoihin ja paikkakunnille, mutta erityisesti helmikuun puolenvälin jälkeen itsemurhat sijoittuivat Kannakselle. Helmikuussa Kannaksen Armeijassa alkoikin näkyä väsymyksen merkkejä. Syynä oli Neuvostoliiton helmikuun alussa aloittama hyökkäys, jonka painopisteinä olivat Summa ja Taipale. Helmikuun 16. päivänä suomalaisten oli pakko vetäytyä Mannerheim-linjalta melko valmistamattomiin väliasemiin. Niille neuvostojoukot ennättivät jo seuraavana päivänä, joskin varsinaisia taisteluja alettiin käydä vasta parin vuorokauden päästä.⁷⁶ Helmikuun 18. päivänä tapahtuneet neljä itsemurhaa sekä sitä edeltäneet ja seuranneet itsemurhat keskittyivät Viipuriin ja Muolaalle. Molemmat paikkakunnat olivat väliaseman lähettyvillä, Muolaa kuitenkin selvästi taisteluiden keskiössä.⁷⁷ Joukkojen pakene misella ja sotilaiden huomattavalla väsymyksellä on luultavasti ollut vaikutuksensa helmikuun 18. päivän ja sen ympärillä tapahtuneisiin itsemurhiin. Vaikka sotilaiden itsemurhat keskittyivät samoille paikkakunnille, eivät ne kohdistuneet tiettyihin joukko-osastoihin.

Helmikuun 28. päivänä myös väliasemasta oli luovuttava. Suomalaisjoukot vetäytyivät taka-asemalle, joka miehitetiin maaliskuun 3. päivään mennessä. Loppusotaa alkoi leimata talvisodan alussa nähty paniikki – etenkin kun taisteluihin komennettiin tottumatomia täydennysjoukkoja. Maaliskuun 10. ja 13. päivän välillä venäläisten hyökkäykset jatkuivat raivokkaina, ja päiväkirjamerkinnot ja kirjeet rintamalta alkoivat kertoa äärimmäisestä väsymyksestä. Viimeinen nousu itsemurhamäärissä on nähtävissä maaliskuis-

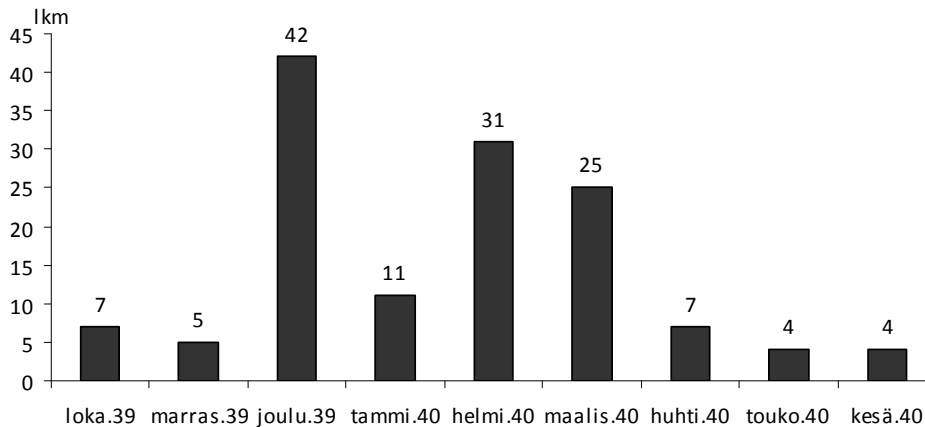
⁷⁴ Reinikainen 2009, 22–23.

⁷⁵ Gabriel 1988, 3, 17.

⁷⁶ Ahto 1989, 229–231, 256–257.

⁷⁷ Laaksonen 1999, 439.

kuun 12. päivänä, jolloin itsemurhan teki 3 sotilasta. Joulukuun tai helmikuun mukaisia kasaumia tilastossa ei kuitenkaan enää esiintynyt. Sota päättyi maaliskuun 13. päivänä Moskovassa solmittuun rauhansopimukseen.⁷⁸ Joukkojen kotiuttaminen aloitettiin huhtikuun alussa ja saatiin suurimmilta osin päätökseen kesäkuun loppuun mennessä.⁷⁹

KUVIO 2. Itsemurhat kuukausittain talvisodassa liikekannallepanon ja kotiuttamisen välisenä aikana (6.10.1939–30.6.1940).

Kokonaisuudessaan talvisodan liikekannallepanon ja kotiuttamisen välisenä aikana itsensä surmasi 136 sotilasta. Itsemurhakuolleisuus heijastelee pitkälti sodan kulkua (Kuvio 2.). Itsemurhamäärät nousivat neuvostojoukkojen hyökkäyksen aikana joulukuun alussa ja helmi-maaliskuussa. Sotilaiden kuolinpaikkojen perusteella itsemurhia tehtiin eniten siellä, missä taisteluiden painopistekin oli.

Silmiinpistävää talvisodan itsemurhamäärissä olivat joulukuun huomattavan korkeat luvut. Ne kertovat päinvastaisista mielialoista kuin sotilaiden yksimielisyyttä alleviivannut aiempi tutkimus. Erään aikalaisarvion mukaan koko talvisodassa olisi karannut vain 22 sotilasta. Vaikka määrää ei ole vahvistettu, on myöhempi tutkimus ollut yhtä mieltä tottelemattomuushäiriöiden niukkuudesta.⁸⁰ Tähän nähden sotilaiden itsemurhamäärät ovat yllättäviä ja ne jossain määrin rikkovat myytin talvisodan hengestä.

⁷⁸ Ahto 1989, 272–273, 300–301, 304–305, 309.

⁷⁹ Ylikoski 1979, 392–394.

⁸⁰ Levä 2008, 210–213.

Kokonaisuudessaan itsemurhan tehneet sotilaat muodostivat 0,4 prosenttia kaikista sodassa menehtyneistä (Taulukko 1.). Joulukuussa itsemurhien osuus kaikista menehtyneistä oli yli kaksi kertaa suurempi kuin muina kuukausina.

*TAULUKKO 1. Talvisodan itsemurhamäärät suhteutettuna kaikkiin menehtyneisiin.*⁸¹

Kuukausi	Itsemurhat	Kaikki menehtyneet	Itsemurhien osuus
Joulukuu	42	5400	0,8 %
Tammikuu	11	3290	0,3 %
Helmikuu	31	8974	0,3 %
Maaliskuu	25	7478	0,3 %
Yhteensä	109	25142	0,4 %

Itsemurhakuolleisuuden suhteuttamiseksi talvisodan lukuja voidaan verrata rauhanajan puolustusvoimien itsemurhakuolleisuuteen. Itsemurhien määrää on tuolloin arvioitava suhteessa niihin sotilaisiin, joiden kuolinsyy oli muu kuin suoranaisesti sodasta johtuva.⁸² Tällöin itsemurhien osuus sodanaikaisista kuolemantapauksista oli 16 prosenttia. Vuonna 1938 puolustusvoimien palveluksessa kuolleista vain 0,05 prosenttia teki itsemurhan.⁸³ Sota-aikana itsemurhia tehtiin puolustusvoimissa siis 320-kertaisesti rauhan aikaan verrattuna.

Talvisodan itsemurhatilastoihin on kuitenkin suhtauduttava varauksella, koska varsinaisen sodan aikana itsemurhatapauksista ilmoittaminen näyttää olleen joko hyvin sattumanvaraista tai sitten kyseiset asiakirjat ovat kadonneet. Vain kolmetoista sodan aikaisista, menehtyneiden tietokannan itsemurhatapausta löytyi lääkintäosaston asiakirjoista. Sen sijaan ylimääräisten harjoitusten ja kotiuttamisen ajalta lähteistä ilmeni 25 menehtyneiden tietokannasta puuttuvaa tapausta. Varsinaisen sodan ajalta uusia tapauksia löytyi 14 kappaletta.⁸⁴ Tilastot edustavatkin varmuudella vain itsemurhan tehneiden vähimmäismäärää.

⁸¹ Tiedot kaikista menehtyneistä: Lentilä & Juutilainen 1999, 825. Taulukossa ovat luvut vain joulumaaliskuulta, koska niitä edeltävien ja seuranneiden menehtyneiden kuukausittaisia määriä ei ollut saatavilla.

⁸² Näitä syitä olivat taudit, tapaturmat ja itsemurhat. Näiden kuolemien kokonaismäärä oli varsinaisen sodan ajalta 634. Kurenmaa & Lentilä 2005, 1152–1153.

⁸³ Kivalo & Grönroos 1959, 92.

⁸⁴ Kuolleita koskevaa salaista kirjeistöä 1939–1940. Lääk. os./PIM, Lääk. tsto./PM – Lääk. os./PM. T 23605/16, 17, 18; Salaisia sairasilmoituksia 1940, kuolleita koskevaa salaista kirjeistöä 1940. Lääkintäosasto/PIM, Lääkintäosasto/PM. T 23605/20; Kuolleita koskevaa salaista kirjeistöä, sotasairaaloissa kuol-

2.3.2. Jatkosota

Jatkosota käynnistyi Suomen osalta kesäkuun 25. päivänä 1941.⁸⁵ Uuteen sotaan lähdettiin yksimielinä korjaamaan Moskovan rauhansopimuksen vääryydet.⁸⁶ Liikekannallepano toteutettiin jälleen ylimääräisinä harjoituksina 18.6.1941.⁸⁷ Palvelukseen kutsuttiin kaikki alle 46-vuotiaat reserviläiset. Heinäkuun lopussa armeijan vahvuus oli noin 475 000 miestä ja vuoden loppuun mennessä joukkojen määrä kohosi 492 000 mieheen.⁸⁸

Varsinaiset sotatoimet aloitettiin 10.7. hyökkäyksellä Laatokan pohjoispuolelle. Siellä vuoden 1939 raja saavutettiin jo parin viikon taistelujen jälkeen. Karjalan kannas vallattiin hieman hitaammin ja se oli suomalaisten hallussa syyskuun alkupäiviin mennessä. Laatokan koillispuolella hyökkäys jatkui Aunukseen ja Syvärille, joka saavutettiin 7.9. Petroskoi vallattiin lokakuun alussa.⁸⁹ Sen sijaan pohjoisessa joukkojen eteneminen pysähtyi vanhalle rajalle.⁹⁰

Vanhan rajan ylittäminen herätti joukoissa tyytymättömyyttä, sillä sodan oli oletettu olevan nopeasti ohi.⁹¹ Taistelut olivat ankaria, ja vuoden 1941 loppuun mennessä niissä oli kuollut runsaat 25 000 sotilasta.⁹² Hyökkäysvaihe oli ohi joulukuuhun mennessä, jolloin asemasota alkoi.⁹³

Hyökkäyssodan korkeimmat itsemurhaluvut sijoittuvat heinä- ja syyskuulle (Kuvio 3.). Heinäkuun tapaukset painoutuivat kuun alkuun eli ennen varsinaisen hyökkäyksen alkua 10.7. On mahdollista, että uuteen sotaan joutuminen on ollut heinäkuun alun itsemurhi- en taustalla. Toinen suma esiintyi 21.–24. päivinä, joiden aikana tapahtuneista viidestä itsemurhasta kolme tehtiin Laatokan Karjalassa taistelleessa viidennessä divisioonassa.

leita 1939–1940. Lääk. os./PIM, Lääk. tsto./PM – Lääk. os./PM – Lääk. os./PvPE. T 23605/28, 29, 30; Kuolemantapauksia koskevaa salaista kirjeistöä 1939–1942. Lääk. os./PIM, Lääk. tsto./PM – Lääk. os./PM – Lääk. os./PvPE – Lääk. os. II/PM. T 23605/35. KA.

⁸⁵ Juutilainen 2005a, 137.

⁸⁶ Heikura 1967, 18.

⁸⁷ Mikola & Juutilainen 1988, 180.

⁸⁸ Kulomaa 1995, 47.

⁸⁹ Kulomaa 1995, 95–96.

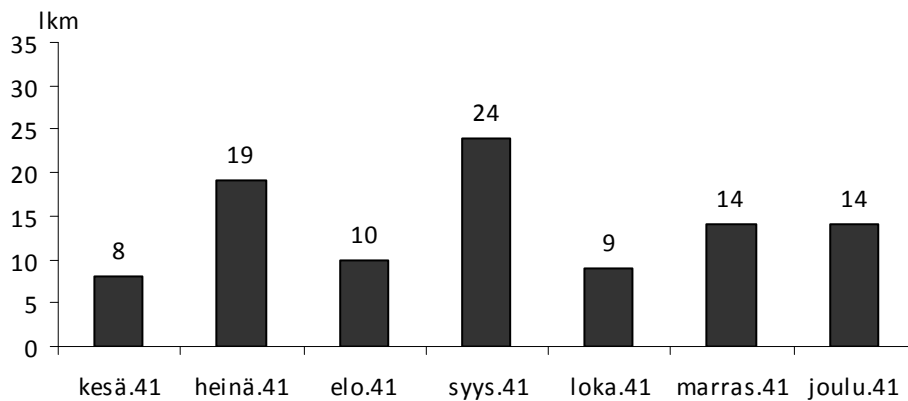
⁹⁰ Laine 2003, 722.

⁹¹ Laine 2003, 720–722.

⁹² Kulomaa 1995, 105.

⁹³ Juutilainen 2005b, 341.

Näistä kaksi tehtiin jalkaväkirykmentti 44:ssä. Samoihin päiviin ajoittuu viidennen divisioonan rajan ylitys. Kenties kiivaat taistelut, vanhan rajan ylitys ja tieto sodan jatkumisesta vaikuttivat itsemurhiin.⁹⁴ Syyskuussa itsemurhat painottuivat 8. ja 18. päivän tienoille. Hyökkäysvaiheen aikana tapahtuneissa itsemurhissa ei kuitenkaan ole nähtävissä muita yhtäläisyyksiä sotilaiden kuolinpaikkojen tai joukko-osastojen kesken. Itsemurhat tapahtuivat melko tasaisesti 14 eri divisioonassa. Kun yhden divisioonan vahvuus oli reilu 16 000 henkeä, ei itsemurhien kasautumisesta juuri voida puhua.⁹⁵

KUVIO 3. Itsemurhat kuukausittain jatkosodan hyökkäysvaiheessa.

Kokonaisuudessaan jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana yhteensä 96 sotilasta surmasi itsensä. Kuukausittain tarkasteluna itsemurhaluvut hieman aaltoilevat, pysyen kuitenkin kahden viimeisen kuun aikana yhtä korkeina (Kuvio 3).

Suhteutettuna menehtyneiden kokonaismäärään (Taulukko 2.) tehtiin itsemurhia vähiten heinä-elokuussa, jolloin tappiot olivat suurimmat. Sen sijaan marras-joulukuussa, jolloin rintamat olivat jo monin paikoin rauhoittuneet, itsemurhien osuudet olivat korkeimmillaan. Syynä loppuvuoden suhteellisesti korkeisiin itsemurhamääriin on voinut olla joukkojen uupumus pitkän hyökkäysjakson jälkeen. Hyökkäyksen jatkamista ei enää nähty välttämättömänä eikä kaikilla rintamamiehillä ollut tietoa taisteluiden tulevaisuudesta. Erittäin laajana toteutetun liikekannallepanon seurauksena taisteluihin joutui osallistumaan sellaisia, jotka eivät sodan rasituksia välttämättä kestäneet.⁹⁶

⁹⁴ Juutilainen 2005a, 140–141; Nurmio et al. 1988, 264–271.

⁹⁵ Reini et al. 1988, 86.

⁹⁶ Kulomaa 1995, 120, 150.

TAULUKKO 2. Hyökkäysvaiheen itsemurhamäärät suhteutettuna kaikkiin menehtyneisiin.⁹⁷

Kuukausi	Itsemurhat	Kaikki menehtyneet	Itsemurhien osuus
Kesäkuu 25.6.–30.6.	6	167	3,6 %
Heinäkuu	19	6942	0,3 %
Elokuu	10	8821	0,1 %
Syyskuu	24	5199	0,5 %
Lokakuu	9	2538	0,4 %
Marraskuu	14	2068	0,7 %
Joulukuu	14	1161	1,2 %
Yhteensä	96	26896	0,4 %

Rintamalinjan vakiinnuttua alkoi asemasota, joka jatkui alkukesään 1944 saakka.⁹⁸ Hiljaiseloa rikkoivat venäläisten hyökkäykset Maaselän kannakselle heti vuoden 1942 alussa ja Syvärin rintamalle huhtikuussa 1942.⁹⁹ Tilanteen rauhoituttua rintamamiehet keskittyivät puhdetöihin ja korsukylien rakentamiseen. Asemasotavaiheen toimetttömyys vaikutti tuhoisasti sotilaiden mielialoihin.¹⁰⁰

Asemasodan ensimmäisenä vuonna itsemurhamäärät pysyivät alhaisina (Kuvio 4.). Edes neuvostojoukkojen hyökkäykset eivät näytä vaikuttuneen itsemurhatilastoihin. Sen sijaan vuoden 1943 aikana ja keväällä 1944 itsemurhaluvut nousivat. Paikoitellen ne ovat jopa korkeampia kuin vuoden 1941 hyökkäysvaiheessa. Vuonna 1943 tehtiin eniten itsemurhia toukokuussa ja joulukuussa. Toukokuun ja joulukuun korkeat itsemurhaluvut eivät kuitenkaan selity joukko-osastojen tai kuolinpaikkojen välisillä yhtenevyyksillä.

Tarkasteltaessa koko vuotta 1943 sotilaiden kuolinpaikoista nousee esiin Äänislinna (Petroskoi), jossa tapahtui kymmenen itsemurhaa. Joukko-osastoista taas erottuvat täydennys- ja koulutuskeskukset, joissa teki itsemurhan yhteensä 17 sotilasta. Lomalta palanneet tai komennuksen saaneet sotilaat eivät luultavasti ole kestäneet joukkoihin jou-

⁹⁷ Tiedot kaikista menehtyneistä: Kurenmaa & Lentilä 2005, 1152.

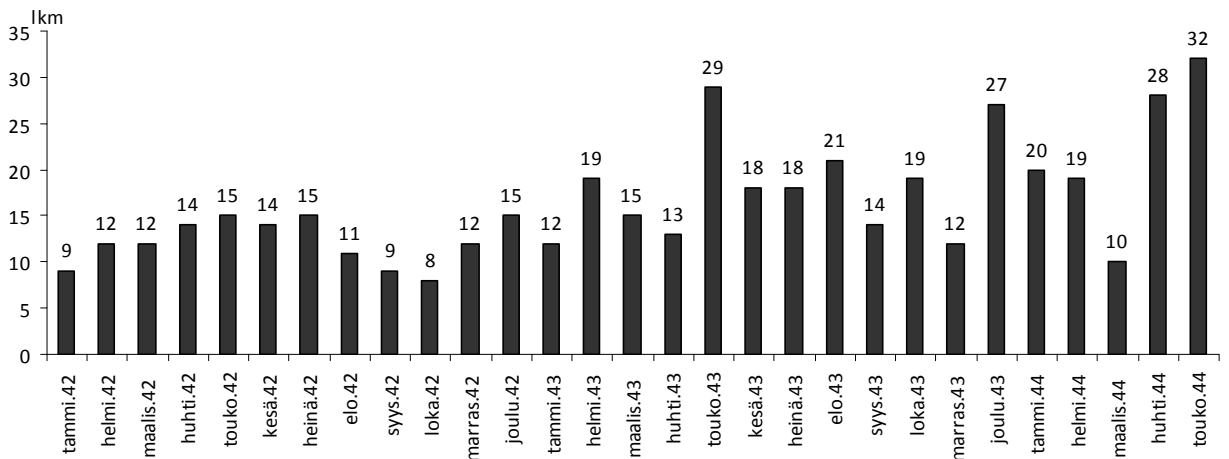
⁹⁸ Juutilainen 2005b, 341.

⁹⁹ Myllyniemi 1982, 314.

¹⁰⁰ Laine 2003, 723.

tumista. Vuonna 1943 palvelukseen kutsuttu nostoväki olikin psyykkisesti keskimääräistä häiriöalttiimpaa, sillä tuolloin fyysisesti palveluskelpoisiksi todetuille ei järjestetty erityistä psykiatrista tutkimusta. Samana vuonna kutsuttiin palvelukseen myös aiemmin palveluksesta vapautuksesta saaneita.¹⁰¹ Vuoden 1943 itsemurhien kokonaismäärään (217) verrattuna ei täydennys- ja koulutuskeskusten itsemurhatapausten osuus kuitenkaan ole erityisen suuri.

Asemasotavaiheen loppupuolella, vuoden 1944 keväällä itsemurhaluvut vähenivät asteittain vuoden alusta mutta nousivat selvästi taas kesää kohti. Toukokuussa itsemurhaluvut olivat koko jatkosodan korkeimmat. Tapaukset kuitenkin jakautuivat eri paikkakunnille ja joukko-osastoihin, eikä niiden välillä näytä olleen yhtäläisyyksiä.

KUVIO 4. Itsemurhamäärät kuukausittain asemasodan aikana.

Kaikkiaan asemasotavaiheen aikana kuoli oman käden kautta 472 sotilasta. Tämä oli 2,6 prosenttia kaikista menehtyneistä (Taulukko 3.). Itsemurhien osuus kasvoi asemasodan aikana vuosi vuodelta ja keväällä 1944 se oli miltei neljä prosenttia kaikista kuolemista. Itsemurhien määrä vastasi vain osittain yleisen mielialan ja sotatilanteen kehitystä: Esimerkiksi keväällä 1942 itsemurhia tehtiin verraten vähän, vaikka tuon aikaisia mielialoja kuvattiin päämajan valvontaosaston katsauksissa vain tyydyttäväksi. Mielialan kohotessa syksyyn 1943 asti itsemurhaluvut taas nousivat. Kevään 1944 korkeahkot itsemurhamäärät taas näyttävät korreloineen mielialojen huonontumista.¹⁰²

¹⁰¹ Ponteva 1977, 71.

¹⁰² Kulomaa 1995, 199, 203.

TAULUKKO 3. Asemasodan itsemurhamäärät suhteutettuna kaikkiin menehtyneisiin.¹⁰³

Vuosi/kuukausi	Itsemurhat	Kaikki menehtyneet	Itsemurhien osuus
Vuosi 1942	146	9729	1,5 %
Vuosi 1943	217	6171	3,5 %
Tammi-huhtikuu 1944	77	2015	3,8 %
Toukokuu 1944	32	585	5,5 %
Yhteensä	472	18500	2,6 %

Asemasodan pitkittyminen ja itsemurhalukujen nousun samanaikaisuus kertovat taistelujen passiivisuuden haitallisesta vaikutuksesta sotilaiden psyykeen. Ilmiö on tuttu sotapsykologiassa, jossa toimetttömyyden ja erityisesti odotusjännityksen on todettu aiheuttavan sotilaille eniten psyykkisiä häiriöitä.¹⁰⁴ Itsemurhamäärän nousu asemasodan keston venyttyä ja etenkin torjuntataisteluita edeltävänä huhtikuuna ja toukokuuna kertonee juuri tästä ilmiöstä. Toukokuun korkeat itsemurhaluvut herättävät myös kysymyksen siitä, saivatko joukot ennalta vihiä puna-armeijan tulevasta suurhyökkäyksestä. Aiemman tutkimuksen mukaan Neuvostoliiton hyökkäyksen voimaa ei osattu aavistaa.¹⁰⁵

Asemasotavaihe vaihtui torjuntataisteluiksi kesäkuun 9. päivänä 1944 puna-armeijan aloittaessa suurhyökkäyksen Karjalan kannaksella. Kymmenessä päivässä rintamalinjasta jouduttiin antamaan periksi lähes 100 kilometriä. Heinäkuun puoleenväliin mennessä Kannaksen taistelut rauhoittuivat suurimmilta osiltaan. Itä-Karjalassa puna-armeijan hyökkäys otettiin vastaan 21.6. samansuuntaisin tuloksin: Heinäkuun puoleenväliin mennessä suomalaiset olivat vetäytyneet 150–230 kilometriä. Myös hieman pohjoisemmassa Maaselällä asemista jouduttiin luopumaan.¹⁰⁶

Torjuntataistelujen itsemurhaluvut olivat melko korkeita kesä- ja heinäkuussa, minkä jälkeen itsemurhat vähenivät selvästi syksyä kohden (Kuvio 5.). Kesä- ja heinäkuussa sotilaiden yksiköistä erottui 2. divisioona, jossa tehtiin yhdeksän itsemurhaa. Niistä neljä tapahtui jalkaväkirykmentti 49:ssä ja neljä jalkaväkirykmentti 7:ssä. Divisioona toimi Karjalan kannaksella, jossa se osallistui venäläisten suurhyökkäyksen torjuntaan 9.6.

¹⁰³ Tiedot kaikista menehtyneistä: Kurenmaa & Lentilä 2005, 1152.

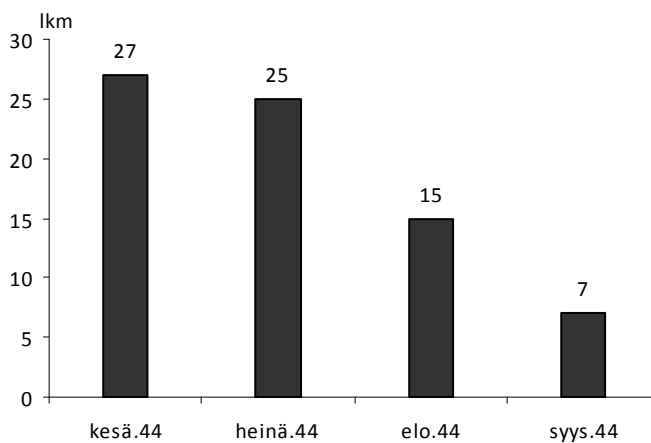
¹⁰⁴ Mielonen 1968, 72.

¹⁰⁵ Ks. esim. Juutilainen 2005c, 795–796.

¹⁰⁶ Kulomaa 1995, 261–262, 266.

alkaen. Venäläiset saivat divisioonan vastuulla olevalle kaistalle murtoja, mutta ne pystyttiin rajaamaan. Ylipäänsä divisioona torjui sitkeästi puna-armeijan hyökkäykset.¹⁰⁷ Itsemurhat eivät siis liittyneet paniikinomaiseen vetäytymiseen, mitä joissakin joukko-osastoissa nähtiin. Rumputulessa käydyt taistelut ovat kuitenkin mitä ilmeisimmin vaikuttaneet divisioonassa tapahtuneisiin itsemurhiin.

Jatkosodan taistelut vaikenivat 5.9.1944, kun aselepo oli vihdoin solmittu Suomen ja Neuvostoliiton välille.¹⁰⁸ Kesä- ja heinäkuun keskittymiä lukuun ottamatta ei itsemurhissa enää nähty kasautumia sodan loppuvaiheen aikana.

KUVIO 5. Itsemurhamäärät kuukausittain kesän 1944 torjuntataisteluissa.

Yhteensä kesän torjuntataisteluissa teki itsemurhan 74 sotilasta, mikä oli 0,4 prosenttia kaikista sotilaiden kuolemista kyseisenä aikana (Taulukko 4.). Torjuntataistelujen alkaminen pudotti itsemurhien osuuden samalle tasolle kuin mitä se oli ollut hyökkäysvaiheessa. Elo- ja syyskuussa itsemurhien suhteellinen osuus nousi samaan aikaan kun kuolintapausten määrä väheni. Itsemurhamäärät eivät siis muuttuneet merkittävästi vaikka sodan luonne vaihtui pääläelleen. Jatkosodan ajalta keskeiseksi nousevat pikemminkin asemasodan korkeat itsemurhaluvut.

¹⁰⁷ Myllyniemi 1982, 368–374.

¹⁰⁸ Laine 2003, 735.

*TAULUKKO 4. Kesän 1944 torjuntataisteluiden itsemurhat suhteutettuna kaikkiin menehtyneisiin.*¹⁰⁹

Kuukausi	Itsemurhat	Kaikki menehtyneet	Itsemurhien osuus
Kesäkuu	27	8542	0,3 %
Heinäkuu	25	7143	0,3 %
Elokuu	15	1833	0,8 %
Syyskuu 1.-14.	7	290	2,4 %
Yhteensä	74	17808	0,4 %

Koko jatkosodassa kuoli omaehtoisesti yhteensä 645 sotilasta. Heistä 246 tiedot löytyivät sekä menehtyneiden tietokannasta itsemurha-nimikkeellä että lääkintäosaston sairasilmoituksista. Uusina tapauksina lääkintäosaston asiakirjoista ilmeni 42 itsemurhaa.¹¹⁰ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että itsemurhista ilmoittaminen olisi ollut summittaista. Lääkintäosaston asiakirjat vastasivat melko hyvin menehtyneiden tietokannasta saatuja tietoja aina marraskuusta 1942 lähtien, jolloin itsemurhailmoituksissa ryhdyttiin kertomaan sotilaiden tarkat henkilötiedot. Ennen tätä itsemurhien ilmoittaminen oli melko säännönmukaista, mutta niissä esitettyjä tapauksia ei voida tarkempien tietojen puuttuessa verrata menehtyneiden tietokannan sisältämiin tapauksiin.

2.3.3. Lapin sota

Suomi sitoutui Neuvostoliiton kanssa laaditussa aseposopimuksessa 4.9.1944 karkottamaan saksalaiset Suomesta 15.9.1944 mennessä.¹¹¹ Sotaa yritettiin aluksi käydä vaalesotana tappioiden välttämiseksi, mutta valvontakomissio painostuksesta Suomi joutui pian aloittamaan oikeat sotatoimet.¹¹²

¹⁰⁹ Tiedot kaikista menehtyneistä: Kurenmaa & Lentilä 2005, 1152.

¹¹⁰ Ilmoitukset kuolemantapauksista 1941–1943. Lääkintäosasto I. 119. T 20949/F24; Sotasairaaloitten sairasilmoitusten yhteenvetot 1943. Lääkintäosasto I. 207. T 20949/F36; a) Sairasilmoitukset. Lääkintäosasto I. 119. T 20950/F41. Sotasairaaloitten sairasilmoitusten yhteenvetot 1944. Lääkintäosasto I. 207. T 20950/F52; Katoamis- ja kuolinilmoituksia jne. 1941-. Lääk. os./PvPE – Lääk. os. II/Sotatalousesikunta. T 23619/11; Väkiuomaselvitykset 1943–1944. Kirkollisasianosasto. T 21731/25 I. KA.

¹¹¹ Elfvengren 1992, 362.

¹¹² Vahtola 2003, 376–377.

Suomalaisten noin 60 000 miehen armeijaa vastassa oli saksalaisten 20. Vuoristoarmeija.¹¹³ Täysimittainen sota alkoi 1.10. Torniossa, jonne suomalaiset tekivät uhkarohkean maihinnousun.¹¹⁴ Viikon kestäneiden voittoisien taisteluiden jälkeen suomalaiset jatkoivat Kemiin ja edelleen Rovaniemelle 16.10. Saksalaiset vastasivat suomalaisten hyökkäykseen hävittämällä suuren osan Lapin rakennuskannasta ja tiestöstä.¹¹⁵ Taistelut hiljenivät marraskuun alkuun mennessä, mutta viimeiset saksalaiset poistuivat Norjan puolelle vasta huhtikuun lopulla 1945.¹¹⁶

Jo ennen sodan päättymistä suomalaisten joukkojen kokoa oli vähennetty voimakkaasti. Neuvostoliiton kanssa solmittu välirauhansopimus velvoitti puolustusvoimat vähentämään joukkonsa rauhan kannalle 5.12. mennessä. Sopimuksen puitteissa Lapin sodan armeijaa ryhdyttiin kotiuttamaan jo lokakuun lopussa, ja joulukuun alussa miehiä oli palveluksessa enää noin 12 000.¹¹⁷ Kotiuttamisen jälkeen palvelukseen jäi vain hyvin nuoria ja kokemattomia ikäluokkia.¹¹⁸

Lokakuun aktiivinen sodankäynti näkyy Lapin sodan itsemurhamäärien kehityksessä (Kuvio 6.). Itsemurhia tehtiin selvästi eniten lokakuussa. Vaikka taistelutilanne heijastuu itsemurhatilastoihin, vain harva Lapin sodan aikana tehdystä itsemurhasta voidaan paikantaa varsinaisille taistelualueille. Ainoastaan kaksi itsemurhaa tehtiin lähteiden perusteella Lapissa. Sitä vastoin esimerkiksi seitsemän itsemurhaa tehtiin sota- tai sotavankisairaaloissa ja neljä sotilasta surmasi itsensä kotipaikkakunnallaan. Esimerkiksi sotasairaaloissa tehdyissä itsemurhissa on voinut olla kyse haavoittuneena omaehtoiseen kuolemaan päätyneistä sotilaista.

¹¹³ Elfvengren 2005, 1132.

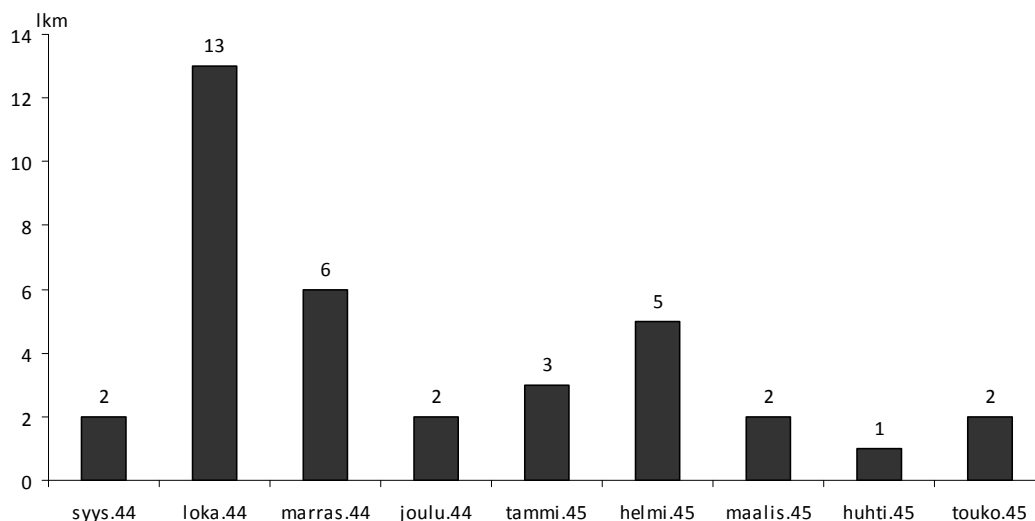
¹¹⁴ Vahtola 2004, 377.

¹¹⁵ Haataja 2003, 738–739.

¹¹⁶ Vahtola 2004, 377.

¹¹⁷ Haataja 2003, 739–740; Elfvengren 2005, 1147.

¹¹⁸ Ahto 1998, 476.

KUVIO 6. Itsemurhamäärät kuukausittain Lapin sodassa.

Määrällisesti itsemurhia tehtiin Lapin sodassa vähän talvi- ja jatkosotaan nähden. Itsemurhien osuus kaikista Lapin sodan menehtyneistä oli kaikkiaan reilu sadasosa (Taulukko 5.). Lapin sodan itsemurhatilastoihin on kuitenkin suhtauduttava varauksella, koska lokakuun ja joulukuun 1944 välillä tehtyjä, menehtyneiden tietokannasta kartoitettuja itsemurhia ei voitu jäljittää puolustusvoimien laatimista kuukausittaisista terveystilanneilmoituksista. Kyseisen ajan ilmoitukset näyttävät kadonneen, ja vasta tammikuusta 1945 lähtien terveystilanneilmoituksia on mahdollista seurata. Näistä tammikuun ja toukokuun välisenä aikana tehdyistä ilmoituksista löytyi kuusi uutta itsensä surmannutta sotilasta.¹¹⁹ Onkin todennäköistä, että syksyn terveystilanneilmoitukset olisivat paljastaneet uusia, menehtyneiden tietokannasta puuttuvia itsemurhatapauksia.

TAULUKKO 5. Lapin sodan itsemurhat suhteutettuna kaikkiin menehtyneisiin.¹²⁰

Kuukaudet	Itsemurhat	Kaikki menehtyneet	Itsemurhien osuus
Syyskuu 15.–31.9 – joulukuu 1944	23	2344	1,0 %
Tammikuu-huhtikuu 1.–27.	11	528	2,1 %
Yhteensä	34	2872	1,2 %

¹¹⁹ Ilmoitukset terveystilanteesta tammi-toukokuun ajalta 1945. Pääesikunta, lääkintöosasto. Terveystilanneilmoitukset 1945–1959. T24789/E80. KA.

¹²⁰ Tiedot kaikista menehtyneistä. Kurenmaa & Lentilä 2005, 1152.

Kaikkiaan talvi- jatko- ja Lapin sodassa kuoli omaehtoisesti 817 sotilasta. Määrää voidaan pitää pienenä suhteessa 94 000 sodassa menehtyneeseen suomalaiseen.¹²¹ Kun kuitenkin joka 115 sodassa menehtynyt kuoli oman käden kautta, ei määrä ole vähäpätöinen. Itsensä surmanneet sotilaat muodostivat marginaalisen, mutta erottuvan ryhmän sodissa surmansa saaneista.

2.4. Itsemurha – sotilaan väärä tapa kuolla

Kuolintapana itsemurha oli ihanteellisen soturikuoleman vastakohta. Sotilaan kunniallista kuolemaa kutsuttiin kaatumiseksi, jolla tarkoitetaan taistelussa kuolemista, surmansa saamista aseesta.¹²² Vaikka kaatuminen mielellään liitettiin taistelutilanteeseen, katsottiin kaatumiseksi myös taistelujen välillä tapahtunut sekä tapaturmasta tai sairastumisesta aiheutunut kuolema. Keskeistä oli, että kuolema oli tullut sodan seurauksena ja että vainaja oli ollut kuollessaan puolustusvoimien palveluksessa. Näitä kuolemia kutsuttiin sankarikuolemiksi.¹²³

Sankarikuolema edusti sotilaan ”hyvää kuolemaa”. Ilona Kemppainen on sankarikuolemia käsittelevässä väitöskirjassaan luonut oman ja aiemman tutkimuksen pohjalta yleisen hyvän kuoleman määritelmän, joka avaa mielestäni osuvasti sotilaan itsemurhaan suhtautumista ja sankarikuoleman lähtökohtia. Määritelmä koostuu eri piirteistä, jotka tarkastelevat kuolemaa ennen kaikkea yhteisön näkökulmasta.

Määritelmän mukaan hyvän kuoleman tulee ensinnäkin olla jossain suhteessa henkilön elämän kanssa. Mitä enemmän kuolema poikkeaa ihmisen elämästä, sitä ongelmallisempi se on.¹²⁴ Itsemurha ei ollut ymmärrettävä kuolemansyy sodassa, jossa sotilaiden tehtävänä oli surmata vihollisia – ei itseään. Sotilaan menehtyminen oli hyväksyttyä ainoastaan vihollisen toimien tuloksena.¹²⁵

Toisena hyvää kuolemaa määrittävänä piirteenä on tunnettu ja ymmärrettävä kuolemansyy.¹²⁶ Itsemurha kuolemana ei aina ollut yksiselitteinen, mikä hankaloitti siihen suhtautumista. Niin ikään ei itsemurhalle välttämättä löydetty selvää syytä. Hyvälle kuolemal-

¹²¹ Kurenmaa & Lentilä 2005, 1152.

¹²² MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0 2007.

¹²³ Kemppainen 2006, 61.

¹²⁴ Kemppainen 2006, 56–57.

¹²⁵ Ks. sotilaiden tehtävästä sodassa Bourke 1999, 1-2.

¹²⁶ Kemppainen 2006, 56.

le ovat ominaisia myös kuolemanrituaalien noudattaminen ja ruumiin käsittely yhteisön tapojen ja henkilön arvon mukaisesti.¹²⁷ Sotiin mennessä kirkon säännökset eivät enää tehneet eroa itsemurhan tehneen ja muulla tavoin kuolleen hautaamisen välille. Sodassa vakiintunut tapa evakuoida kuolleet sotilaat ja haudata heidät sankareina kotipitäjän multiin kuitenkin haastoi totutut käytännöt, sillä itsemurhan tehneet sotilaat eivät useimmiten sopineet sankarivainajan määritelmään. Itsemurhan tehneiden sotilaiden hautauksesta annettujen ohjeiden kehitys valaiseekin itsemurhakuolemien suhdetta sankarikuolemaan.

Sekä sankarikuolemaan että hyvän kuoleman määritelmään peilaten sotilaan itsemurha näyttäytyy vääränä kuolemana. Se ei vastannut armeijan ideaalia sotilaan kaatumisesta. Se ei myöskään sopinut yhteisön kuvaan hyvästä kuolemasta, sillä itsemurha oli kuolemana epätavallinen ja vaikeasti ymmärrettävissä.

2.5. Omaisille tiedottaminen

18.12.42

Pyydän pientä palvelusta sinulta. Oletko hyvä ja vastaat kun – – [vaimo] soittaa minulle, sano siis toimistoon että kutsuvat sinut puhelimeen kun minua kysytään. Osaat kyllä ilmoittaa tarpeeksi varovasti että olen lähtenyt ja tavallista pitemmälle lomalle. Nämä ovat viimeiset pyyntöni. – –¹²⁸

Vielä ylimääräisten harjoitusten alkaessa sotilaiden kuolemien ilmoittamisesta ei ollut annettu mitään ohjeita. Aluksi tieto kulkikin kangerrellen. Sodan edetessä vakiintui käytäntö, jossa tiedon sotilaan menehtymisestä vei omaisille seurakunnan pappi tai joissakin tapauksissa suojeluskunnan edustaja. Samassa yhteydessä omaisille luovutettiin Mannerheimin osanottoadressi.¹²⁹ Tarkempia tietoja läheisensä kuolemasta omaiset saivat sotilaspastoreiden kirjeistä. Kirjeet pyrittiin kirjoittamaan itse, mutta kiivaimpien taistelujen aikana pastorit saattoivat turvautua monistettuihin kirjeisiin.¹³⁰

Sotilaspastoreiden omaisille lähettämien kirjeiden sisältöä haluttiin talvisodan aikana sensuroida. Tammikuussa 1940 sotarovastintoimisto kehotti sotilaspastoreita vaiken-

¹²⁷ Kemppainen 2006, 56.

¹²⁸ Kansio 44. TJKK. VK.

¹²⁹ Kansanaho 1991, 76; Saario 1989, 169–170.

¹³⁰ Kansanaho 1991, 77, 180–181.

maan joidenkin kuolemansyiden yksityiskohdista. Näin neuvottiin toimimaan muun muassa ”eräiden itsemurhien” kohdalla, ja pastoreiden tuli kuolinsyyn kertomiseen sijaan mainita asianomaisen kaatuneen. Menettelyä perusteltiin hämmingin ja masentuneen mielialan synnyllä kotiseudulle, jos todelliset kuolinsyyt ilmoitettaisiin.¹³¹ Vaikka ohje annettiin miltei kaksi kuukautta talvisodan syttymisestä, sillä luultavasti vahvistettiin jo vakiintuneita käytäntöjä. Esimerkiksi 3.12.1939 itsensä surmanneen sotilaan vanhemmat kertoivat eläkehakemuksessaan poikansa kaatuneen vahingonlaukauksesta taistelussa, vaikka tapahtumasta tehdyn kuulustelupöytäkirjan ja tapaturma- tai sairausilmoituksen mukaan sotilas oli ampunut itsensä. Kun vanhemmat 2.9.1941 saivat päätöksen eläkkeestä, saivat he mahdollisesti ensimmäistä kertaa tietää, että heidän poikansa oli todellisuudessa ”itse aiheuttanut kuolemansa”.¹³²

Talvisodan aikana annettu ohje saattaa selittää sitä, miksi tapaturmaviraston arkistosta tehtyyn otokseen sisältyi kahdeksan kaatumisena käsiteltyä korvaushakemusta. Näistä sotilaista seitsemän oli kuollut talvisodan aikana, mikä oli puolet tutkituista talvisodan korvaushakemuksista. Menehtyneiden tietokannan mukaan heistä jokainen oli kuollut sodassa oman käden kautta. Sotilaiden henkilöasiakirjojen¹³³ tarkastelu kuitenkin osoittaa, että tiedot itsemurhasta tai kaatumisesta olivat joidenkin osalta epävarmoja. Kolme sotilasta oli tehnyt myös henkilöasiakirjojen mukaan itsemurhan, mutta kahden sotilaan kuolinsyy vaihteli eri asiakirjojen välillä. Muista sotilasta yksi oli kuolintodistuksen mukaan kaatunut, ja kahden henkilöasiakirjoja ei ollut tutkimushetkellä saatavissa.¹³⁴ Eri kuolinsyyt puolustusvoimien ja tapaturmatoimiston asiakirjoissa voivat selittyä sotarovastin talvisodan aikaisella ohjeella merkitä itsemurhat kaatumisiksi. Kuolinsyiden vaihtelu voi myös johtua talvisodan vielä vakiintumattomista tavoista ilmoittaa kuolemantapauksista.

Jatkosodan aikana ohjeet kuolinsyyn ilmoittamisesta muuttuivat pääläelleen. Kun vielä talvisodassa omaisia haluttiin varjella kuolemantapausten yksityiskohdilta, alleviivattiin jatkosodassa todellisten kuolinsyiden kertomista hautaus- ja huoltokysymysten takia. Helmikuussa 1942 päivätty kaatuneiden huolto-ohjesääntö velvoitti tarkempaan ilmoi-

¹³¹ Päämajalta sotilaspastoreille 24.1.1940. N:o 163/Sotarov./13/40sal. Lähetettyjen kirjeiden jäljennökset 1939–40. Päämaja/Sotarovastintoimisto. T 21148/XIII,1. KA.

¹³² Kansio 2. TJKA. VK.

¹³³ Sotilaskantakortti, lääkärintarkastuskortti, ilmoitus kuolemantapauksesta, kuolintodistus. Kaikkia asiakirjoja ei kuitenkaan ole säilynyt jokaisesta sotilaasta.

¹³⁴ Puolustusvoimien henkilöasiakirjat. KA.

tukseen kuolinsyystä: sen mukaan kaikkiin ilmoituksiin kuolemantapauksista tuli liittää lääkärin allekirjoittama kuolintodistus.¹³⁵

Erityisen huolestuneita oltiin omaisten saamista erilaisista tiedoista. Marraskuussa 1942 päämajan kirkollisasiainosasto teroitti joukkueenpäälliköitä esittämästä ”hienotunteisuusyistäkään” erilaisia tietoja kuolleen omaisille verrattuna pastoreiden laatimiin ilmoituksiin. Tämä saattoi helposti tuottaa ”kotiseudun viranomaisille vaikeuksia sankarihautaus- ja huoltokysymysten käsittelyssä”.¹³⁶ Heinäkuussa 1944 pappeja ohjeistettiin noudattamaan osanottokirjeissä hienotunteisuutta, mutta välttämään asioiden kaunistelua.¹³⁷

Ohjeistuksen tarkentumisesta huolimatta näyttää kuolinsyyn ilmoittaminen ontuneen vielä jatkosodankin aikana. Heinäkuussa 1941 itsemurhan tehneen sotamiehen leski järkyttyi saadessaan vuotta myöhemmin tietää tapaturmatoimiston päätöksestä, että hänen miehensä oli ampunut itsensä. Lesken mukaan hän oli saanut tiedon miehen kaatamisesta, ja tämä oli haudattu sankarina.¹³⁸

Halu sensuroida sotilaiden omaehtoisia kuolemia kertoo itsemurhan vielä voimissaan olleesta tabu-luonteesta ja sen ristiriitaisuudesta sotilaan kunnialliseen kuolemaan nähden. Kuolinsyiden sensurointi talvisodassa ilmentää myös sodan äkillisyyttä ja tietämättömyyttä siitä, miten kaatuneiden suhteen olisi tullut menetellä. Itsemurhien salaamisen seurauksia ei osattu ennalta arvioida. Jatkosodassa ne sen sijaan tunnustettiin ja oikeiden kuolinsyiden kertomista alleviivattiin.

2.6. Sotilaiden hautaaminen

Talvisodan syttyessä ei kaatuneiden evakuoinnista ja hautaamisesta ollut tarkkaa suunnitelmaa. Sotilaspapisto valmistautui hautaamaan vainajat kentälle, kun taas suoje-

¹³⁵ Kaatuneiden huolto-ohjesääntö, 6. 3.2.1942. N:o 1025/sal/10. Kaatuneiden huoltoa koskevat kirjelmät 1942. PM/Kenttäpiispantoimisto – PM/Kirkollisasiainosasto. T 21730/15. KA.

¹³⁶ Päämajan kirkollisasiainosaston tiedoitus Päämajan Käskylehteen 26.11.42. N:o 9025/Kirk.3/25. KEK:n tilanneilmoitukset, kuolleiden luettelot, kentältä löydetyt 1.9.42–9.12.44. PM/Kirkollisasiainosasto. T 21731/25. KA.

¹³⁷ V Armeijakunnan esikunnan Komento-osaston kirjelmä 11.7.1944. N:o 104/XVI/84sal. KEK:n tilanneilmoitukset, kuolleiden luettelot, kentältä löydetyt, sotasairaalat 1.2.1943–1944. PM/Kirkollisasiainosasto. T 21731/25 I. KA.

¹³⁸ Kansio 23. TJK. VK.

kunnat halusivat kaatuneet kotiseudun multiin.¹³⁹ Joulukuun puolivälissä 1939 tilanne selkiytyi, kun päämaja antoi ohjeen kaatuneiden kuljettamisesta kotiseudulle. Tätä oli jo osa armeijasta noudattanut.¹⁴⁰

Suomalainen käytäntö kuljettaa ja haudata kaatuneet kotiseudulle oli kansainvälisesti omaperäinen tapa, jossa yhdistyivät siviili- ja sotilasperinteet. Varsinaisesta kaatuneiden hautaamisesta muodostui kansallinen surujuhla, sankarihautajaiset. Niissä haudattiin kerralla yleensä useampi vainaja, joille pidettiin yhteinen muistotilaisuus. Sotilasarvo tai asema ei näkynyt hautajaismenoissa, vaan hautajaiset olivat kaikille samanlaiset. Sankarihaudalle varattiin edustava tai muuten sopiva paikka hautausmaasta. Hautajaiset kokosivat yhteen paitsi kunkin vainajan perheen ja suvun myös yleisesti paikkakuntalaisia. Sankarihautajaisille oli leimallista yksityisen surun lisäksi isänmaanrakkaus ja uhrimielisyys; vainajat edustivat isänmaan puolesta ja sen palveluksessa kuolleita.¹⁴¹

Sankarihautauksen saadakseen tuli olla sankarivainaja. Tärkein sankarivainajan kriteeri oli, että vainaja oli kuollut puolustusvoimien palveluksessa ollessaan saamaansa vammaan tai sairauteen.¹⁴² Vielä talvisodassa sankarivainajan määritelmä ei ollut yksiselitteinen.¹⁴³ Asia askarrutti esimerkiksi Jalkaväen Koulutuskeskus 4:ijää, joka kysyi maaliskuussa 1940 Kotijoukkojen Esikunnan rovastilta, miten itsemurhatapaukset tulisi ilmoittaa. Kotijoukkojen rovastin kanta oli selkeä:

”Itsemurhatapaukset on yleensä, mikäli niissä ei ole ilmennyt maanpetokseen tai vastaavanlaiseen rikokseen viittaavia seikkoja, käsitelty johtuvaksi sodan aiheuttamasta paineesta ja senvuoksi menetelty näitten suhteen samoin kuin muidenkin kaatumis- ja kuolintapausten.”¹⁴⁴

Vaikka kirjelmä ei suoraan käsitellyt sankarihautauksia, voi siitä tulkita sotilaspapiston hyväksyneen itsensä surmanneiden sankarihautaukset.

¹³⁹ Kansanaho 1991, 66.

¹⁴⁰ Saario 1989, 166–167.

¹⁴¹ Kemppainen 2006, 143–144, 147, 153.

¹⁴² Kemppainen 2006, 146.

¹⁴³ Kaltakari 1977, 8.

¹⁴⁴ Kotijoukkojen Esikunnan Rovastilta Jalkaväen Koulutuskeskus 4:lle 17.3.1940. N:o 595,40/Koul.4./sal. C Kaatuneitten huoltoa. Dc 1 läh sal kirjelmää 1940–1944. D Konseptit ja taltioid. Kotijoukkojen esikunnan rovastintuomisto 1939–1945. KA.

Päämajan ja Mannerheimin käsitykset muista kuin sotatehtävissä kaatuneista erosivat Kotijoukkojen Esikunnan käsityksistä. Kesäkuussa 1940 päämaja määräsi, että vainaja voitiin haudata sankarihautaan muunkin kuin välittömästi sodan aiheuttaman kuolinsyyn perusteella. Kuitenkin heinäkuussa 1940 Mannerheim määräsi, että sankarivainajiin eivät kuuluneet onnettomuuksissa tai muiden syiden vuoksi kuolleet. Sankarihautoihin tuli haudata vain ne, joiden kuolemaan olivat syynä sodan aiheuttamat haavat, vammat ja sairaudet.¹⁴⁵

Jatkosodassa suhtautuminen itsensä surmanneiden sankarihautausta kohtaan muuttui suopeammaksi. Maaliskuussa 1942 kenttäpiispantoimisto tiedotti, että sankarihautoihin voitiin haudata kaatuneiden lisäksi ”rintamalla tai muualla sotatoimien johdosta tai palveluksesta sodan aikana saamiinsa haavoihin, vammoihin, tauteihin ja sairauksiin kuolleet. Näihin tapauksiin luetaan myös selvästi sodan rasituksista aiheutuneet itsemurhat.”¹⁴⁶ Lokakuussa 1943 annetuissa uusissa ohjeissa sankarihautaus evättiin vain niiltä itsemurhan tehneiltä, jotka olivat syyllistyneet rikokseen:

”– Itsemurhan tehneet voidaan yleensä katsoa sairaalloisen sielunelämänsä ja sodan rasitusten uhreiksi ja sellaisina ilmoittaa sankarihautaan haudattaviksi, ellei itsemurhaan liity johonkin rikokseen tai muutoin erikoisen kunniantomaan asiayhteyteen.”¹⁴⁷

Käytännössä päätöksen sankarihautauksesta tekivät talvi- ja jatkosodassa hyvin eri tahot. Talvisodassa ratkaisun muiden kuin välittömästi sodasta johtuvien kuolemien sankarihautauksesta teki päämaja.¹⁴⁸ Jatkosodassa sankarihautauksen ratkaisi ensi sijassa paikallinen suojeluskunta. Mikäli se ei voinut asiaa päättää, tuli sen kääntyä asianomaisen piirikenttäpapin ja Kotijoukkojen Rovastintoimiston puoleen. Mikäli Rovastintoimisto ei osannut ratkaista hautausta, teki sen päämajan Kirkollisasianosasto.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Kaltakari 1977, 8.

¹⁴⁶ 5 §, Hautaaminen sankarihautoihin. Päämajan Käskylehti 22.3.1942, 9/1942.

¹⁴⁷ Kotijoukkojen Esikunnan Rovastintoimiston kirjelmä 13.10.1943. N:o 878/KS/sal. C Kaatuneitten huoltoa. Dc 1 läh sal kirjelmää 1940–1944. D. Konseptit ja taltiot. Kotijoukkojen esikunnan rovastintoimisto 1939–1945. KA.

¹⁴⁸ Kaltakari 1977, 8.

¹⁴⁹ Päämajan Kirkollisasianosastolla Kotijoukkojen Rovastintoimistolle 15.10.1942. N:o 8179/Kirk.3/25. KEK:n tilanneilmoitukset, kuolleiden luettelot, kentältä löydetty. PM/Kirkollisasianosasto 1.9.42–9.12.44. T21731/25. KA.

Jatkosodan määräyksissä näkyy ruohonjuuritason korostuminen sankarihautauskysymyksissä. Heti kuolemantapauksesta ilmoittaessa tuli esittää kaikki ne seikat, joiden perusteella päätettiin sankarihautauksesta. Erityisen tärkeänä pidettiin kuolemantapauksesta laadittua kuulustelupöytäkirjaa.¹⁵⁰ Myöhemmin painotettiin, että esitys sankarihautauksesta tuli tehdä jo ennakoilmoituksessa.¹⁵¹ Erot talvi- ja jatkosodan käytänteissä selittynevät parempana valmistautumisena jatkosotaan, mutta myös itsemurhan tehneiden suuremmalla määrällä talvisotaan verrattuna.

Kokonaisuudessaan puolustusvoimien säännökset sankarihautauksesta väljenivät sotien edetessä. Mikä sai puolustusvoimat hyväksymään itsensä surmanneiden sankarihautauksen? Yhtenä syynä voidaan nähdä jo edellä esitetty itsemurhien määrän kasvu. Sankarihautauksen kieltämisestä näiltä sotilailta luultavasti muodostui puolustusvoimille vaikea asia. Varsinkin asetoverit suhtautuivat itsemurhan tehneisiin sotilaisiin ymmärtäväisesti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston Karjalaisiin elämäkertoihin sotamuistoistaan kirjoittanut, jatkosodan huoltojoukoissa toiminut H. H. muisteli liikutustaan nähdessään Petroskoin liepeillä latoon kerätyt kaatuneet ja heidän joukossaan erään itsensä ampuneen vänrikin:

”Kaatuneiden Komppia oli myös paikalla omissa tehtävissään, hilaten omia kaatuneitamme erääseen latoon. Poikkesin vilkaisemassa tuota puuhaa. Nähtyäni kaiken tuli tippa silmään ja sisimpäni puhui surkeaa kieltä. Kolmesataa poikaamme tuossa ladottuna kuin halot kasaan. Ladon oven lähellä erillään lattialla lojui nuori vänrikki luodin reikä toisella puolen ohimoa, toinen puoli aivan moskana. Eräs miehistä kertoi tuon vänrikin tarinan. Kun huoltomme toimi huonosti, oli tuon vänrikin hermot nälässä petäneet. Hän oli noussut toisten upseerien viereltä teltassa ja alkanut raivonsa, vetänyt coltin esille ja toisten ehtimättä väliin tämä ampui itsensä. Tapauksen kuultuani tulin syvän liikituksen valtaan jota yritin muilta salata.”¹⁵²

H. H.:n tuntema syvä liikutus ja empatia itsemurhan tehnyttä vänrikkiä kohtaan ei luultavasti eronnut muiden samaan tilanteeseen joutuneiden sotilaiden tuntemuksista. Asetoverin itsemurha oli tragedia, johon ei sopinut kuolleen kohtelu väheksyvästi muihin vainajiin nähden. Eräälle komppian päällikölle itsensä surmanneen korpraalin sankari-

¹⁵⁰ Kaatuneiden huolto. Päämajan Käskylehti 10.12.1942, 34/1942.

¹⁵¹ V Armeijakunnan esikunnan Komento-osaston kirjelmä 11.7.1944. N:o 104/XVI/84sal. KEK:n tilan-
neilmoitukset, kuolleiden luettelot, kentältä löydetty, sotasairaalat 1.2.1943–1944.
PM/Kirkollisasiainosasto. T21731/25 I. KA.

¹⁵² H. H. 1984, 3123. Karjalaiset elämäkerrat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto.

rihaus oli niin tärkeää, että hän nosti sen erikseen esiin huhtikuussa 1944 laaditussa kuulustelupöytäkirjassa:

”Lopputoteamukseni on, että korpraali – – on sodan uhri. Hän rakasti vaimoan ja lapsiaan. Ehkä hän ei olisi heitä menettänyt pois, jos olisi saanut olla heidän seurassaan. Toivottavasti asiaomaiset virastot, joiden ratkaistavana on haudauksen laatu, suhtautuvat tapahtumaan myötämielisesti ja ymmärtämyksellä, sekä sallivat korpraali – – sankarihaudauksen.”¹⁵³

Kyseinen korpraali haudattiinkin sankarihautaan.¹⁵⁴

Myös omaisille sankarihaudauksella oli suuri merkitys. Etenkin niissä tapauksissa, joissa omaiset näkivät itsemurhan johtuneen sodasta, katsottiin vainaja oikeutetuksi sankarihautaukseen. Vuonna 1941 eräs leski esitti kuulusteluissa, että hänen miehensä haudattaisiin sankarihautaan. Lesken mielestä miehen itsemurha oli seurausta sotapalveluksessa alkaneesta mielisairaudesta.¹⁵⁵ Menehtyneiden tietokannan mukaan mies kuitenkin siunattiin tavalliseen haudausmaahan.¹⁵⁶

Sankarihaudauksella oli merkitystä myös itsemurhien korvauskysymyksissä. Omaiset saattoivat perustella itsemurhan korvaamista vainajan sankarihaudauksella. Esimerkiksi toukokuussa 1942 itsensä surmanneen korpraalin leski puolusti oikeuttaan eläkkeeseen sillä, että hänen miehensä oli haudattu sankarina. Kirkkoherranviraston mukaan näin tehtiin, koska korpraalin itsemurhan nähtiin johtuneen sotapsykoosista. Leskelle ei kuitenkaan tästä huolimatta myönnetty eläkettä.¹⁵⁷

Toisin kuin muut sankarivainajien omaiset, omaehtoisesti kuolleiden sotilaiden perheet joutuivat yleensä itse kustantamaan hautajaiset. Tämä johtui hautausavun kytkemisestä huoltoeläkkeeseen: jos omaisille ei myönnetty huoltoeläkettä, ei hän voinut saada mitään muutakaan tukea.¹⁵⁸ Hautausapu oli miehistöön kuuluneen omaisille 900 markkaa ja alipäälllystään sekä upseeristoon kuuluneen omaisille 1800 markkaa. Vuodesta 1944

¹⁵³ Kansio 58. TJK. VK.

¹⁵⁴ Tiedot hautausmaasta. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

¹⁵⁵ Kansio 21. TJK. VK.

¹⁵⁶ Tiedot hautausmaasta. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

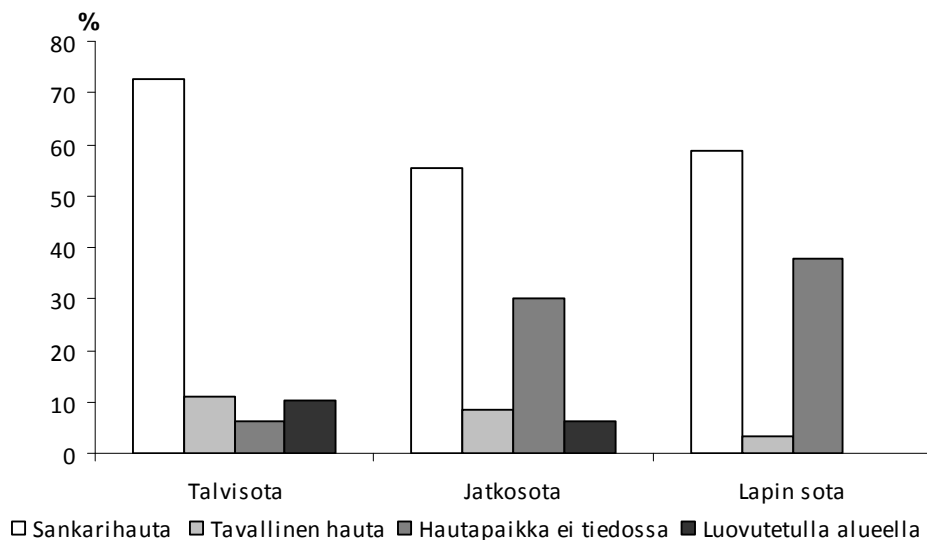
¹⁵⁷ Kansio 81. TJK. VK.

¹⁵⁸ SAK 553/1944, 1 & 6 §; Myös korvausaktit osoittivat, että hautausapua ei maksettu kuin myönteisen huoltoeläkepäätöksen saaneille. TJK. VK.

lähtien apu oli kaikille 3500 markkaa riippumatta kaatuneen sotilasarvosta.¹⁵⁹ Hautausavun epääminen asetti lähes kaikki itsensä surmanneiden sotilaiden omaiset taloudellisesti eriarvoiseen asemaan jo hautajaisia järjestettäessä.

Jotkut itsensä surmanneet sotilaat eivät katsoneet olevansa sankarihautauksen arvoisia. Toukokuussa 1944 itsemurhan tehnyt sotamies oli ennen tekoaan sanonut, ”ettei häntä haudattaisi sankarihautaan ja pyytänyt stm. – – ilmoittamaan vaimolleen, että jos hänen ruumiinsa on ehditty haudata sankarihautaan, niin täytyy se muuttaa tavalliseen haudataan”. Miehen toivetta noudatettiin, ja kuolemantapauksesta tehdyssä ilmoituksessa mainittiin, että ”on sankarivainaja, mutta oman toivomuksen mukaan ei haudata sankarihautaan”.¹⁶⁰

Itsensä surmanneiden sotilaiden sankarihautauksen tarkastelua vaikeuttaa se, että sota-
vuosien edetessä nousi niiden sotilaiden osuus, joiden hautapaikkaa ei tiedetä (Kuvio 7.). Joka tapauksessa itsemurhan tehneitä sotilaita haudattiin tavallisiin hautoihin eniten talvisodassa ja vähiten Lapin sodassa. Sankarihaudattujen osuus puolestaan oli korkeimmillaan talvisodassa ja pienimmillään jatkosodassa.

*KUVIO 7. Itsensä surmanneiden sotilaiden eri hautaustapojen osuudet talvi- jatko- ja Lapin sodassa.*¹⁶¹

¹⁵⁹ Sotilastapaturmalainsäädäntöön tehtyjen muutosten merkitys. Huoltaja 16–17/1944. Kyseiset summat ovat vuoden 2008 rahassa 142, 285 ja 554 euroa. Rahanarvonkerroin. <http://service.nordea.com/nordea-openpages/fi/calculators/moneyValue.action?language=fi>.

¹⁶⁰ Kansio 60. TJKA. VK. Menehtyneiden tietokannassa ei kuitenkaan ole tietoa siitä, millaiseen hautausmaahan vainaja haudattiin. Tiedot hautausmaasta. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

¹⁶¹ Tiedot hautausmaasta. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

Tilastoja paremmin sankarihautauksesta annettujen ohjeiden toteutumista kuvaavat tapaturmatoimiston korvausasiakirjojen sisältämät tiedot sotilaiden hautauksesta. Sankarihautauksen kieltäviä merkintöjä oli tutkituista muutamalla, ja ne kaikki liittyivät rikoksiin. Vuonna 1942 kenttäpostianastuksesta kiinni jääneen ja itsensä surmanneen sotamiehen kuolemantapauksesta tehtyyn ilmoitukseen merkittiin ”Ei haudata sankarihautaan”.¹⁶² Myös myöhempinä sotavuosina evättiin sankarihautaus vain niiltä itsemurhan tehneiltä sotilailta, joita epäiltiin rikoksesta tai jotka oli sellaisesta tuomittu. Näihin sotilaisiin kuului karkaamisesta kiinni jäänyt¹⁶³, tavaroiden varastamisesta syytetty¹⁶⁴, eläimeen sekaantumisesta epäilty¹⁶⁵, vääristä lomamerkinnoistä kiinni jäänyt¹⁶⁶ ja rahan anastamisesta epäilty¹⁶⁷. Kuolemista tehtyjen ilmoitusten perusteella puolustusvoimien ohjeet itsensä surmanneiden hautauksesta toteutettiin myös käytännössä, eikä itsemurha ollut este sankarivainajan arvolle.

¹⁶² Kansio 35. TJK.A. VK.

¹⁶³ Kansio 38. TJK.A. VK.

¹⁶⁴ Kansio 40. TJK.A. VK.

¹⁶⁵ Kansio 42. TJK.A. VK.

¹⁶⁶ Kansio 45. TJK.A. VK.

¹⁶⁷ Kansio 83. TJK.A. VK.

3. Itsemurhan tehneet sotilaat ja heidän omaisensa

3.1. Perhesuhteet ja viranomaistukea hakeneet läheiset

Talvi-, jatko- ja Lapin sodassa teki itsemurhan yhteensä 817 puolustusvoimissa palvelutta. On arvioitu, että jokaista itsensä surmannutta jää suremaan ainakin kymmenen lähiomaista.¹⁶⁸ Siten sotilaiden itsemurhien voidaan katsoa koskettaneen vähintään 8170 ihmisen joukkoa. Itsemurha oli näille läheisille – vaimoille, lapsille, vanhemmille, sisaruksille ja muille sukulaisille ja ystäville – valtava psyykinen järkytys, joka enemmän tai vähemmän muutti heidän koko loppuelämänsä. Eniten sotilaan itsemurha vaikutti itsensä surmanneen lähipiiriin eli vaimoon, lapsiin ja vanhempiin.

Talvisodassa kaatuneista joka toinen ja jatkosodassa joka neljäs sotilas oli perheellinen.¹⁶⁹ Itsensä surmanneiden sotilaiden perhesuhteet eivät suoraan seuranneet yleisiä tilastoja: avioituneita oli talvisodassa kaatuneiden keskiarvoa hieman vähemmän (46,0 %), jatkosodassa keskiarvoa enemmän (33,3 %) ja Lapin sodassa osuus kasvoi edelleen (51,9 %).¹⁷⁰ Avioituneiden osuuden väheneminen talvisodasta jatkosotaan on luontevaa, sillä jatkosodassa rintamavastuuta eniten ottaneet 1920-luvun alun ikäluokat eivät olleet talvisodan sotilaiden tavoin ehtineet perustaa perhettä.¹⁷¹ Lapin sodan itsensä surmanneiden sotilaiden korkea avioitumisaste selittyy sillä, että vain harva itsensä Lapin sodassa surmannut oli kuollessaan sotatoimialueella. Siten Lapin sodassa omaehtoisesti kuolleista vain harva kuului sotaa käyneisiin nuoriin ikäluokkiin.¹⁷² Määrällisesti itsemurhien seurauksena jäi leskeksi vähintään 262 naista.¹⁷³ Kun sotaaleskiä on arvioitu olleen yhteensä noin 30 000, muodostivat itsemurhan tehneiden sotilaiden lesket heistä 0,9 prosenttia.¹⁷⁴

Lapsia saaneiden sotilaiden osuus väheni talvisodasta Lapin sotaan. Talvisodassa lapsia oli noin joka kolmannella (28,0 %), jatkosodassa noin joka viidennellä (19,3 %) ja Lapin sodassa hieman harvemmillä (17,9 %) itsensä surmanneista sotilaista. Keskimäärin

¹⁶⁸ Uusitalo 2006, 36.

¹⁶⁹ Tommila 1955, 3.

¹⁷⁰ Tiedot siviilisäädystä. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

¹⁷¹ Hietanen 1990, 336.

¹⁷² Ahto 1998, 476.

¹⁷³ Tiedot siviilisäädystä. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. Kaikkien itsensä surmanneiden siviilisäätystä ei tiedetä.

¹⁷⁴ Tommila 1955, 3-4.

yksi lapsi oli 8,4 prosentilla, kaksi lasta 6,2 prosentilla, kolme lasta 3,0 prosentilla ja neljä lasta tai enemmän 4,2 prosentilla. Kaikkiaan itsemurhien seurauksena jäi orvoksi 315 lasta.¹⁷⁵ Tämä oli 0,6 prosenttia kaikista sotaorvoista.¹⁷⁶ Määrä lienee kuitenkin ollut todellisuudessa suurempi, sillä kaikkien sotilaiden lapsilukuja ei tiedetä eivätkä menehtyneiden tietokannasta ilmenevät sotilaiden lapsiluvut olleet ajan tasalla. Kun tietokannan lukuja verrattiin korvausasiakirjojen tietoihin, oli itsensä surmanneilla sotilaille tosiasiaa 1,7 prosenttia enemmän lapsia.

Perheellisten sotilaiden omaiset hakivat selvästi useammin tukea kuin perheettömien läheiset. Niistä sotilaista, joiden omaiset hakivat viranomaistukea, oli naimisissa miltei puolet (47,5 %) ja reilulla kolmanneksella (37,3 %) heistä oli lapsia.¹⁷⁷ Näiden sotilaiden läheisten talouteen perheen elättäjän poismeno vaikutti voimakkaimmin. Myös leskien ja orpojen tunnustettu asema sotavammalainsäädännössä luultavasti vaikutti näiden läheisten aktiiviseen tuen hakuun.

Käytännössä viranomaistuen hakijoissa oli eniten leskiä (48,3 %). Heistä valtaosalla (67,4 %) oli lapsia. Yksi lapsi oli reilulla kolmanneksella (34,9 %), kaksi lasta reilulla viidenneksellä (23,3 %) ja kolme lasta alle kymmenesosalla (7,0 %). Neljä lasta oli vain 2,3 prosentilla.¹⁷⁸ Kovin monilapsisia leskiä ei siis hakijoiden joukossa ollut.

Leskien ohella vanhemmat (43,9 %) muodostivat merkittävän hakijajoukon. Hakijoina oli äitejä (22,5 %), isiä (16,9 %) ja molempia vanhempia (4,5 %). Jakauma osoittaa, että hyvin monet vanhukset elivät ainakin osittain lastensa tuen varassa. Lapset edustivat monille vanhemmille vanhuuden turvaa, sillä vallalla ollut eläkejärjestelmä ei ulottunut kaikkiin vanhuksiin ja sen tarjoamat eläkkeet olivat pieniä.¹⁷⁹ Leskien ja vanhempien lisäksi tuen hakijoissa oli jonkin verran veljiä (3,4 %), siskoja (2,2 %), tätejä (1,1 %) ja orvoiksi jääneitä lapsia (1,1 %).

¹⁷⁵ Tiedot lapsiluvusta. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA; TJKA. VK.

¹⁷⁶ Tommila 1955, 4. Sotaorpoja on arvioitu olleen noin 50 000.

¹⁷⁷ Tiedot siviilisäädystä ja lapsiluvusta. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA; TJKA. VK.

¹⁷⁸ TJKA. VK.

¹⁷⁹ Urponen 1994, 233.

3.2. Alueellinen jakaantuminen

Sotien aikaisessa Suomessa valtaosa väestöstä asui maaseudulla.¹⁸⁰ Esimerkiksi vuonna 1939 väestöstä asui maaseudulla 81,7 prosenttia ja kaupungeissa 18,3 prosenttia.¹⁸¹ Myös kaatuneiden enemmistö oli kotoisin kaupunkien ulkopuolelta. Maaseutulaisten osuutta kaatuneista nosti väestörakenteen ohella se, että kaupunkilaisia kutsuttiin ylipäänsä vähemmän palvelukseen ja se että kaupunkilaisia sijoitettiin usein vähemmän vaarallisiin erityistehtäviin.¹⁸² Maaseutulaiset olivat enemmistönä myös itsensä surmanneista. Talvisodassa heitä oli 82,4 prosenttia ja jatkosodassa 71,0 prosenttia, mutta Lapin sodassa vain 53,6 prosenttia.¹⁸³

Läänitasolla kaatuneita oli väkilukuun suhteutettuna eniten maan itä- ja pohjoisosissa. Keskiarvoa edusti Häme, ja vähimmillä tappiolla selvisivät länsisuomalaiset.¹⁸⁴ Itsensä surmanneiden sotilaiden läänijako ei noudattanut kaikkien kaatuneiden läänijakaamaa. Kuviossa 8. on esitetty omaehtoisesti kuolleiden sotilaiden läänijakauma sodittain. Kuvion mukaan itsensä surmasi vähiten sotilaita Kuopion, Mikkelin, Lapin ja Oulun lääneistä, jotka kärsivät tappioita suhteessa eniten. Uudenmaan, Vaasan ja Hämeen lääneissä oli taas enemmän omaehtoisesti kuolleita sotilaita, vaikka kaatuneiden keskiarvon mukaan ne selvisivät vähemmällä tappiolla. Viipurin läänissä oli melko paljon suhteessa sekä kaatuneita että itsemurhan tehneitä sotilaita.

Kuvion 8. perusteella viranomaistukea hakivat eniten sellaisten sotilaiden läheiset, jotka asuivat Uudenmaan, Turun ja Porin sekä Hämeen lääneissä. Vähiten tukea hakivat Oulun, Lapin, Vaasan ja Mikkelin lääneissä asuneiden sotilaiden omaiset. Eteläisimmästä Suomesta kotoisin olleiden sotilaiden läheiset olivat siis korvausten haussa aktiivisempia.

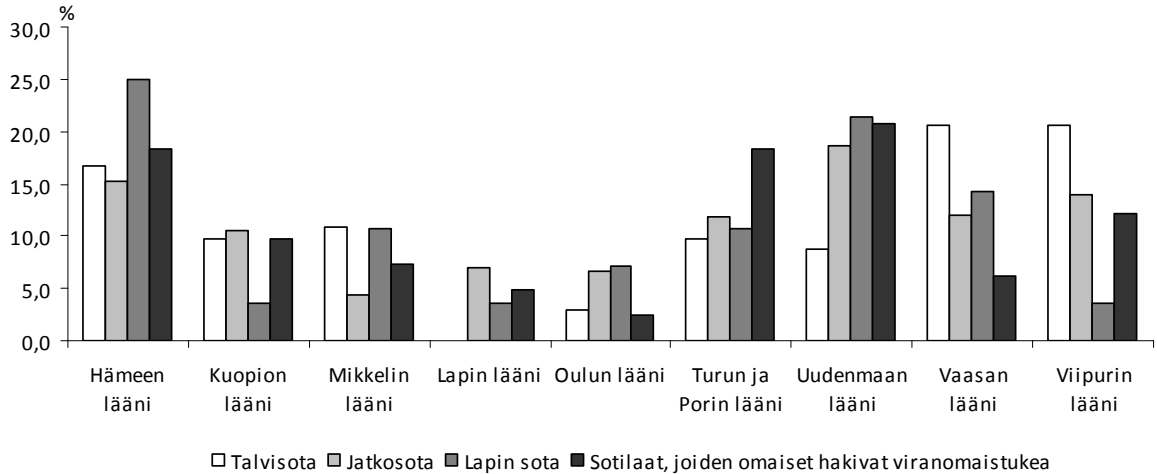
¹⁸⁰ Waris 1974, 45.

¹⁸¹ Suomen tilastollinen vuosikirja 1939, 40.

¹⁸² Waris 1952, 109.

¹⁸³ Jakaumat perustuvat vuoden 1939, 1941 ja 1945 kuntajakoihin, joissa kunnat määriteltiin joko maaseutu- tai kaupunkikunniksi. Lähteinä käytettiin sotilaiden asuinkuntia tai vaihtoehtoisesti kirjoillaolokuntia. Suomen tilastollinen vuosikirja 1939, 14–40; Suomen tilastollinen vuosikirja 1941, 14–40; Suomen tilastollinen vuosikirja 1944–1945, 14–37; Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

¹⁸⁴ Waris 1952, 108–110.

KUVIO 8. Itsensä surmanneiden sotilaiden osuudet lääneittäin talvi-, jatko- ja Lapin sodassa.

3.3. Sosiaalinen asema

Sotia edeltävä Suomi oli muuttunut maatalousvaltaisesta maasta teollistuneeksi valtioksi.¹⁸⁵ Vuonna 1940 yli puolet (56 %) suomalaisista kuului työväkeen ja noin viidesosa (21 %) sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Keskiluokkaan kuului kymmenen prosenttia ja yläluokkaan kaksi prosenttia väestöstä.¹⁸⁶ Itsemurhan tehneiden sotilaiden sosiaalinen jakautuminen ei eronnut merkittävästi tästä jaosta.

Työläisten osuus itsensä surmanneista sotilaista oli talvi- ja jatkosodassa yhtä suuri kuin koko väestönkin tasolla: sekä talvi- (53,5 %) että jatkosodassa (56,8 %) yli puolet sotilaista kuului työväkeen. Lapin sodassa työläisten osuus aleni 45,0 prosenttiin. Työläisistä suurin osa tituleerattiin työmieheksi, mutta joukossa oli myös tarkempia määrittelyjä kuten metsä- ja maatyöntekijöitä, autonapumiehiä ja sekatyömiehiä.¹⁸⁷

Talonpoikia oli talvisodan itsemurhan tehneistä sotilaista suurempi määrä kuin väestössä keskimäärin (32,3 %). Korkeampi osuus johtuneee sotilaiden korkeammasta keski-ikästä, jonka takia he työskentelivät enemmän perinteisellä maatalousalalla. Jatkosodassa talonpoikia oli noin kymmenen prosenttia vähemmän (22,7 %) ja Lapin sodassa heidän

¹⁸⁵ Waris 1974, 18–19.

¹⁸⁶ Waris 1952, 184.

¹⁸⁷ Tiedot ammatista. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

osuutensa väheni edelleen (20,0 %). Useimmat talonpojiksi luokitelluista sotilaista olivat maanviljelijöitä, mutta mukana oli myös maanviljelijän poikia ja talollisia.¹⁸⁸

Keskiluokkaan kuuluneita – toimen- ja viranhaltijoita¹⁸⁹, käsityöläisiä¹⁹⁰ ja yrittäjiä¹⁹¹ – oli itsensä surmanneista sotilaista talvisodassa hieman alle koko väestön keskiarvon (8,1 %). Jatkosodassa (10,6 %) ja Lapin sodassa (10,4 %) heitä oli yhtä paljon kuin väestössä keskimäärin. Keskiluokan osuus kasvaa, kun siihen lasketaan mukaan ammattisotilaat. Heitä oli talvisodassa 3,0 prosenttia, jatkosodassa 4,8 prosenttia ja Lapin sodassa 5,0 prosenttia.

Työläisten, talonpoikien ja keskiluokan ulkopuolelle jäivät omina ryhminään akateemisen koulutuksen saaneet sekä opiskelijat ja koululaiset. Akateemisesti koulutettuja oli ainoastaan talvisodassa (3,0 %). Opiskelijoita ja koululaisia oli jatkosodassa 5,2 prosenttia ja Lapin sodassa 10,0 prosenttia omaehtoisesti kuolleista.¹⁹² Varsinaisen yläluokan osuutta ei sotilaiden titteleiden perusteella voida laskea, sillä nimikkeet eivät esimerkiksi kerro talollisten tilusten kokoa tai yrittäjien tarkkaa asemaa. Tutkimuksessa määriteltiin keskiluokkaan kuuluukin sekä alempaan että ylempään keskiluokkaan sekä mahdollisesti yläluokkaan luokiteltavia.

Viranomaistukea hakeneiden omaisten sotilaista selvästi keskivertoa useampi (17,9 %) kuului keskiluokkaan. Työläisiä heissä oli keskivertoa vähemmän (49,3 %). Myös ammattisotilaiden osuus (3,0 %) oli hieman keskiarvoa pienempi. Talonpoikien (23,9 %) ja opiskelijoiden ja koululaisten (4,5 %) osuudet olivat yhtä suuret.¹⁹³ Vertailun perusteella on selvää, että parempiosaisten sotilaiden läheiset hakivat korvauksia muita omaisia enemmän. He luultavasti tiesivät muita paremmin yhteiskunnan tarjoamasta avusta ja osasivat myös hakea sitä muita hanakammin.

Itsensä surmanneiden sotilaiden sosiaalinen tarkastelu osoittaa, että itsemurhan tehneiden sotilaiden enemmistö sijoittui yhteiskunnan hierarkiassa alhaalle. Näiden sotilaiden

¹⁸⁸ Tiedot ammatista. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

¹⁸⁹ Toimen- ja viranhaltijoissa oli mm. konttoristeja, lääkäreitä, poliiseja, piiriesimiehiä ja rakennusmestareita.

¹⁹⁰ Käsityöläisiin laskettiin itsenäiset ammatinharjoittajat, kuten sepät, suutarit ja räätälit.

¹⁹¹ Yrittäjiin kuului mm. kauppiaita ja liikemiehiä.

¹⁹² Tiedot ammatista. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

¹⁹³ Tiedot ammatista. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA; TJKA. VK.

omaisten tulot olivat jo entuudestaan pieniä. Hankalin asema on luultavimmin ollut työläisten läheisillä. Toisin kuin talonpoikien omaisilla, ei heillä välttämättä ole ollut mitään omaisuutta. Silti myös talonpoikien läheisten taloudellinen asema ei ole ollut missään nimessä helppo, koska surmansa saanut oli luultavasti osallistunut päätoimisesti talon töihin eikä tilan omistaminen ollut itsestäänselvyys. Itsemurhan tehneet eivät kuitenkaan tulotasonsa puolesta eronneet valtaväestöstä, josta suuri osa oli pienituloisia. Voidaankin sanoa, että sodassa itsemurhan tehneet kattoivat lähes kokonaan koko yhteiskunnan sosiaalisen kirjon.

3.4. Ikä

Suomen sodissa kaatuneista yli 90 prosenttia oli iältään 20–39-vuotiaita.¹⁹⁴ Sotien edessä rintamalle joutui yhä nuorempia ikäluokkia, mikä näkyi sotilaiden ikärakenteessa. Sotainvalideja tutkinut Markku Honkasalo on laskenut sodassa vammautuneiden keski-ikänsä laskeneen talvisodan 26,8 vuodesta Lapin sodan 23,5 vuoteen.¹⁹⁵ Keski-ikänsä nuortuminen toistuu itsemurhan tehneiden sotilaiden ikäjakaumassa, mutta heidän keski-ikänsä oli kauttaaltaan vanhempi.

Talvisodassa itsensä surmanneiden sotilaiden keski-ikä oli 30,1 vuotta, jatkosodassa 28,8 vuotta ja Lapin sodassa 28,2 vuotta. Talvisodassa suurin itsemurhia tehnyt ryhmä olivat 25–29-vuotiaat (37,0 %), jatkosodassa 20–24-vuotiaat (26,9 %) ja Lapin sodassa 25–29-vuotiaat (26,7 %) sekä 30–34-vuotiaat (26,7 %) (Kuvio 9).¹⁹⁶ Sodassa vammautuneiden selvästi nuorempi keski-ikä itsemurhan tehneisiin nähden voi johtua siitä, että vanhemmilla ikäluokilla oli paremmat mahdollisuudet välttyä haavoittumisilta. Kaikkiin sodassa taistelleisiin verrattuna erot keski-ikässä olisivat luultavasti pienempiä.¹⁹⁷ Tästä huolimatta itsemurhan tehneet olivat selvästi keskivertoa vanhempia. Yleisten itsemurhatilastojen valossa tämä ei kuitenkaan ole poikkeuksellista, sillä esimerkiksi vuonna 1939 miehet tekivät itsemurhia eniten juuri 25–29-vuoden iässä.¹⁹⁸

Korvaushakemusten perusteella viranomaistukea hakivat keskimääräistä vanhempien sotilaiden omaiset. Näiden sotilaiden keski-ikä oli 30,5 vuotta.

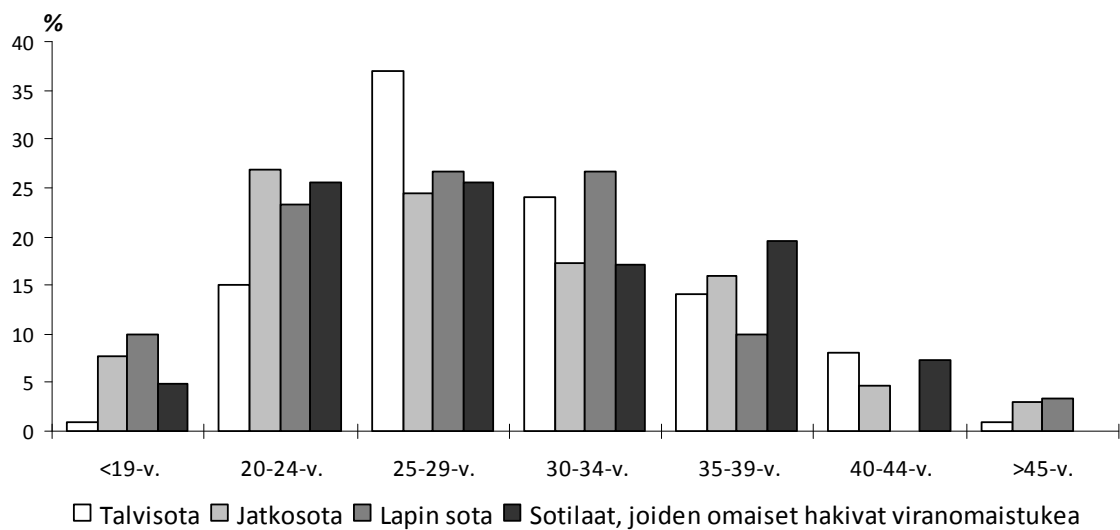
¹⁹⁴ Waris 1952, 107.

¹⁹⁵ Honkasalo 2000, 198–199.

¹⁹⁶ Sotilaiden iät laskettiin syntymä- ja kuolinajoista. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

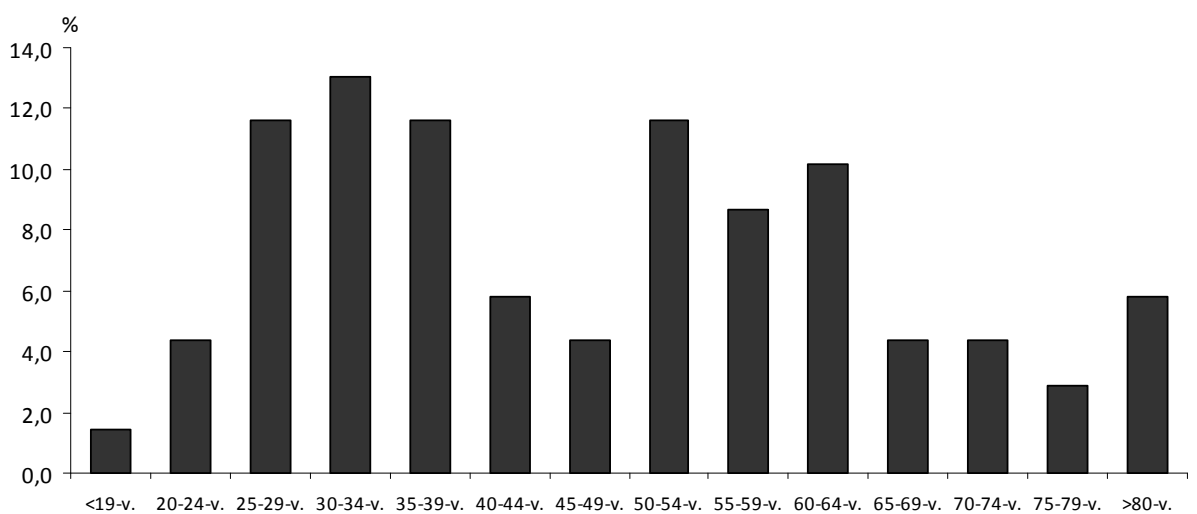
¹⁹⁷ Vertausta ei voida tehdä, koska keskivertosotilaan ikää ei ole tutkittu.

¹⁹⁸ Kuolemansyyt vuosina 1939–1940, 26–27.

KUVIO 9. Itsensä surmanneiden sotilaiden iät prosenttiosuuksittain talvi-, jatko- ja Lapin sodassa.

Korvausten hakijoiden ikähaitari oli laaja nuorimman ollessa 6-vuotias ja vanhimman 85 vuotta. Hakijoiden iät laskettiin sen mukaan, mitä ne olivat hakemuksen tekohetkellä. Melko tasaisesta ikäjakaumasta erottuvat 25–39-vuotiaat (36,2 %) ja 50–64-vuotiaat (30,4 %) (Kuvio 10.). Kun hakijoista valtaosa oli joko leskiä tai vanhempia, on helppo todeta, että kyseiset kohoumat tilastoissa johtuvat juuri näistä hakijaryhmistä. Todennäköisesti suurin osa leskistä oli 25–39-vuotiaita ja valtaosa vanhemmista 50–64-vuotiaita.¹⁹⁹

KUVIO 10. Viranomaistuen hakijoiden iät prosenttiosuuksittain.

¹⁹⁹ TJKA. VK.

3.5. Sotilasarvo

Kokonaisuudessaan noin kolme neljäsosaa (75,7 %) kaikista sodissa kuolleista kuului miehistöön. Aliupseereita kaatuneista oli noin 18 prosenttia ja upseereita 6,2 prosenttia.²⁰⁰ Sotilasarvojen osuuksien muuttumista on tarkasteltu parhaiten sotainvalidien osalta. Miehistön osuus sotainvalideissa laski talvisodan 84 prosentista jatkosodan 77 prosenttiin. Päällystön osuus taas kasvoi talvisodan 14 prosentista jatkosodan 23 prosenttiin.²⁰¹ Lapin sodasta ei ole tehty erillisiä laskelmia. Itsemurhan tehneiden sotilasarvojen osuudet muuttuivat samassa suunnassa kuin sotainvalidien: sodan jatkuessa päällystön osuus kasvoi. Itsemurhan tehneissä osuuksien kasvu oli kuitenkin voimakkaampaa.

Itsensä surmanneista sotilaista kuului talvisodassa miehistöön runsas kolme neljäsosaa (77,8 %). Jatkosodassa miehistön määrä väheni liki 15 prosenttia (63,9 %). Lapin sodassa miehistön osuus tippui lähes yhtä paljon (50,0 %). Miehistöstä suurin osa oli tituleerattu sotamieheksi. Seuraavaksi yleisimmät arvot olivat korpraali ja tykkimies, mutta joukossa oli myös pioneereja, alokkaita, jääkäreitä, lentosotamiehiä ja matruuseja.²⁰²

Miehistön osuuden väheneminen näkyi aliupseereiden määrän suhteellisena kasvuna. Aliupseereita oli talvisodassa noin joka kymmenes (10,4 %) itsensä surmanneista. Jatkosodassa aliupseereita oli jo joka viides (20,2 %). Lapin sodassa aliupseereiden osuus kasvoi edelleen (27,8 %). Valtaosa alipäällystöstä oli alikersantteja, mutta yleisiä arvoja olivat myös kersantti ja vääpeli.²⁰³

Upseereita oli talvisodassa yhtä paljon kuin aliupseereita (10,4 %). Jatkosodassa upseereiden osuus pieneni hieman (9,5 %). Lapin sodassa upseeriston osuus kasvoi selvästi (22,2 %). Upseereissa tavallisin arvo oli luutnantti, jonka jälkeen yleisimpiä nimikkeitä olivat vänrikki ja kapteeni. Itsensä surmanneissa upseereissa oli myös sotilasvirkailijoita ja -mestareita, majureita ja everstejä.²⁰⁴

Sotilaiden lisäksi talvi- ja jatkosodassa teki itsemurhan muita puolustusvoimien palveluksessa olleita. Talvisodassa heitä oli 1,5 % ja jatkosodassa 6,4 %. Suurin osa heistä oli

²⁰⁰ Kurenmaa & Lentilä 2005, 1160.

²⁰¹ Honkasalo 2000, 90–91, 198.

²⁰² Tiedot sotilasarvosta. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

²⁰³ Tiedot sotilasarvosta. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

²⁰⁴ Tiedot sotilasarvosta. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

työvelvollisia. Itsensä surmanneissa oli myös lottia, sairaanhoitajia ja heimosotureita. Nämä muut puolustusvoimissa palvelleet on laskettu mukaan tutkimuksen tilastoihin, koska heidän kokonaisuutensa jäi melko vähäiseksi (5,4 %).²⁰⁵

Kokonaisuudessaan armeijassa korkeammassa asemassa olleiden osuus itsensä surmanneista kasvoi sotien edetessä. Erityisesti kasvu kohdistui aliupseereihin, mutta myös upseeriston osuus kasvoi hieman. Sama kehitys näkyi myös sotainvalidien sotilasarvoissa, joskin päällystää oli silti suhteessa enemmän itsensä surmanneiden joukossa. Kaikkiin kaatuneisiin verrattuna itsensä surmasi hieman enemmän aliupseereita ja selvästi enemmän upseereita. Itsemurhan teki siis todennäköisemmin korkeammassa asemassa ollut kuin miehistöön kuulunut sotilas.

Korvausasiakirjojen perusteella tukea hakivat enemmän armeijassa korkeammassa asemassa olleiden sotilaiden omaiset. Tämä näkyi aliupseereiden omaisten suurempana osuutena (23,9 %) keskiarvoon nähden. Upseereiden (9,1 %) ja muiden kuin sotilaiden (3,4 %) läheisiä oli hieman keskiarvoa vähemmän.

²⁰⁵ Tiedot sotilasarvosta. Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA.

4. Itsensä surmanneiden sotilaiden omaisten eläketurva

4.1. Sosiaalipolitiikka sotien jälkeen

Toinen maailmansota muutti suomalaisen sosiaalipolitiikan perusteita. Aiemman tarveharkinnan sijaan yleistyi näkemys, että avustuksia voitiin myöntää muillekin kuin vain äärimmäisessä hädässä olleille. Sosiaalipolitiikkaan ja sen antamiin etuuksiin alettiin suhtautua myönteisemmin, ja sodan poikkeusoloissa vaikeuksiin joutuneiden kansalaisten auttaminen nähtiin yhteiskunnan velvollisuutena.²⁰⁶

Vielä talvisodan aikana sosiaalipolitiikassa vallitsi aiempien vuosikymmenien arvomaailma, mutta jatkosodan kuluessa otettiin selvä askel sosiaalisen vastuun suuntaan. Yhteiskunnallinen tasa-arvo sai sijaa, ja varsinkin lapsiperheiden asemaan ryhdyttiin kiinnittämään huomiota.²⁰⁷ Valtion tukia alettiin myöntää tiettyjen ryhmäkohtaisten kriteerien perusteella, eikä yksittäisen harkinnan mukaan.²⁰⁸ Sosiaalipolitiikasta alkoi tulla yhteiskuntapoliittisesti tai kansantaloudellisesti vaikuttavaa toimintaa.²⁰⁹

Sosiaalista läpimurtoa ei 1940-luvun Suomessa kuitenkaan vielä saavutettu. Taloudelliset reunaehdot uudistuksille olivat tiukat, sillä sotakorvaukset lohkaisivat merkittävän osan valtion menoista. 1950-luvulla talous alkoi kohentua, ja vaurastuminen kiihtyi 1960-luvulle tultaessa. Samalla sosiaaliturvan taso nousi ja sosiaalipolitiikka löi itsensä lopullisesti läpi.²¹⁰

4.2. Kaatuneiden omaisten viranomaistuki

4.2.1. Eläkkeet

Suomalainen sosiaalihuolto ei ollut varautunut sodan aiheuttamaan avun tarpeeseen.²¹¹ Kaatuneiden omaisten tukijärjestelmä oli monimutkainen, ja sitä muutettiin sitä mukaa

²⁰⁶ Urponen 1994, 215.

²⁰⁷ Suonoja 1992, 325.

²⁰⁸ Urponen 1994, 215.

²⁰⁹ Suonoja 1992, 364–365.

²¹⁰ Ahonen 1994, 161–162

²¹¹ Hietanen 1990, 326.

kuin epäkohtia ilmeni.²¹² Vasta 1940-luvun lopulla puutteet viranomaistuessa saatiin suurimmilta osin korjatuiksi.²¹³

Kaatuneiden omaisten turvana oli vuonna 1938 säädetty sotatapaturmalaki. Sen nojalla omaisille myönnettiin huoltoeläkettä ja hautausapua. Huoltoeläkkeen määrä perustui miehen sotilasarvoon ja vuosiansioihin. Korvausluokkia oli yhteensä kuusi. Esimerkiksi sotamiehen leskelle maksettiin 2400 markan vuosieläkettä, joka vastasi sekatyömiehen noin kahden kuukauden palkkaa. Jos leskellä oli vähintään kaksi lasta, kohosi eläke 4800 markkaan vuodessa.²¹⁴ Noin 70 prosenttia leskistä sai pienimmän eläkkeen.²¹⁵

Jo talvisodan aikana huomattiin, että eläkkeet olivat riittämättömiä. Hallitus päättikin korottaa niitä kaksikertaisiksi vuoden 1940 lopulla, kunnes uusi sotatapaturmalaki säädettiin vuoden 1941 alussa.²¹⁶ Uudessa laissa sotamiehen lesken eläke oli 5800 markkaa vuodessa, ja jokaisesta alle 17-vuotiaasta lapsesta perhe sai 1600 markkaa. Myös avio- puolison lapsilla, avioliiton ulkopuolella syntyneillä lapsilla sekä ottolapsilla oli oikeus huoltoeläkkeeseen. Lain mukaan myös muut omaiset kuten vanhemmat saattoivat saada huoltoeläkettä, mikäli he olivat olleet riippuvaisia kaatuneen tuloista.²¹⁷ Huoltoeläkkeen lisäksi voitiin leskelle ja orvolle myöntää lisähuoltoeläkettä, joka oli aluksi 30 ja myöhemmin korkeintaan 50 prosenttia kaatuneen elinkorosta.²¹⁸ Eläkkeet sidottiin sotatapaturmalain mukaiseen elinkorkoon, ja ne nousivat rahan arvon alenemisen myötä. Tästä huolimatta eläkkeet olivat niin pieniä, etteivät ne riittäneet perheen elättämiseen.²¹⁹

Huoltoeläkkeet myönsi Valtion tapaturmatoimisto. Ennen päätöstä kunta maksoi kaatuneen omaisille sotakuukausipalkkaa.²²⁰ Sotakuukausipalkkaa ei kuitenkaan maksettu, jos huoltajan kuolemaan johtaneita asioita jouduttiin tutkimaan. Näin toimittiin, vaikka eläkepäättös olisi lopulta ollut myönteinen. Tapaturmatoimiston päätöksistä saattoi valit-

²¹² Tommila 1955, 5.

²¹³ Kriikku 1996, 179.

²¹⁴ Piirainen 1974, 211–212. Vuoden 2008 rahassa 2400 markan vuosieläke on 753 euroa ja 4800 markan eläke 1506 euroa. Rahanarvonkerroin.

<http://service.nordea.com/nordeaopenpages/fi/calculators/moneyValue.action?language=fi>.

²¹⁵ Näre 2007, 149.

²¹⁶ Rintala 1988, 46.

²¹⁷ Hietanen 1990, 336. 5800 markan suuruinen eläke on vuoden 2008 rahassa 1295 euroa ja lapsesta saatu korvaus 357 euroa. Rahanarvonkerroin. <http://service.nordea.com/nordea-openpages/fi/calculators/moneyValue.action?language=fi>.

²¹⁸ Kriikku 1996, 28–29.

²¹⁹ Hietanen 1990, 336.

²²⁰ Ollonqvist 1942, 17, 70.

taa vakuutusoikeuteen ja edelleen korkeimpaan oikeuteen.²²¹ Tämän jälkeen eläkeratkaisu oli loppuun käsitelty, eikä samaa tukea voinut enää hakea uudelleen. Kuitenkin vuodesta 1966 lähtien hylätyt korvausratkaisut saatettiin ottaa käsiteltäväksi uudelleen, ja korvauksia voitiin myöntää, mikäli korvattavuuden oikeuskäytäntö oli muuttunut.²²²

Vuonna 1948 sotatapaturmalaki uudistettiin. Uudella lailla pyrittiin eri säädösten yhdenmukaistamiseen, ja sitä valmisteli erillinen komitea vuodesta 1944 lähtien. Komitean mietinnön pohjalta tehdyssä laissa eläkkeiden korvausluokitukset poistettiin ja eläkkeitä korotettiin. Perheellisen lesken eläkkeen määräksi tuli 36 000, lapsettoman lesken eläkkeeksi 12 000 ja sotaorvon eläkkeeksi 21 000 markkaa vuodessa. Eläkkeisiin saattoi saada korotuksia paikkakunnan kalleuden perusteella.²²³

Jo alun alkaen huoltoeläkkeitä ei myönnetty kaikille sodassa kuolleiden omaisille. Keskeisin syy korvauksien epäämiselle oli, ettei kuoleman nähty johtuneen sotapalveluksesta. Vuoden 1938 sotatapaturmalaisissa määriteltiin palveluksen aiheuttamaksi ruumiinvammaksi sellainen, joka oli saatu palvelustehtäviä suoritettaessa joko palveluspaikalla tai siihen kuuluneella matkalla tai palvelukseen astumista tai siitä poistumista välittömästi tarkoittavalla matkalla. Palveluksesta aiheutuneen sairaiden tuli liittyä sotapalveluksesta vallinneisiin erikoisiin olosuhteisiin tai olosuhteiden tuli olennaisesti vaikuttaa sairauden ilmaantumiseen. Palveluksen aiheuttamaksi sairaudeksi ei katsottu matkalla palvelukseen tai loman aikana saatua sairautta. Vuoden 1938 lakia sovellettiin sekä talvi- että jatkosodassa tapahtuneisiin vammoihin ja sairauksiin.²²⁴

Käytännössä hylättyihin huoltoeläkepäättöksiin johtivat esimerkiksi sairaudet, joita ei katsottu sodan aiheuttamiksi, lomalla sattuneet kuolemat, itsemurhat ja omat tuottamukset kuolemat.²²⁵ Vuonna 1944 säädöksiä lievennettiin joiltakin osin. Muun muassa matkalla lomalle tai palvelukseen saadut vammat tai sairaudet tulivat korvattaviksi.

²²¹ Kriikku 1996, 19.

²²² Valtiokonttorin korvausasiiantuntija Marja-Liisa Pitkäsen selvitys tekijälle 17.9.2009.

²²³ Kriikku 1996, 25–26. 36 000 markan suuruisen eläke on vuoden 2008 rahassa 1459 euroa, 12 000 markan eläke 486 euroa ja 21 000 markan eläke 851 euroa. Rahanarvonkerroin.
<http://service.nordea.com/nordea-openpages/fi/calculators/moneyValue.action?language=fi>.

²²⁴ Kriikku 1996, 33.

²²⁵ Kriikku 1996, 32, 34.

Edelleenkin laki ei katsonut korvattavaksi vammaa tai sairautta, joka oli itse aiheutettu tai joka ei johtunut sotapalveluksesta. Myöskään lomalla saatua vammaa ei korvattu.²²⁶

Korvauksien ulkopuolelle jääneillä omaisilla oli mahdollisuus saada ylimääräistä eläkettä vuodesta 1944 lähtien. Eläkkeet myönsi puolustusministeriö, jolle valtion tapaturmatoimisto teki esityksiä niistä hakijoista, jotka eivät huoltoeläkettä lain mukaan saaneet ja joille sen myöntäminen oli esiintyvien asianhaarojen valossa kohtuullista.²²⁷ Kuitenkin omaiset saattoivat myös itse hakea ylimääräistä eläkettä. Tämä oli järkeenkäypää, koska tapaturmatoimisto ei tehnyt esityksiä sellaisista eläkkeenhakijoista, joiden korvausasia oli käsitelty loppuun. Huoltotyön erikoislehti Huoltaja kehottikin eläkkeitä vaille jääneitä omaisia itse hakemaan ylimääräistä eläkettä.²²⁸

Vuoden 1948 sotilasvammalain myötä osa huoltoeläkkeiden ulkopuolelle jääneistä omaisista otettiin korvausten piiriin. Eläkettä maksettiin sellaisesta kuolemaan johtaneesta sairaudesta, jonka voitiin katsoa aiheutuneen tai pahentuneen palvelukseen tai työhön liittyneistä erikoisista olosuhteista. Korvauksia ei maksettu sellaisesta ruumiinvammasta tai sairaudesta, joka oli itse aiheutettu. Niin ikään rikoksen teosta tai päihtymyksestä seuranneista kuolemista ei myönnetty eläkkeitä.²²⁹

Myös ylimääräistä eläkettä koskevia säännöksiä tarkennettiin vuoden 1948 sotilasvammalaissa. Lain mukaan ylimääräistä eläkettä voitiin myöntää, jos sairaus tai kuolema oli sattunut sodanaikaisen sota- tai työvelvollisuuspalveluksen aikana. Ehtona oli, että työkyvyttömyys tai kuolema oli syy-yhteydessä sotaan ja että leski tai lapsi oli eläkkeen tarpeessa. Eläkettä anottiin sotaeläkekomitealta.²³⁰

Sodassa kuolleiden omaisia koskevat huoltolait eivät yksiselitteisesti määritelleet viranomaistuen piiriin kuuluneita. Huolto- ja ylimääräistä eläkettä koskevassa laissa ei esimerkiksi tarkemmin määritelty, minkälaiset kuolemat olivat syy-yhteydessä sotaan ja mitkä eivät. Lait jättivät suuren päätösvallan korvauspäätöksistä vastanneille tapaturmatoimistolle ja sotaeläkekomitealle.

²²⁶ Sotilastapaturmalainsäädäntöön tehtyjen muutosten merkitys. Huoltaja 16–17/1944.

²²⁷ Laki sotatapaturmalain muuttamisesta. SAK 553/1944, § 43.

²²⁸ Sotilastapaturmalainsäädäntöön tehtyjen muutosten merkitys. Huoltaja 16–17/1944.

²²⁹ Kriikku 1996, 26.

²³⁰ Kriikku 1996, 30–31.

4.2.2. Muut tuet

Eläkkeiden lisäksi soteleskiä ja -orpoja tuettiin työhuollolla, sairausavustuksilla ja maanhankinnalla. Avustuksia myönnettiin vain niille omaisille, jotka olivat oikeutettuja huolto- tai ylimääräiseen eläkkeeseen. 1940-luvun aikana kehitettiin kuitenkin eläkkeistä riippumaton lapsilisäjärjestelmä, jonka piiriin tulivat kaikki lapsiperheet.

Lait soteleskien ja -orpojen työhuollosta säädettiin vuonna 1943. Lakien mukaan työhuoltoa voitiin myöntää ainoastaan huoltoeläkettä saaville. Vuonna 1944 säädöksiä väljennettiin, kun huoltoeläkkeen ulkopuolelle jääneet, mutta välittömästi sodan tai sen aiheuttamien olosuhteiden vuoksi leskeksi jääneet tulivat sen piiriin. Myös ylimääräiseen eläkkeeseen oikeutetut lesket saattoivat saada työhuoltoa. Työhuollon tarkoituksena oli saada lesket ja lapset työelämään. Valtion kannalta oli parempi saada heidät itse ansaitsemaan elantonsa, koska riittävien tukien maksamiseen ei ollut varaa. Ongelmana oli, että harvat lesket olivat olleet ennen miehen kuolemaa vakituisissa töissä, eikä heillä ja orvoilla ollut tarvittavaa koulutusta. Työhuollon sisältämällä työhönsijoituksella eli työpaikan hankkimisella, työvälivälillä, ammattikoulutuksella ja opintolainalla pyrittiin ongelman ratkaisuun.²³¹

Työhuollosta vastasi sosiaaliministeriöön perustettu työhuoltotoimisto. Paikallistasolla vastuu leskien ja orpojen työhuollosta oli lastensuojelulautakunnilla tai huoltolautakuntien lastensuojeluosastoilla. Yhteensä työhuoltoa sai 6000 leskeä ja heistä ammattikoulutusta 3700 henkeä. Myös sotaorpoja tuettiin eniten ammattikoulutuksella. Työhuoltoa annettiin aina vuoteen 1951 asti, jolloin sitä koskevat lait kumottiin.²³²

Eläkkeiden ja työhuollon ohella kaatuneiden omaisia tuettiin sairausavustuksilla ja maanhankinnalla. Päätös soteleskien sairausavustuksista tehtiin vuonna 1947. Päätöksen mukaan sairausavustusta voitiin antaa vähävaraiselle leskelle, joka oli oikeutettu työhuoltoon ja jolla oli vähintään kaksi alle 16-vuotiasta lasta. Avustusta voitiin myöntää korkeintaan 3000 markkaa vuodessa. Summaa nostettiin vielä saman vuoden aikana 6000 markkaan. Tuen määrää vähensi se, että lesken tuli itse kustantaa puolet sairausku-

²³¹ Kriikku 1996, 46–47, 49.

²³² Kriikku 1996, 48, 50, 52–54.

luistaan. Sairausavustuksia haettiin paikallisista työhuoltoviranomaisilta ja varsinainen päätös tehtiin sosiaaliministeriössä.²³³

Laki maanhankinnasta annettiin vuonna 1945. Sen mukaan etusijalla maansaannissa oli siirtoväki, mutta myös sotallesket, -orvot, -invalidit ja rintamamiehet saattoivat saada maata. Maata saattoi saada leski, jonka puoliso oli kuollut tai kadonnut sodassa tai leskelle, jonka puoliso oli kuollut sodassa saatuun ruumiinvammaan tai sairauteen. Maata ei annettu lapsettomalle leskelle tai yhdelle sotaorvolle.²³⁴

Monilapsisia perheitä varten säädettiin vuonna 1943 perhelisäjärjestelmä. Sen tarkoituksena oli taata monilapsisille perheille sama elintaso kuin vastaavassa asemassa olleille perheettömille. Järjestelmän taustalla oli lapsimäärän lisäämiseen tähdännyt väestöpolitiikka.²³⁵ Perhelisää saadakseen perheen tuli olla vähävarainen ja vähintään viisilapsinen. Lisä tai osia siitä annettiin perheelle erilaisina tavaroina.²³⁶

Perhelisän ehtoja jouduttiin pian lain säätämisen jälkeen lieventämään. Tulorajoja korotettiin ja lisää voitiin maksaa myös sellaisille kolmilapsisille perheille, joiden huoltaja oli kuollut. Seuraavana vuonna lisää alettiin maksaa myös kaksilapsisille, huoltajansa menettäneille perheille. Vuonna 1945 perhelisä oli paikkakunnasta riippuen 1000–1600 markkaa.²³⁷ Vuonna 1948 kaikki lapsiperheet tulivat viranomaistuen piiriin, kun lapsilisälaki säädettiin. Sen nojalla jokaisesta lapsesta maksettiin vuosittain 7200 markkaa.²³⁸

4.3. Itsensä surmanneiden sotilaiden omaisten asema esillä eduskunnassa

Keskustelu kaatuneiden omaisten asemasta virisi eduskunnassa sodan jälkeen.²³⁹ Uusi eduskunta valittiin 17. ja 18. maaliskuuta 1945.²⁴⁰ Vaalien voittajiin kuuluivat sosiaalidemokraatit, Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL) ja Maalaisliitto. Ne solmivat keskenään yhteistyösopimuksen ja muodostivat hallituksen. Kokoomus jäi eduskun-

²³³ Kriikku 1996, 55–56.

²³⁴ Kriikku 1996, 56–57.

²³⁵ Kriikku 1996, 59.

²³⁶ Hietanen 1990, 324.

²³⁷ Kriikku 1996, 59–60; Suonoja 1992, 394–395. 1000 markan suuruinen perhelisä on vuoden 2008 rahassa 113 euroa. Rahanarvonkerroin. <http://service.nordea.com/nordea-openpages/fi/calculators/moneyValue.action?language=fi>.

²³⁸ Kriikku 1996, 61. 7200 markan suuruinen lapsilisä on vuoden 2008 rahassa 291 euroa. Rahanarvonkerroin. <http://service.nordea.com/nordeaopenpages/fi/calculators/moneyValue.action?language=fi>.

²³⁹ Kriikku 1996, 24.

²⁴⁰ Soikkanen 1980, 122.

nassa altavastajaan asemaan ja suurimmaksi oppositiopuolueeksi.²⁴¹ Vasemmiston voittoa vaalituloksella otollisen pohjan sosiaalisille uudistuksille.²⁴²

Sodan aiheuttamien sosiaalisten kärsimysten ratkaiseminen oli niin hallituspuolueiden kuin oppositionkin intresseissä.²⁴³ Hallituspuolueiden yhteistavoitteisiin määriteltiin sodasta kärsimään joutuneiden kansalaisten aseman parantaminen, ja heille todellista apua tuovan huollon järjestäminen. Kokoomus taas oli vaaliohjelmassaan esittänyt sota- ja sotilastapaturmalakien yksinkertaistamista ja kokoamista sekä huoltoeläkkeiden ja tapaturmakorvausten turvaamista inflaation aikana.²⁴⁴ Kokoomuksessa vallitsi myös vahva asevelihenki, sillä puolueen sosiaalipoliittisen ohjelman oli laatinut lakkautetun Aseveljien Liiton entinen huoltotyöosaston päällikkö Jussi Saukkonen.²⁴⁵ Vastavalitun eduskunnan ajatusmaailman kiteytti tasavallan presidenttinä toiminut Mannerheim 7.4.1945 valtiopäivien avajaispuheessaan, jossa hän painotti kaikkien kansalaisten yhtäläisiä oikeuksia ja turvaa.²⁴⁶

Sodassa itsemurhan tehneiden omaisten asema otettiin vastavalitusissa eduskunnassa pian esiin. Kokoomuksen 14 kansanedustajan²⁴⁷ 18. huhtikuuta 1945 tekemässä toivomusaloitteessa esitettiin lisäystä valtion tulo- ja menoarvioon sellaisten perheiden avustamiseksi, joiden huoltajat olivat sodan aikana surmanneet itsensä tai kuolleet tapaturmaisesti lomamatkalla. Kansanedustajien mukaan tällaisia perheitä oli useita satoja, eikä heille juuri oltu myönnetty ylimääräisiä eläkkeitä vuoden 1944 aikana siihen varattujen vähäisten määrärahojen takia. Määrärahan lisäyksen ohella kansanedustajat toivoivat, että hallitus tutkisi näiden perheiden hädänalaisen aseman. Perusteeksi nähtiin se, että sodassa tapahtuneet itsemurhat olivat syy-yhteydessä sotaan: "– – useissa tapauksissa ovat sodan aiheuttamat rasitukset ja hermojännitykset syynä kuolemantapaukseen".²⁴⁸ Toivomusaloitteen allekirjoitti yhteensä puolet kokoomuksen 28 edustajan eduskuntaryhmästä.²⁴⁹

²⁴¹ Jääskeläinen 1980, 156–158, 160.

²⁴² Ahonen 1994, 160–161.

²⁴³ Jääskeläinen 1980, 159–160.

²⁴⁴ Ahonen 1994, 161.

²⁴⁵ Jääskeläinen 1980, 155.

²⁴⁶ Jääskeläinen 1980, 158.

²⁴⁷ Johannes Wirtanen, Teuvo Valanne, Felix Seppälä, Leo Leppä, Martti O. Kölli, Niilo Honkala, Jussi Lappi-Seppälä, Yrjö I. Anttila, Erkki Koivisto, Jaakko Hakala, Erkki Leikola, Päiviö Hetemäki, Erkki Paavolainen, Matti Ytti.

²⁴⁸ Vp 1945, liitteet X, 30 Toiv. al. n:o 212.

²⁴⁹ Jääskeläinen 1980, 137.

Aloitteen allekirjoittajista moni oli siviiliammattiltaan pappi. Aloitteen ensimmäinen allekirjoittaja Johannes Wirtanen oli saanut pappiskoulutuksen ja palveli sodassa rintama- ja sotasairaalan pappina.²⁵⁰ Niin ikään kansanedustaja Erkki Koivisto oli saanut pappisvihkimyksen ja toimi sodassa linnoitustyömaan pastorina sekä suojeluskunnan kenttäpappina.²⁵¹ Myös asevelipolitiikkaa vahvasti kannattanut, pappina sodassa toiminut Jaakko Hakala kuului aloitteen allekirjoittajiin.²⁵² Heidän lisäksi Leo Leppä oli saanut pappiskoulutuksen.²⁵³ Pappien lisäksi aloitteen allekirjoittajiin kuului talvisodassa puolustusministeriön lääkintätarviketoimiston päällikkönä ja jatkosodassa lääkintäeverstiluutnanttina toiminut kansanedustaja Erkki Leikola.²⁵⁴ Sotakokemuksia oli kartuttanut myös kansanedustaja Päiviö Hetemäki toimiessaan talvi- ja jatkosodassa vänrikkinä ja majurina.²⁵⁵

Kansanedustajien taustat osoittavat, että koettu sota oli vähintään osasy kansanedustajien haluun edistää sodassa itsemurhan tehneiden sotilaiden asemaa. Sodan rasitukset ja sen psyykkiset vaikutukset olivat tulleet monelle heistä tutuksi. Aloitteessa näkyvät myös kirkon ja sotilaspappien suopeat asenteet itsemurhan tehnyttä ja hänen omaisiaan kohtaan. Kirkko ei ollut enää vuosikymmeniin tehnyt eroa itsensä surmanneiden ja muiden vainajien kohtelussa ja eivätkä sotilaspapitkaan katsoneet itsemurhan tehneiden sotilaiden eroavan muista sankarivainajista. Siten näiden sotilaiden omaisiakaan ei tullut korvauslainsäädännössä kohdella epätasa-arvoisesti.

Eduskunnassa aloite sai myönteisen vastaanoton ja se päätettiin lähettää työväenasiainvaliokuntaan.²⁵⁶ Valiokunta kuuli asiassa tapaturmatoimiston johtajaa J. Haltiaa, puolustusministeriöstä eversti Ingevald Pippingiä ja Sodanuhrien Kukkasrahastosäätiön edustajaa Jussi Saukkosta. Valiokunnan kuulemien asiantuntijoiden mukaan itsemurhan teh-

²⁵⁰ Johannes Wirtanen, eduskunnan edustajamatrikkeli, <http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm>.

²⁵¹ Erkki Koivisto, eduskunnan edustajamatrikkeli, <http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm>.

²⁵² Seppälä 2001, <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/1603/>.

²⁵³ Leo Leppä, eduskunnan edustajamatrikkeli, <http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm>.

²⁵⁴ Leikola 2001, <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7102/>.

²⁵⁵ Mansner 2001, <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/664/>.

²⁵⁶ Vp 1945, ptk I, 115–116. Työväenasiainvaliokunnassa asian käsittelyyn osallistuivat puheenjohtaja Lång, varapuheenjohtaja Bryggari, jäsenet K. Andersson, Hautala, Kannisto, Mustonen, Niskala, Prunnila, Saariaho, Wickmanm Virolainen, J. Virtanen, O. Virtanen ja varajäsen Juutilainen. Vp 1945, A. V:2. toiv. al. miet. N:o 7.

neiden asevelvollisten omaisille voitiin maksaa lainmukainen korvaus, mikäli kuolema oli ollut jollain tavoin yhteydessä sotapalvelukseen. Kaikissa tapauksissa korvausta tai ylimääräistä eläkettä ei kuitenkaan voitu myöntää. Valiokunta katsoi, että näiden perheiden asema tulisi tutkia tarkemmin. Tästä huolimatta valiokunta ei myöntänyt määrärahaa lisäbudjettiin omaisten avustamiseksi.²⁵⁷

Eduskunnan täysistunnossa 14. kesäkuuta 1945 työväenasiainvaliokunnan mietintöön suhtauduttiin myönteisesti. Toivomusaloitteen tekijöihin kuulunut kansanedustaja Johannes Wirtanen (kok) oli tyytyväinen työväenasiainvaliokunnan näkemykseen siitä, että ilman tukea jääneiden perheiden asema tutkittaisiin. Puheenvuorossaan hän nosti esille muualla kuin rintamalla tapahtuneet itsemurhat:

"Asiantuntijatkin huomauttivat, että vielä löytyy n.s. rajatapauksia, joissa perhehuoltaja on ilmeisesti menettänyt henkensä sodan seurauksista, mutta joihin tapauksiin ei nykyinen tapaturmalainsäädäntö ulotu. On esim. sellaisia itsemurhatapauksia, jolloin juuri rintamalle vietävä mies on surmannut itsensä, ja me tiedämme, että heikkorakenteiset, heikkohermoiset joutuvat suuriin vaikeuksiin juuri silloin kuin pitää lähteä eivätkä niin paljon siellä etulinjoissa."

Wirtasen puheenvuoro osoittaa, että kansanedustajien omat kokemukset sodasta olivat todella aloitteen takana. Wirtasen lisäksi työväenasiainvaliokunnan puheenjohtaja, kansanedustaja Toivo Lång (SKDL) totesi, että sotatapaturmalaki "ei tunne täysin laajassa mielessä niitä sodan aiheuttamia psykologisia vaikutteita, joiden seurauksena on tapahtunut tapaturmia sekä itsemurhia –". Muita puheenvuoroja ei aiheesta pidetty ja valiokunnan ehdotus hyväksyttiin.²⁵⁸ Yksimielisen käsittelyn jälkeen eduskunta teki aiheesta vielä saman päivän aikana toivomusaloitteen hallitukselle. Siinä eduskunta esitti, että hallitus tutkisi niiden sotapalveluksessa kuolleiden henkilöiden perheiden aseman, joille ei voitu sotatapaturmalainsäädännön puitteissa myöntää korvausta tai ylimääräistä eläkettä ja tekisi siitä tarvittaessa eduskunnalle esityksen. Toivomus koski ennen kaikkea niitä perheitä, joiden huoltajan kuolema ei ollut yhteydessä sotatapahtumiin.²⁵⁹

²⁵⁷ Vp 1945, A. V:2. toiv. al. miet. N:o 7. Tarkempia tietoja asian käsittelystä työväenasiainvaliokunnassa ei ole saatavilla, sillä työväenasiainvaliokunnan pöytäkirjoja kyseiseltä ajalta ei ole säilynyt. Työväenasiainvaliokunta 1945. Eduskunnan arkisto.

²⁵⁸ Vp 1945, ptk. 332-333.

²⁵⁹ Vp 1945, A. V:2, Edusk. toivomus, toiv. al. miet. N:o 7.

Valtioneuvoston yleisistunnossa 5.7.1945 eduskunnan toivomus päätettiin esitellä tasavallan presidentille.²⁶⁰ Sosiaaliministeri Janhusen (SKDL) esittelyssä presidentti Mannerheim puolsi asian tutkimista.²⁶¹ Käytännössä asia ei kuitenkaan johtanut toimenpiteisiin sosiaaliministeriössä.²⁶²

Itsemurhan tehneiden sotilaiden omaisten asema nousi uudelleen esiin 11. helmikuuta 1947, jolloin Lauri Järvi ja kahdeksan muuta kokoomuksen kansanedustajaa²⁶³ tekivät eduskunnalle toivomusaloitteen ylimääräistä eläkkeeseen oikeutettujen piirin laajentamisesta. Aloitteen mukaan kolmasosa sotaleskien huoltoeläkehakemuksista hylättiin, koska heidän huoltajiaan ei rinnastettu sodassa kaatuneisiin. Käytännössä tämä koski noin 8600 sotaleskeä.²⁶⁴

Aloitteessa ehdotettiin ylimääräistä eläkettä myös sellaisille omaisille, joiden huoltaja oli kuollut lomamatkalla tapahtuneeseen tapaturmaan, tehnyt itsemurhan, kuollut alkoholirykytykseen tai sellaiseen tautiin, jonka ei voitu katsoa suoraan johtuneen sotapalveluksesta tai kadonnut epäselvissä olosuhteissa. Aloitteen tekijät katsoivat, että hyvin monet perheet olivat joutuneet epäoikeudenmukaisen kohtelun alaisiksi, koska usein kyseiset kuolemat johtuivat sodasta:

Esimerkiksi " – itsemurhat rintamalla ovat saattaneet olla seurauksena järkyttävistä sotakokemuksista. Ei pitäisi olla myöskään epäilystä siitä, että sodan tilille kuuluu sellaiset tapaukset, kun vaikeasti haavoittunut ja avuttomasti invaliidiksi jäänyt on menettänyt uskonsa elämään ja päättänyt itse päivänsä."

Kansanedustajat myös huomauttivat, että yleinen mielipide ja henkensä menettäneiden esimiehet ja asetoverit katsoivat, että nämä perheet eivät eronneet tavallisista sotaleskiperheistä. Aloitteen mukaan vallitseva sotatapatormalaki oli aiheuttanut kyseenomaisissa perheissä suurta katkeruutta ja tyytymättömyyttä.²⁶⁵

²⁶⁰ Vn:n ptk. 5.7.1945. Vn:n kirjaajankonttorin arkisto. KA.

²⁶¹ Vn:n ptk. 6.7.1945. Vn:n kirjaajankonttorin arkisto. KA.

²⁶² Sosiaaliministeriön diaarilehdet eivät sisällä aiheesta merkintöjä. Aa:1 Diaarilehdet 1945. Sos. ja terv. ministeriön II arkisto. KA.

²⁶³ Arvi Ahmavaara, Erkki Leikola, Yrjö I. Anttila, Erkki Koivisto, Johannes Wirtanen, Jussi Lappi-Seppälä, Felix Leppänen, Mikko Järvinen.

²⁶⁴ Toivomusaloitteen mukaan sotaleskiä oli noin 27 000, joista eläkettä sai 18392 henkeä. Vp 1947, liitteet X, 23 Toiv. al. N:o 284.

²⁶⁵ Vp 1947, liitteet X, 23 Toiv. al. N:o 284.

Aloitteessa tuotiin esille myös valtiovallan mahdollisuus ylimääräisten eläkkeiden myöntämiseen. Eläkkeiden jaossa oltiin kuitenkin kansanedustajien mukaan kitsaita ja niiden myöntäminen kesti kauan:

" – – puolustusministeriö on tapaturmatoimiston lausunnon perusteella myöntänyt n.s. ylimääräisiä eläkkeitä, mutta niitä on jaettu varsin niukasti. Sitä paitsi asioiden käsittely puolustusministeriössä on hyvin hidasta. Eläkeasioita käsitellään vain kaksi kertaa vuodessa, jolloin asianomaiset joutuvat kauan odottamaan päätöstä ja tavallisesti turhaan. Ylimääräisen eläkkeen hakeminen edellyttää lisäksi uutta anomusta, mikä myöskin tuottaa asianomaisille ylimääräistä vaivaa ja hankaluutta."

Asian ratkaisemiseksi aloitteen tekijät ehdottivat runsaampia varoja ylimääräisiä eläkkeitä varten sekä Valtion tapaturmaviraston ja puolustusministeriön hylkäämien eläkeanomusten uudelleen käsittelyä. Aloitteessa myös esitettiin, että valtioneuvoston asettamaa kolmihenkiä eläketoimikuntaa puolustusministeriössä täydennettäisiin sotalaskien ja kaatuneiden omaisten järjestöjen edustajilla.²⁶⁶

Kansanedustajat ottivat aloitteessaan entistä selväsanaisemmin kantaa oikeuksitta jääneiden sotalaskien ja kaatuneiden omaisten asemaan. Siinä vedottiin myös suoraan yleiseen mielipiteeseen ja aseveljien näkemyksiin. Aloitteesta välittyvät kansanedustajien näkemykset sodan rasituksista ja niitä seuranneista kuolemista: niiden välillä oli nähtävä syy-yhteys. Suurin osa aloitteen tekijöistä²⁶⁷ oli ollut myös vuoden 1945 aloitteen takana.

Toivomusaloite käsiteltiin eduskunnassa uuden sotavammalain yhteydessä.²⁶⁸ Uutta lakia oli valmisteltu vuodesta 1944 lähtien erillisessä sotatapaturmalain kodifioimiskomiteassa. Erityistä huomiota komiteassa kiinnitettiin korvausperusteiden oikeudenmukaisuuteen, yhdenmukaisuuteen ja korvausten riittävyteen.²⁶⁹ Komitea jätti esityksensä uudesta laista hallitukselle huhtikuussa 1947. Kokoomuslaisten edustajien aloitteen tar-

²⁶⁶ Vp 1947, liitteet X, 23 Toiv. al. N:o 284.

²⁶⁷ Molemmat toivomusaloitteet allekirjoittivat Erkki Leikola, Erkki Koivisto, Johannes Wirtanen, Jussi Lappi-Seppälä ja Felix Seppälä.

²⁶⁸ Vp 1947, A. III:1, hall. esitykset N:o 116 ja 141.

²⁶⁹ Kriikku 1996, 25.

koituksena oli luultavasti vaikuttaa tämän lain sisältöön. Komitean mietintö ei kuitenkaan sisältänyt ehdotusta korvauksista sodassa itsemurhan tehneiden omaisille.²⁷⁰

Hallitus teki komitean mietinnön pohjalta oman ehdotuksensa sotavammalaiksi marras-kuussa 1947.²⁷¹ Hallituksen esitys käsiteltiin työväenasiainvaliokunnassa, joka nosti mietinnössään esille kokoomuksen kansanedustajien edellisenä vuonna tehdyn aloitteen ylimääräistä eläkettä nauttivien piirin laajentamisesta. Mitään toimenpiteitä valiokunta ei kuitenkaan asian edistämiseksi ehdottanut, vaan vetosi vastaperustettuun komiteaan, jonka tarkoituksena oli yhdenmukaistaa ylimääräisten eläkkeiden myöntämisperusteita.²⁷² Eduskunta hyväksyi lopulta lain 28. toukokuuta 1948. Sen mukaan korvausta ei voitu myöntää, mikäli sairaus tai ruumiinvamma oli itse aiheutettu.²⁷³

4.4. Sotaeläkekomitea

Valtioneuvoston asettama ylimääräisten eläkkeiden yhdenmukaistamista valmistellut sotaeläkekomitea aloitti työnsä 19. helmikuuta 1948. Sen tehtävänä oli laatia ehdotus eläkkeiden yhdenmukaistamisesta niissä tapauksissa, joissa korvausta ei myönnetty voimassaolevan lain perusteella. Sen tuli myös käsitellä eläkehakemukset ja tehdä niistä ehdotukset sosiaaliministeriölle, mikäli komitea päättäisi uudistaa eläkkeiden myöntämisperusteet. Komitean puheenjohtajaksi valittiin valtion tapaturmatoimiston johtaja Magnus von Essen ja jäseniksi sosiaaliministeriön vakuutustarkastaja Olavi Alanko, rouva Tuulikki Koskinen, autonkuljettaja Oiva Lúnden ja kansanedustaja Otto Evert Muikku (SDP).²⁷⁴

Sotaeläkekomitea sai työnsä päätökseen 3.6.1948. Se kuuli asiantuntijoina puolustusministeriön hallitusneuvosta eversti Ingevald Pippingiä ja valtion tapaturmatoimiston apulaishohtaja Maunu Suomalaista. Komitea ehdotti, että ylimääräinen eläke myönnettäisiin muun muassa itsemurhan perusteella, vaikka syy-yhteyttä sotaan olisi vaikea tai mahdotonta todeta. Olennaista oli, että kuolema oli tapahtunut sodan tai sotapalveluksen aikana. Ehtona oli myös, että hakija oli toimeentulonsa nähden eläkkeen tarpeessa. Komitea määritteli eläkkeen piirin vuosina 1918, 1939 ja 1941 alkaneisiin sotiin osallistuneet.

²⁷⁰ Komiteamietintö 1947:4.

²⁷¹ Honkasalo 2000, 313.

²⁷² Vp 1947, A. III:1, työväenasiainvaliokunnan miet. N:o 24.

²⁷³ SAK 404/1948.

²⁷⁴ Vn:n ptk. 19.2.1948. Vn:n kirjaajankonttorin arkisto. KA.

Komitean mielestä myös työvelvolliset ja rauhanaikaisessa sotapalveluksessa olleet tulisi ottaa laissa huomioon. Eläkkeeseen olisivat oikeutettuja kuolleen leski, kuolleen omat ja aviopuolison lapset, ottolapset ja kuolleen vanhemmat.²⁷⁵

Leskeneläkkeen enimmäismääräksi ehdotettiin huoltoeläkkeen suuruutta, 36 000 markkaa vuodessa, jos leskellä oli tai oli ollut lapsi. Lapsettoman lesken eläkkeen suuruus oli 12 000 markkaa vuodessa. Lapsen eläkkeen määrä oli 18 000 ja täysorvon 36 000 markkaa vuodessa. Vanhempien eläke oli molempien vanhempien eläessä 12 000 ja muutoin 18 000 markkaa vuodessa. Leskelle eläkettä maksettaisiin mahdolliseen uuteen avioitumiseen asti ja lapselle 17-vuoden ikään asti.²⁷⁶ Eläkkeiden määrä vastasi huoltoeläkkeiden suuruutta, mutta toisin kuin muilla sotaleskillä, ylimääräisiin eläkkeisiin oikeutetut eivät voineet hakea lisähuoltoeläkettä. Lisähuoltoeläke saattoi korkeimmillaan olla huoltoeläkkeen eli 36 000 markan suuruinen. He eivät myöskään olleet oikeutettuja 20 tai 30 prosentin suuruisiin täydennyskorkoihin, joita voitiin myöntää paikkakunnan kalleusluokan mukaan.²⁷⁷ Ylimääräistä eläkettä ei myöskään myönnetty kaikille kuolleiden omaisille niin kuin huoltoeläkettä, vaan vain niille, joiden katsottiin olevan riittävän vähävaraisia.

Eläkkeiden maksusta vastasi sosiaaliministeriö ja sitä saatettiin myöntää aikaisintaan vuoden 1949 alusta alkaen. Mikäli puolustusministeriö oli maksanut hakijalle ylimääräistä eläkettä jo aiemmin ja se oli ollut määrältään pienempi, voitiin hakijalle maksaa eläkkeiden erotus.²⁷⁸

Saajan oikeus eläkkeeseen evättiin, jos hän menetti valtakunnan kansalaisuutensa tai hän eläkkeen myöntämisen jälkeen oleskeli yhtäjaksoisesti kolme vuotta ulkomailla. Myös kansalaisluottamuksen menettäminen, kuristushuonerangaistus tai viraltapano valtion virasta johti eläkkeen menetykseen. Eläke evättiin myös, mikäli hakijan taloudellinen asema huomattavasti parani tai hän oli antanut virheellisiä tietoja. Jos eläkkeen

²⁷⁵ Sotaeläkekomitealta Vn:lle 4.6.1948.1090/915, 2, 6-7. Ea:73 Saapuneet diaroidut asiakirjat. Sos. ja terv. ministeriön II arkisto. KA.

²⁷⁶ Sotaeläkekomitealta Vn:lle 4.6.1948.1090/915. Ehdotus valtioneuvoston päätökseksi ylimääräisten eläkkeiden myöntämisestä sodan tai sotapalveluksen aikana saadusta ruumiinvammasta tai sairaudesta. Ea:73 Saapuneet diaroidut asiakirjat. Sos. ja terv. ministeriön II arkisto. KA.

²⁷⁷ Kriikka 1996, 26.

²⁷⁸ Sotaeläkekomitealta Vn:lle 4.6.1948.1090/915. Ehdotus valtioneuvoston päätökseksi ylimääräisten eläkkeiden myöntämisestä sodan tai sotapalveluksen aikana saadusta ruumiinvammasta tai sairaudesta. Ea:73 Saapuneet diaroidut asiakirjat. Sos. ja terv. ministeriön II arkisto. KA.

saaja kärsi vapausrangaistusta, saattoi sosiaaliministeriö olla maksamatta eläkettä tuolta ajalta.²⁷⁹

Sosiaaliministeriö päätti toteuttaa sotaläkekomitean mietinnön. Joulukuussa 1948 sosiaaliministeriö kehotti sotaläkekomiteaa ryhtymään eläkehakemusten valmistavaan käsittelyyn. Tuolloin valtion lisämenoarvioon oli jo otettu määräraha ylimääräisten eläkkeiden maksua varten.²⁸⁰ Virallisen päätöksen ylimääräisistä eläkkeistä valtioneuvosto teki 3. maaliskuuta 1949. Päätös noudatteli sotaläkekomitean ehdotusta.²⁸¹

Valtioneuvoston päätöksen myötä itsemurhan tehneiden sotilaiden omaiset saivat yksiselitteisen oikeuden viranomaistukeen miltei kymmenen vuotta talvisodan syyttymisen jälkeen. Vaikka lainsäädännössä heidän asemansa viimein tunnustettiin, ei se kuitenkaan taannut korvausten maksamista käytännössä. Kokonaan eri asia olikin, miten korvauksista päättänyt tapaturmatoimisto eri lakeja tulkitsi ennen ja jälkeen maaliskuuta 1949.

²⁷⁹ Sotaläkekomitealta Vn:lle 4.6.1948.1090/915. Ehdotus valtioneuvoston päätökseksi ylimääräisten eläkkeiden myöntämisestä sodan tai sotapalveluksen aikana saadusta ruumiinvammasta tai sairaudesta. Ea:73 Saapuneet diaroidut asiakirjat. Sos. ja terv. ministeriön II arkisto. KA.

²⁸⁰ Sosiaaliministeriöltä 1.12.1948, 2113/915–48. Varsinaista asiakirjaa ei ole säilytetty saapuneisiin asiakirjoihin. Aa:2 Diaarilehdet 1946 II-1948. Sos. ja terv. ministeriön II arkisto. KA.

²⁸¹ Vn:n ptk. 3.3.1949. Vn:n kirjaajankonttorin arkisto. KA.

5. Itsemurhien korvauskäytännöt

5.1. Korvausten hakeminen

Korvauspäätöksistä vastannut Valtion tapaturmatoimisto sai eläkehakemukset ensi sijassa kunkin sotilaan suojeluskuntapiirin esikunnalta. Korvaushakemuksena toimi kuolemasta laadittu tapaturmailmoitus.²⁸² Hakemusten liitteeksi omaisten tuli toimittaa virkatodistus hakijan perhesuhteista. Jos hakijana oli muu omainen kuin puoliso tai lapsi, tuli eläkkeen anojan liittää luotettava selvitys työ- ja ansiokyvystään, varallisuudestaan ja siitä, että hän oli ollut riippuvainen vainajan ansioista.²⁸³ Suojeluskuntapiirin esikunnassa korvauskysymyksissä omaisia auttoi erityinen huoltoupseeri.²⁸⁴

Korvausten hakeminen aiheutti osassa omaisista epätietoisuutta. Eräs leski lähetti tapaturmatoimistolle useita kirjeitä, joissa hän kyseli syyskuussa 1941 itsensä ampuneen miehensä sotakuukausipalkan maksusta. Leski ei kirjeiden perusteella näytä tienneen, että sotakuukausipalkkaa ei maksettu, mikäli kuolemantapausta jouduttiin tutkimaan.²⁸⁵

Leski sai kielteisen korvauspäätöksen vuonna 1942, jonka jälkeen hän haki uudelleen huoltoeläkettä vuonna 1945. Tässä hakemuksessa hän kirjoitti tietämättömydestään eläkkeen haun suhteen: ”Kun ei ole ollut tietoinen siitä, mistä ja millä tavoin huoltoeläkettä anotaan, on hakemukseni jäänyt näin myöhäiseksi, mutta samalla kiireellisesti käsiteltäväksi.” Kolmannen kerran leski haki eläkettä vuonna 1949, jolloin hän viittasi hakemuksessaan vastasäädettyyn lakiin. Tapaturmatoimisto tulkitsi hänen hakevan huoltoeläkettä ja jätti hakemuksen tutkimatta, koska se oli ratkaissut huoltoeläkkeen jo vuonna 1942. Näin leski jäi ilman viranomaistukea.²⁸⁶

Monet itsensä surmanneiden sotilaiden läheiset lähettivät tapaturmatoimistolle uusia eläkehakemuksia hylättyjen päätösten jälkeen.²⁸⁷ Omaiset eivät tienneet, että laki ei vel-

²⁸² Ahonen 1994, 121.

²⁸³ Valtion velvollisuudesta suorittaa korvausta asevelvolliselle sotapalveluksesta aiheutuneesta ruumiinvammasta tai sairauden johdosta sekä hänen omaisille maksettavasta korvauksesta ja eläkkeestä. Huoltaja 3/1940.

²⁸⁴ Kotijoukkojen Esikunnan Rovastintoimiston kirjelmä suojeluskuntapiirien kirkkoherravirastoille 16.7.1941. N:o 128/Rov. KEK:n huoltotilanneilmoitukset, ilmoitukset kaatuneista 1941–1942. PM/Sotarovastintoimisto. T21730/13. KA.

²⁸⁵ Kansio 7. TJKA. VK.

²⁸⁶ Kansio 7. TJKA. VK.

²⁸⁷ Kansiot 7, 27, 51, 52, 66, 84, 85. TJKA. VK.

voittanut tapaturmatoimistoa tutkimaan samaa eläkettä koskenutta uutta hakemusta.²⁸⁸ Uuden hakemuksen sijaan omaisten olisi pitänyt valittaa alkuperäisestä päätöksestä vakuutusosoikeuteen ja mahdollisesti edelleen korkeimpaan oikeuteen. Pari omaista sen sijaan valitti vasta tutkimatta jääneistä hakemuksista vakuutusosoikeuteen, joka jätti valituksen tutkimatta saman säännöksen nojalla.²⁸⁹

5.2. ”Tapaturmatoimisto harkitsee oikeaksi hylätä hakemuksen”

Valtion Tapaturmatoimisto!

Mikäli suinkin on mahdollista pyytäisin saada tietoja siitä, kuinka on ratkennut Kers. – – kuoleman aiheuttaneen asian käsittely. Ihmetyksemme on ollut suuri hänen entisessä joukkueessaan, kun vaimonsa – – saamani kirjeen mukaan, minkäänlaista eläkettä tai avustusta ei makseta sillä perusteella, että kuolema on katsottu tahallisesti aiheutetun. Onko asia tosiaankin näin, vai onko olemassa muita syitä, jotka epäävät eläkkeen saamisen? Kers. – – oli tunnetusti parhaita miehiä koko komppaniassa, kunnes hänen hermonsa pettivät, ja hän joutui meiltä pois, joutuen menettämään henkensä niin ikävällä tavalla. Meitä jäljellä olevia joukkueen poikia on jäänyt painamaan huoli hänen perheensä toimentulosta, varsinkin kun rva – – ilmoituksen mukaan minkäänlaista eläkeapua ei ole myönnetty. Että teko olisi ollut tahallinen, sitä emme voi käsittää.

Jäämme odottamaan – – vastaustanne, jos selvityksen antaminen k.o. asiassa on mahdollinen.

Etulinjan korsussa 17.6.43

Luutn. O. V.²⁹⁰

Tapaturmatoimistossa korvauspäätökset teki lakimiehen koulutuksen saanut esittelijä.²⁹¹ Päätöksen tukena hänellä oli kuolemasta tehty ilmoitus ja kuulustelupöytäkirja, kuolintodistus ja sotilaskantakortti. Jos menehtynyt oli ollut sairaanhoidossa, huomioitiin tästä tehty lääkärinlausunto. Hakijan sukulaisuussuhteesta vainajaan esittelijä sai tietoja pamtodistuksesta. Kun hakijana oli muu omainen kuin leski tai lapsi, tarkasteli esittelijä myös todistusta hakijan riippuvaisuudesta vainajan toimeentuloon. Usein hakemuksissa oli myös kunnan huoltolautakunnan todistus hakijan varattomuudesta. Esittelijän ohella tapaturmatoimiston lääkäreillä oli sananvaltaa korvauspäätöksissä. He antoivat korvaustapauksista lausuntoja, joissa he joko puolsivat tai hylkäsivät hakemuksen. Tapaturma-

²⁸⁸ Jansson 1948, 15.

²⁸⁹ Kansiot 27, 51. TJK.A. VK.

²⁹⁰ Kansio 29. Otsikon lainaus: esim. kansio 8. TJK.A. VK.

²⁹¹ Ahonen 1994, 124–125.

toimiston lääkärikuntaan kuului muun muassa puolustusvoimien psykiatreja, kuten Lauri Saarnio ja Martti Kaila.²⁹² He antoivat lausuntoja myös itsemurhia koskevissa korvauskysymyksissä.²⁹³

Tapaturmatoimiston kanta itsemurhien korvaamiseen oli lähtökohtaisesti kielteinen. Tutkituista 88 tapauksesta vain kahden itsemurhan katsottiin oikeuttavan korvauksiin. Molemmissa tapauksissa sotilas oli surmannut itsensä varsin toivottamassa tilanteessa: toinen saksalaisten sotavankina²⁹⁴ ja toinen 100 prosenttisenä invalidina²⁹⁵. Sekä sotavangin läheisille, äidille ja isoäidille, että invalidin leskelle myönnettiin huoltoeläke.

Tapaturmatoimisto perusteli hylättyjä hakemuksia tapauksesta riippumatta melko samankaltaisin sanakääntein. Perustelut pohjasivat aikakauden näkemyksiin ja lainsäädäntöön, eikä itsemurhien erityispiirteitä yleensä nostettu päätöksissä esiin. Varsin yleisluonteiset perustelut kuitenkin tarkentuivat 1950-luvulle tultaessa, ja niissä alettiin korostaa sotilaan mielentilaa ja sodan erityisolosuhteita.

1940-luvun alussa korvaushakemukset hylättiin yleensä ”itse aiheutetun kuoleman” perusteella. Päätöksissä vedottiin vuoden 1938 sotatapaturmalakiin²⁹⁶, jonka mukaan ”korvausta ei suoriteta ruumiinvammasta tai sairaudesta, jonka vahingoittunut tai sairastunut on itse tahallaan aiheuttanut”.²⁹⁷ Usein päätöksissä nojattiin myös vuonna 1941 säädettyyn sotatapaturmalakiin ja sen soveltamisalan laajentamisesta samana vuonna annettuun lakiin. Näissä laeissa ei kuitenkaan enää tarkemmin määritelty ehtoja korvausten piiriin kuuluneista.²⁹⁸ Itse aiheutetulla kuolemalla perusteltiin hylättyjä hakemuksia etenkin vuosina 1940–1943. Kaikkiaan tällaisia päätöksiä oli otoksessa 35 kappaletta.²⁹⁹ Alun alkaen korvaushakemuksia hylättiin myös sen perusteella, että itsemurhaa ei tehty palveluspaikassa, vaan esimerkiksi lomalla.³⁰⁰ Näiden päätösten perusteeksi esitettiin ensi sijassa vuoden 1938 lainkohta, jonka mukaan palveluspaikan ulkopuolella vie-

²⁹² Ahonen 1994, 127, 169; Kivimäki 2006, 235.

²⁹³ Kansiot 2, 6, 20, 85, 87. TJK. VK.

²⁹⁴ Kansio 69. TJK. VK.

²⁹⁵ Kansio 34. TJK. VK.

²⁹⁶ Laki tunnettiin myös nimellä laki korvauksen suorittamisesta sotapalveluksesta aiheutuneesta ruumiinvammasta tai sairaudesta.

²⁹⁷ SAK 130/1938, 4 § 1 mom.

²⁹⁸ SAK 15 ja 555/1941.

²⁹⁹ Kansiot 13, 14, 16, 17, 20, 22–24, 26–29, 31, 35–38, 40–46, 48, 49, 81, 83–90. TJK. VK.

³⁰⁰ Kansiot 19, 22, 26, 47, 61, 83. TJK. VK.

tetyn loman aikana saatua ruumiinvammaa tai sairautta ei katsottu palveluksen aiheuttamaksi.³⁰¹

Vuonna 1944 itsemurhista tehtyjä korvaushakemuksia ryhdyttiin enemmässä määrin hylkäämään viittaamalla menehtyneen mielentilaan, jonka ei nähty liittyneen sotapalvelukseen.³⁰² Päätöksissä nojaututtiin samoihin lakeihin kuin aiemmin, mutta vuoden 1938 laista poimittiin päätöksen tueksi kohta, jonka mukaan palveluksen aiheuttamaksi katsottiin vain sellainen sairaus, jonka voitiin todennäköisillä syillä päättää sotapalveluksessa vallinneiden erikoisten olosuhteiden aiheuttamaksi tai oleellisesti vaikuttaneen sen ilmaantumiseen.³⁰³ Vuodesta 1945 lähtien päätöksissä alettiinkin alleviivata, että itsensä surmanneen sotilaan mielentila ei ollut johtunut sotapalveluksen erityisolosuhteista.³⁰⁴ Päätöksissä alettiin tuolloin mainita myös vuonna 1944 säädetty sotatapaturmalaki, joka itsemurhan tehneiden omaisten kannalta lähinnä vahvisti vuoden 1938 lain: itse aiheutetusta ruumiinvammasta tai sairaudesta ei maksettu korvauksia.³⁰⁵ Myöhemmin korvauksissa viitattiin myös vuoden 1948 sotatapaturmalakiin sekä vuonna 1953 sen muuttamisesta annettuihin lakeihin. Nämäkään lait eivät muuttaneet itsensä surmanneiden läheisten lainsäädännöllistä asemaa.³⁰⁶

1950-luvulle tultaessa itsemurhista tehdyissä hylkäyspäätöksissä esitettiin edelleen, että sotapalveluksen erikoisolosuhteet eivät olleet osallisena siihen mielentilaan, jossa sotilas oli surmannut itsensä. Itsemurhan tehneen mielentila alettiin kuitenkin nähdä sairaalolaisena:

”Sotapalveluksessa vallinneiden erikoisten olosuhteiden ei voida todennäköisillä syillä päättää aiheuttaneen sitä *sairaalloista* mielentilaa, jossa [vainaja] edellä mainituin tavoin ottaessaan itseltään hengen on katsottava olleen, eikä olennaisesti vaikuttaneen sen ilmaantumiseen.”³⁰⁷

Itsemurhasta oli siis tapaturmatoimiston päätösten valossa tullut lähtökohtaisesti mieleltään sairaan ihmisen teko, johon sotapalveluksella ei ollut osaa.

³⁰¹ SAK 130/1938, 3 § 3 mom.

³⁰² Kansiot 15, 18, 50, 51, 53–56, 58, 60, 62, 93, 91. TJKA. VK.

³⁰³ SAK 130/1938, 3 § 2 mom.

³⁰⁴ Kansiot 7, 30, 32, 33, 63–66. TJKA. VK.

³⁰⁵ SAK 552/1944, 4 §.

³⁰⁶ SAK 404/1948; SAK 289, 290, 291, 292/1953.

³⁰⁷ Kansiot 25, 67, 71, 73–76, 78, 79. TJKA. VK.

Tapaturmatoimiston päätökset heijastelevat aikakauden sotapsykiatrian ajattelutapoja. Sodassa toimineet suomalaispsykiatrit olivat lähtökohtaisesti sitä mieltä, ettei sotakokemus voinut aiheuttaa pitkäkestoisia psyykkisiä häiriöitä ”normaalille sotilaille”. Vaikeat psyykkiset häiriöt olivat sotilaan omaa syytä ja johtuivat sotilaan heikosta sielullisesta konstituutiosta.³⁰⁸ Suomalaispsykiatrien näkemykset pohjautuivat saksalaiseen traditioon, jossa sotilaan trauman takana nähtiin enemmän tai vähemmän taloudellinen motivaatio. Psykiatrit näkivät psyykkisesti vammautuneille veteraaneille maksettavat korvaukset haitallisena sekä kansantaloudelle että veteraanien tervehtymiselle.³⁰⁹

Saksalaista sotapsykiatrian traditiota levitti Suomeen tapaturmatoimiston asiantuntijalääkärinä toiminut Martti Kaila.³¹⁰ Tapaturmatoimiston epäävä kanta itsemurhien korvaamiseen näyttäisi ensi ajattelemalta johtavan vallinneeseen sotapsykiaatria. Psykiatrien julkaisemien virallisten kirjoitusten ja käytännön välillä näyttäisi kuitenkin olevan eroja. Esimerkiksi Martti Kaila katsoi joulukuussa 1942 vakuutusneuvostolle kirjoittamassaan lausunnossa, että tapaturmatoimisto tulkitsi sotatapaturmalakeja väärin ja että itsemurhaa ei voitu rinnastaa laissa mainittuun tahallaan aiheutettuun ruumiinvammaan. Itsemurha oli Kailan mielestä osoitus harkinnan puutteesta eikä sillä hänen mukaansa tavoiteltu erilaisia etuja, kuten jotkut itseään tahallaan vahingoittaneet tekivät.³¹¹ Kenties juuri Kailan lausunnon myötä tapaturmatoimisto alkoi myöhemmin viitata päätöksissään itsensä surmanneen mielentilaan tahallaan aiheutetun kuoleman sijaan.

Kailan mielestä itsemurha tuli korvata, ellei ollut näyttöä siitä, että muu kuin rintamarasitus tai -järkytys oli johtanut siihen sairaalloseen tilaan, jossa itsemurha oli tehty. Tällä tavoin oli Kailan mukaan ratkaistu Saksassa ensimmäisen maailmansodan itsemurhatapaukset, vaikka sielläkin itsensä tahalliseen vahingoittamiseen suhtauduttiin yhtä epäävästi kuin Suomessa. Muualla kuin rintamalla tapahtuneita itsemurhia ei Kailan mielestä pitänyt korvata, ellei voitu todistaa, että itsensä surmanneen mielentila oli syntynyt rintamaelämysten seurauksena.³¹²

³⁰⁸ Kivimäki 2006b, 53–54.

³⁰⁹ Kivimäki 2006a, 236–237.

³¹⁰ Kivimäki 2006a, 237.

³¹¹ Martti Kaila vakuutusneuvostolle 21.12.1942. Marja-Liisa Pitkäsén virka-arkisto. VK.

³¹² Martti Kaila vakuutusneuvostolle 21.12.1942. Marja-Liisa Pitkäsén virka-arkisto. VK.

Tapaturmatoimiston kielteistä korvauskäytäntöä ei siis voida perustella ainakaan suoraan suomalaisen sotapsykiatrian paradigmoilla. Jäljelle jäävät taloudelliset syyt, jotka näyttävät tarjoavan pitävemmän selityksen itsemurhista tehtyjen korvaushakemusten hylkäämiseen. Taloudellisesti tiukassa tilanteessa eläkkeitä ei luultavasti haluttu maksaa kuin niille, joille lainsäädäntö ne yksiselitteisesti oikeutti.

Vasta 1970-luvulla psyykkisten vammojen korvaamiseen alettiin Suomessa suhtautua jossain määrin väljemmin. Tapaturmatoimiston kanta sodan seurauksena syntyneisiin pitkäaikaisiin psyykkisiin vammoihin pysyi kuitenkin kriittisenä vielä 1990-luvulle asti, eikä niiden perusteella edelleenkään juuri makseta veteraaneille korvauksia.³¹³

5.3. Kielteisiin korvauspäätöksiin johtaneet itsemurhat

Lainsäädäntö mahdollisti itsemurhan myönteisen korvauspäätöksen vain silloin, kun itsemurhaa ei pidetty tahallaan aiheutettuna tai kun sotapalveluksen erityiset olosuhteet olivat vaikuttaneet itsensä surmanneen mielentilaan. Tapaturmatoimiston mielestä itsemurhat eivät täyttäneet näitä kriteereitä kahta tapausta lukuun ottamatta. Itsemurhista laadittujen kuulustelupöytäkirjojen mukaan monilla kuolevilla oli kuitenkin syy-yhteys sotapalvelukseen.

Itsemurhista tehdyt korvaushakemukset hylättiin useimmiten itse aiheutetun kuoleman perusteella. Moni tällainen ”itse aiheutettu kuolema” oli tehty kuolemasta laadittujen selvitysten mukaan mielenhäiriössä.³¹⁴ Useimpien mielenhäiriön nähtiin aiheutuneen sotapalveluksesta.³¹⁵ Esimerkiksi vuonna 1942 itsensä ampunut luutnantti oli tämän alaisen mukaan kärsinyt ennen kuolemaansa hermostuneisuudesta, joka oli seurannut talvisodasta saadusta vammasta:

Samana sunnuntaina kuin ampumistapaus sattui, olin luutn. – – kanssa aamulla uimassa ja tämän hän kertoi viimeksi, kuten niin monesti ennenkin, olevansa huonossa ja hermostuneessa kunnossa, jonka sanoi johtuvan talvisodan haavoittumisesta. Vielä tahtoisin mainita, että usein taistelujen aikana, m.m. Syvärin voimalaitoksella, ollessani hänen taistelu lähettinään huomasi, että hänen hermostonsa ei kestänyt äärimmäisen kovia rasituksia.

³¹³ Kivimäki 2006b, 65–66.

³¹⁴ Kansiot 13, 20, 27, 29, 48, 81, 85, 87, 89. TJK. VK.

³¹⁵ Kansiot 13, 20, 29, 48, 81, 89 ja 87. TJK. VK.

Luutnantin haavoittuminen ja sen seuraukset olivat tuttuja muillekin joukkuetovereille: ”Kuulusteltava oli aikaisemminkin huomannut [vainajassa] alakuloisuutta ja oli hän joskus taisteluiden aikana sanonut, ettei hän kestä tätä sotaa vaan tulee hulluksi.” Niin ikään toinen kuulusteltava todisti, etteivät luutnantit hermot olleet sietäneet sotaa: ”[Vainaja], joka oli talvisodassa haavoittunut vaikeasti, oli usein puhunut kuulusteltavalle, etteivät hänen hermonsa haavoittumisen johdosta kestä sotaa.” Näistä todistuksista huolimatta tapaturmatoimisto piti luutnantin kuolemaa tahallaan aiheutettuna ja eväsi lesken korvaushakemuksen.³¹⁶

Jatkosodan lopulta alkaen omaisten korvaushakemukset hylättiin ensi sijassa siksi, ettei itsensä surmanneen mielentilan katsottu johtuneen sotapalveluksesta tai sen erikoisista olosuhteista. Erikoiseksi olosuhteeksi ei muun muassa katsottu kranaattitulta, jonka takia eräs alikersantti ampui itsensä lokakuussa 1944. Alikersantti oli ennen kuolemaansa vihjannut joukkuetoverilleen mieluummin surmaavansa itsensä kuin joutuvansa keskitykseen:

”Aikaisemmin alik. – – oli kertojalle maininnut, ettei hän kestä enää kranaattikeskityksiä ja oli vihjannut ennen ampuvansa itsensä kuin joutua tykistötuleen. Viimepäivinään oli alik.– – käyttäytynyt usein epänormaalisti kertojan mielestä.”

Komppanian päällikön mielestä alikersantti ampui itsensä sotaväsämyksen takia:

– – alik. – – palveli alaisenani vajaan kuukauden ajan ja oli hänen käytöksensä sotilaallista ja suoritti hän rauhallisen vaiheen aikana palvelustehtävänsä moitteettomasti. Nykyisen taisteluvaiheen aikana muuttui hänen käyttäytymisensä omituiseksi ja oli hän joukkueen johtajalleen kertonut kranaattikauhustaan. Katson alik. – – ampuneen itsensä sotaväsämyksen aiheuttamassa mielenhäiriötilassa. Tietojeni mukaan ei hänen siviiliasiansa ole voineet vaikuttaa k.o. itsemurhaan.

Alikersantin isän tekemä korvaushakemus kuitenkin hylättiin, koska kranaattikauhua ei katsottu sotapalveluksen erikoiseksi olosuhteeksi.³¹⁷

³¹⁶ Kansio 87. TJK. VK.

³¹⁷ Kansio 66. TJK. VK.

Vainajan käyttämä sana ”kranaattikauhu” oli perua ensimmäisestä maailmansodasta, ja se korvattiin myöhemmin komppanian päällikön käyttämällä ”sotaväsmyksellä”. Myöhemmin samaa ilmiötä on alettu kutsua posttraumaattiseksi stressihäiriöksi, jonka oireisiin kuuluvat muun muassa masennus ja itsemurha-ajatukset. Posttraumaattinen stressihäiriö tuli tunnetuksi ennen kaikkea Vietnamin sodasta, jonka veteraaneista noin joka neljännes on arveltu kärsineen siitä. Kuten Suomessakin, ei tämän häiriön kuitenkaan katsottu johtuneen sodasta vaan sen sanottiin saaneen alkunsa jo ennen sotapalvelusta. Vasta 1980-luvulla posttraumaattisesta stressihäiriöstä kärsiviä sotilaita ryhdyttiin auttamaan Yhdysvalloissa.³¹⁸ Suomessa se otettiin tautiluokitukseen vuonna 1987.³¹⁹ Sen perusteella on myönnetty sotaveteraaneille kuitenkin hyvin vähän korvauksia.³²⁰

Sodan erikoisiin olosuhteisiin ja sotilaan mielentilaan viitattiin jo joissakin ennen jatkosodan loppua tehdyissä hylkäyspäätöksissä. Vuonna 1942 tämän nojalla hylättiin muun muassa erään toipumislomalla hirttäytyneen sotamiehen lesken korvaushakemus. Sotamies oli komppanian päällikön mukaan jo keskitysmarssivaiheen aikana ollut jonkin verran synkkämielinen, joka ”sitten kovaan taisteluun ja kranaattituleen jouduttuaan on lisääntynyt siinä määrin, että hänet on täytynyt evakuoida KS:aan [kenttäsaairaalaan].” Kotiin tullessaan sotamies oli tämän isän mukaan ollut ”täydellisesti sekaisin” eikä esimerkiksi ollut tunnistanut äitiään. Mies oli viety hoitoon paikkakunnan sairaalaan, mutta kun hänet oli sieltä poistettu ”parempana”, oli tämä samana päivänä hirttäytynyt.³²¹ Tämä sotamiehen tapauksessa mielenhäiriö oli hyvin selvä, eikä 1940-luvun ensimmäisten vuosien tavanomaista hylkäysperustetta, ”itse aiheutettua kuolemaa”, katsottu sopivaksi.

Itsemurhien korvauskysymyksissä tapaturmaviraston lääkäriasiantuntijoiden lausunnoilla oli keskeinen merkitys. Joissakin päätöksissä korvauksia puoltavaa lääkärinlausuntoa ei kuitenkin huomioitu.³²² Esimerkiksi psykiatri Martti Kaila katsoi heinäkuussa 1941 itsensä ampuneen sotamiehen kuoleman oikeuttavan korvauksiin. Sotamies oli alun perin kutsuttu palvelukseen talvisotaan, jossa tämä oli joulukuussa 1939 joutunut sairaalahoitoon rintamalla ilmenneen, ”sielusyntyisen masennustilaksi todetun hermosairauden

³¹⁸ Evans-Pfeifer 1996, 442.

³¹⁹ Hemminki 1999, 11.

³²⁰ Ponteva 1996, 731.

³²¹ Kansio 21. TJKK. VK.

³²² Kansiot 6, 20, 85. TJKK. VK.

takia”. Sotamiehen toivuttua tästä oli hänet toukokuussa 1940 lomautettu toistaiseksi. Kun sotamies kutsuttiin uudelleen palvelukseen jatkosotaan kesäkuun lopulla 1941, surmasi hän itsensä heinäkuun alussa 1941. Hakemuksen käsitellyt virkailija kuitenkin eväsi hakemuksen, eikä sotamiehen leskelle myönnetty viranomaistukea.³²³

Myös eräs toinen Kailan puoltama korvaushakemus hylättiin. Siinä maaliskuussa 1940 lomalle tullut sotamies oli kotonaan ampunut itsensä ja pienen poikansa. Kuulustelu-pöytäkirjan mukaan sotamies oli rintamalta palattuaan ollut ”mielenvikaisessa” tilassa. Joukkuetovereiden lausuntojen mukaan sotamies oli ollut ennen lomalle lähtöään puheiltaan ja käytökseltään sekopäinen sekä kärsinyt hermostuneisuudesta ja unettomuudesta. Kaila arvioi, että syy-yhteys sotapalvelukseen oli olemassa:

Lienee korvattava. – – osoittanut samana päivänä, jolloin tuli lomalle mielenhäiriön merkkejä. Näin jälkeempäin on mahdotonta ottaa selvää, mistä kaikista seikoista – –:n mielenhäiriö on voinut johtua. Hän on kuitenkin ollut koko sodan aikana mukana palvelustehtävissä ja toverien kertoman mukaan ennen lomalle tuloaan hermostunut ja uneton. Täytyy pitää todennäköisenä, että syy-yhteys sotapalveluksen kanssa on olemassa.

Lopulta syy-yhteyttä ei kuitenkaan katsottu olleen, ja sotamiehen vaimon ja vanhempien korvaushakemus hylättiin.³²⁴

Kailan antamat puollot itsemurhien korvaamisesta vahvistavat käsitystä siitä, ettei sotapsykiatrien suhtautuminen sodassa saatuihin psyykkisiin vammoihin ollut täysin torjuva. Vaikka juuri Kaila oli ennen sotaa laatimissaan sotapsykiatria käsittelevissä kirjoituksissaan tyrmännyt mahdollisuuden syy-yhteydestä sotilaan neuroosin ja sotatapah-tuman välillä, näyttää hän kuitenkin joissakin korvauskysymyksissä tunnustaneen tämän mahdollisuuden.³²⁵ Syynä itsemurhien kielteisiin korvauspäätöksiin eivät niinkään olleet asiantuntijalääkäreiden lausunnot, vaan tapaturmatoimiston esittelijän tekemät päinvastaiset ratkaisut.

³²³ Kansio 20. TJK. VK.

³²⁴ Kansio 6. TJK. VK.

³²⁵ Kivimäki 2006a, 236–239, 242, 250.

5.4. Oikeusasteiden näkökannat

Omaisiet saattoivat valittaa tapaturmatoimiston päätöksistä vakuutusoikeyteen 30 päivän kuluessa päätöksen saamisesta ja edelleen korkeimpaan oikeuteen 60 päivän kuluessa vakuutusoikeyden ratkaisusta.³²⁶ Itsensä surmanneiden sotilaiden omaiset valittivat hylätyistä hakemuksista selvästi useammin vakuutus- kuin korkeimpaan oikeuteen. Vakuutusoikeyteen valitettiin otoksen 28 päätöksestä³²⁷ ja korkeimpaan oikeuteen neljästä päätöksestä³²⁸. Siinä missä vakuutusoikeyden päätti pyörtää tapaturmatoimiston päätöksen vain yhdessä tapauksessa³²⁹, hyväksyi korkein oikeus omaisten valituksista kolme³³⁰.

Vakuutusoikeyden kielteistä suhtautumista itsemurhista tehtyihin valituksiin selittää tapaturmatoimiston rooli päätösprosessissa. Käytäntönä oli, että vakuutusoikeyden pysyi tapaturmatoimiston kantaa valitukseen.³³¹ Koska tapaturmatoimisto oli jo alun perin hakemuksen hylännyt, pysyi se kannassaan myös lausunnossaan. Tätä lausuntoa vakuutusoikeyden myös lähtökohtaisesti noudatti eikä se nähnyt syytä kumota tapaturmatoimiston päätöstä yhtä valitusta lukuun ottamatta. Tässä valituksessa vakuutusoikeyden katsoi, että sotilaan tekemä itsemurha oli syy-yhteydessä sotapalvelukseen. Kyseisessä tapauksessa itsensä surmannut alikersantti oli talvisodassa menettänyt näkökyvyn toisesta silmästänsä. Jatkosodassa myös hänen toinen silmänsä alkoi oireilla, ja elokuussa 1943 toipumislomalla ollessaan hän ampui itsensä. Vakuutusoikeyden määräsi tapaturmaviras-ton maksamaan alikersantin leskelle ja lapselle korvaukset. Yhteistä tälle ja tapaturmatoimiston tekemälle toiselle myönteiselle korvausratkaisulle oli, että itsemurhan katsottiin johtuneen fyysisestä haavoittumisesta.³³²

Toisin kuin tapaturmatoimisto ja vakuutusoikeyden, korkein oikeus katsoi henkisistä vammoista seuranneiden itsemurhien oikeuttavan omaisille maksettaviin korvauksiin.³³³ Korkeimman oikeuden kanta perustui kahdessa sen puoltamassa korvauskysymyksessä lääkintöhallituksen lausuntoon. Merkillepantavaa on, että lääkintöhallituksessa vaikutti myös tapaturmatoimiston lääkäriasiantuntijana toiminut Lauri Saarnio. Tämä oli laati-

³²⁶ Kriikki 1996, 32.

³²⁷ Kansiot 17, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 37, 44, 47, 50, 51, 62, 63, 64, 65, 74, 76, 81, 87, 89. TJKK. VK.

³²⁸ Kansiot 21, 29, 91, 89. TJKK. VK.

³²⁹ Kansio 47. TJKK. VK.

³³⁰ Kansiot 21, 29, 89. TJKK. VK.

³³¹ Ks. esim. kansio 17. TJKK. VK.

³³² Kansio 47. TJKK. VK.

³³³ Kansiot 21, 29, 89. TJKK. VK.

massa myönteistä lausuntoa yhdessä otoksen korvauskysymyksessä. Lähteistä ei kuitenkaan ilmene, oliko hän alun perin osallistunut saman korvauskysymyksen ratkaisuun myös tapaturmatoimistossa.³³⁴

Kaikissa kolmessa korkeimman oikeuden puoltamissa valituksissa itsensä surmanneilla sotilaille oli todettu mielenhäiriö. Korkein oikeus päätyi siihen tulokseen, että sotilaiden mielenhäiriöt olivat sotapalveluksen aiheuttamia. Esimerkiksi edellisessä luvussa mainittu, toipumislomalla hirttäytynyt sotamies oli korkeimman oikeuden mielestä sairastunut psyykkisesti sotapalveluksen seurauksena. Seuraavasta lääkintöhallituksen lausunnosta ilmenee, miten lääkintöhallitus päätyi puoltamaan sotamiehen itsemurhan korvaamista, vaikka hänen mielentilaansa ei missään vaiheessa oltu arvioitu kattavasti:

– ei ollut saanut mitään asiantuntijan hoitoa eikä hän ollut joutunut kenenkään asiantuntijan tutkittavaksi, joten hänen tautinsa laadusta ei ole mitään varmoja tietoja. Koska hänen sairautensa ilmaantui välittömästi vaikeiden, sotaan liittyvien olosuhteiden, nimittäin taisteluiden jälkeen, on hyvin todennäköistä, että hänen sairautensa oli ulkonaistentekijöiden aiheuttama ja siten psykogenistä laatua oleva mielenhäiriötila.

Kaiken tämän perusteella lääkintöhallitus katsoo olevan hyvin todennäköistä, että sotapalveluksessa vallinneet erikoiset olosuhteet olivat aiheuttaneet – heinäkuussa 1941 todetun sielusyntyisen häiriötilan, josta johtuneessa mielentilassa hän oli tehnyt itsemurhan.³³⁵

Otoksesta ilmenevä valitusoikeuksien toiminta itsemurhien korvauskysymyksissä – vakuutus oikeuden hylkäävä ja korkeimman oikeuden hyväksyvä käytäntö – on linjassa aiemman tutkimuksen kanssa. Hylättyjä eläkehakemuksia pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut Anna-Maria Kriikku toteaa, että itsemurhien ja myös muiden kuolinsyiden korvauskysymyksissä vakuutus oikeus suhtautui kuolemista tehtyihin valituksiin kielteisesti, kun taas korkein oikeus hyväksyi omaisten valitukset.³³⁶ Niin ikään Voitto Ahonen nostaa tapaturmatoimiston historiikissa esille talvisodan aikaisen itsemurhan korvauskysymyksen, jossa leski sai itselleen ja lapsilleen eläkkeen vasta vedottuaan korkeimpaan oikeuteen.³³⁷ Korkeimman oikeuden suhtautuminen itsemurhien korvaamiseen erosi siis selvästi tapaturmatoimiston ja vakuutus oikeuden näkemyksistä. Korkein oikeus näyttää lähestyneen korvauskysymyksiä ennen kaikkea yksilön kannalta, kun taas

³³⁴ Kansio 21. TJKA. VK.

³³⁵ Kansio 21. TJKA. VK.

³³⁶ Kriikku 1996, 34–36.

³³⁷ Ahonen 1994, 123.

tapaturmatoimiston ja vakuutusosoikeuden korvauskäytännössä korostuivat kansantaloudelliset edut.

5.5. Ylimääräisen eläkkeen vähäinen merkitys

Korvauksitta jääneillä omaisilla oli vuodesta 1944 lähtien mahdollisuus hakea ylimääräistä eläkettä puolustusministeriöltä. Vuonna 1949 eläkkeen myöntäminen siirtyi sosiaaliministeriölle, kun valtioneuvosto päätti toteuttaa sotaeläkekomitean mietinnön. Päätöksen myötä ylimääräisen eläkkeen piiriin kuuluneet määriteltiin aiempaa tarkemmin, ja heihin luettiin myös itsensä surmanneiden sotilaiden läheiset.³³⁸

Vaikka itsemurhan tehneiden sotilaiden omaiset olisivat saattaneet saada ylimääräisen eläkkeen huoltoeläkettä huomattavasti helpommin, haki sitä otoksen omaisista ainoastaan neljä sotilaan puolisoa lapsineen.³³⁹ Syynä vähäisen hakijamäärään on voinut olla omaisten tietämättömyys, mitä edesauttoi se, ettei viranomaisilla ollut velvollisuutta tiedottaa erilaisista etuisuuksista.³⁴⁰ Hakijamäärää saattoi verottaa myös vaatimus erillisestä hakemuksesta eläkettä anottaessa.³⁴¹ Tapaturmatoimisto olisi myös itse saattanut ehdottaa puolustusministeriölle eläkkeen saajia, mutta ainakaan tutkituista hylätyn huoltoeläkepäättöksen saajista ei sitä ehdotettu kenellekään.³⁴²

Vaikka itsensä surmanneiden omaiset huoltoeläkkeen ulkopuolelle rajautuneina kuuluivat ylimääräisen eläkkeen kohderyhmään, ei sen myöntäminen ollut itsestään selvää. Neljästä sitä hakeneesta sotalleskiperheestä sen sai vain yksi perhe. Tässäkin yksinhuoltajaperheessä perheen äiti ja sotilaan morsian ei saanut eläkettä, vaan sosiaaliministeriö myönsi eläkkeen ainoastaan lapselle, jolle maksettiin 18 000 markan suuruinen tuki 17 ikävuoteen asti. Eläke myönnettiin vuoden 1949 alusta lähtien, jolloin valtioneuvoston päätös ylimääräisestä eläkkeestä astui voimaan. Syynä eläkkeen epäämiseen morsiamelta saattoi olla hänen siviilisäätynsä tai se, että häntä ei katsottu riittävän vähävaraiseksi.³⁴³

³³⁸ Vn:n ptk. 3.3.1949, Vn:n kirjaajankonttorin arkisto, KA.

³³⁹ Kansiot 44, 46, 60, 91. TJKA. VK.

³⁴⁰ Näre 2007, 152.

³⁴¹ Vp 1947, liitteet X, 23 Toiv. al. N:o 284.

³⁴² Laki sotatapaturmalain muuttamisesta. SAK 553/1944, § 43.

³⁴³ Korvausasiakirjoissa ei kuitenkaan ole tarkempia tietoja lesken toimeentulosta. Kansio 44. TJKA. VK.

Hylätyistä eläkehakemuksista kaksi tehtiin ennen vuotta 1949 ja yksi sen jälkeen. Syy ennen vuotta 1949 tehtyjen hakemusten epäämiseen oli luultavimmin tapaturmatoimiston apulaisjohtajan Maunu Suomalaisen antama lausunto, jossa hän suositti puolustusministeriölle hakemuksen hylkäämistä. Vuonna 1944 eläkettä hakeneen lesken mies ei Suomalaisen mielestä ollut kuollut sellaisella tavalla, joka olisi velvoittanut korvauksiin:

Kun korvauksen suorittaminen itsemurhan tehneen henkilön omaisille valtion tapaturmatoimiston käsityksen mukaan voi tulla kysymykseen ainoastaan silloin kun sotapalveluksessa vallinneet erikoiset olosuhteet ovat ainakin jossain määrin voineet aiheuttaa tekijässä itsemurhaan johtaneen mielenhäiriön, mutta – – [sotilas] on ollut kotikaupungissaan – – tavanomaisessa työssään, jollaista hän siviilissä ollessaankin olisi tehnyt ja kun itsemurhan syynä selvästi on ollut alkoholin liiallisen käytön aiheuttama hermostuneisuus eikä sotapalveluksella siis ole mitään osuutta nyt kysymyksessä olevaan itsemurhaan, valtion tapaturmatoimisto esittää, että – – ylimääräistä eläkettä koskeva hakemus hylättäisiin.³⁴⁴

Myös vuonna 1946 evätyssä eläkehakemuksessa apulaisjohtaja Maunu Suomalainen esitti puolustusministeriölle, ettei itsemurha ollut aiheutunut sotapalveluksen erikoisista olosuhteista vaan sen sijaan kotioloista.³⁴⁵ Vuonna 1952 tapaturmatoimisto ei enää ohjeistanut ministeriöitä eläkepäättöksen teossa, vaan sosiaaliministeriö näyttää itsenäisesti päätyneen eläkehakemuksen hylkäämiseen.³⁴⁶

Otoksen perusteella ylimääräinen eläke toi apua vain harvan huoltoeläkettä ilman jääneen omaisen talouteen. Syynä tähän oli ensinnäkin se, että perusteet ylimääräisen eläkkeen myöntämiselle olivat vuoteen 1949 asti samat kuin huoltoeläkkeessä. Tärkeimpänä edellytyksenä oli, että kuolema oli syy-yhteydessä sotapalvelukseen. Myös ylimääräisen eläkkeen maksuun varatut pienet määrärahat rajoittivat korvausten myöntämistä. Ylimääräisen eläkkeen vähäinen merkitys sodassa kuolleiden omaisille näkyi myös kansanedustajien tekemissä toivomusaloitteissa, joissa he toivoivat suurempia määrärahoja ja löyhempää korvauskäytäntöä ylimääräisten eläkkeiden maksuun.³⁴⁷

³⁴⁴ Kansio 46. TJK. VK.

³⁴⁵ Kansio 60. TJK. VK.

³⁴⁶ Kansio 91. TJK. VK.

³⁴⁷ Vp 1945, liitteet X, 30 Toiv. al. n:o 212; Vp 1947, liitteet X, 23 Toiv. al. N:o 284.

Vuonna 1949 tehdystä uudistuksesta ja sitä seuranneista ehtojen väljentämisestä huolimatta ylimääräinen eläke ei tukimuotona juuri tavoittanut itsensä surmanneiden sotilaiden omaisia. Tähän oli luultavasti syynä tiedon puute, koska omaisilla oli huoltoeläkepääätöksistä tehtyjen lukuisten valitusten perusteella edelleen tarve ja myös omasta mielestään oikeutus viranomaistukeen. Ylimääräisen eläkkeen kokonaismerkityksen vähäisyyttä todistaa myös se, että vuonna 1990 niitä oli maksussa ainoastaan 37 kappaletta.³⁴⁸

³⁴⁸ Kriikku 1996, 31. Esim. vuonna 1986 huoltoeläkettä sai hieman yli 21 000 leskeä ja vajaa 600 sotaorpoa. Salmi 1986, 130.

6. Menetyksen monet merkitykset

6.1. Taloudellisen turvan katoaminen

Sotilaan itsemurha merkitsi hänen läheisilleen taloudellisen turvan katoamista. Lesket joutuivat ottamaan yksin vastuun perheen toimeentulosta ja lasten tulevaisuudesta. Vanhemmille lapsen poismeno tarkoitti vanhuudenturvan häviämistä. Perheenjäsenen kuoleman taloudelliset seuraukset näkyvät läheisten tapaturmatoimistolle lähettämässä kirjeissä ja todistuksissa. Kokonaisvaltaista tietoa omaisten toimeentulosta ne eivät kuitenkaan tarjoa, koska huoltoeläkettä myönnettiin leskille ja orvoille heidän ansioistaan riippumatta. Ainoastaan muiden hakijoiden kuten vanhempien tuli liittää hakemukseen selvitys toimeentulostaan. Rajoituksista huolimatta korvausasiakirjat valaisevat perheen elättäjän kuoleman vaikutuksia ja perheiden taloudellisia realiteetteja sodassa ja sen jälkeen.

Ankarimmin perheen elättäjän poismeno iski lapsiperheiden talouteen. Kotiäitiys oli tavallista, ja monille perheille sotakuukausipalkka oli ainoa tulonlähde.³⁴⁹ Itsensä surmanneiden sotilaiden läheisille sotakuukausipalkan maksu lakkasi poikkeuksellisesti heti sotilaan kuolemaan, koska sotilaan menehtymistä jouduttiin tutkimaan.³⁵⁰ Palkanmaksun loppuminen ajoi monet yksinhuoltajaperheet taloudellisiin vaikeuksiin. Syyskuussa 1941 leskeksi jäänyt, 28-vuotias raskaana ollut yhden lapsen äiti kirjoitti tapaturmatoimistolle vaikeasta tilanteestaan lokakuussa 1941: ”Olen aivan varaton enkä pysty ansiotyöhön sillä ototan lasta. Niin ilmoittakaa tulenko saamaan vielä sotakuukausi rahaa kun nuo kunnan kanslia ei aijo maksaa enää ja tulenko saamaan Tapaturmatoimistolta.”³⁵¹ Vaikka äidit olisivat käyneet töissä, ei heidän palkkansa välttämättä riittänyt kattamaan perheen kaikkia kuluja. Ylimääräistä eläkettä vuonna 1948 hakenut leski kertoi olevansa erittäin vaikeassa asemassa, koska hänen konttoristin palkkansa ei riittänyt kaksilapsisen perheen elättämiseen.³⁵²

Sotakuukausipalkan maksun loppuminen tarkoitti sitä, että tapaturmatoimiston eläkeratkaisulle ladattiin entistä suurempi painoarvo. Ongelmana oli, että omaiset joutuivat odottamaan tapaturmatoimiston päätöksiä vähintään kuukausien ajan, sillä korvausha-

³⁴⁹ Salmi 1986, 112.

³⁵⁰ Kriikku 1996, 19.

³⁵¹ Kansio 7. TJK.A. VK.

³⁵² Kansio 91. TJK.A. VK.

kemusten käsittely oli hidasta suuren hakemustulvan alla. Esimerkiksi jatkosodan sytyttyä tapaturmatoimisto käsitteli vielä talvisodan hakemuksia.³⁵³ Läheiset tiedustelivatkin aktiivisesti tapaturmatoimistolta eläkeratkaisun etenemistä.³⁵⁴ Lokakuussa 1941 varattomuudestaan tapaturmatoimistolle kirjoittanut leski sai odottaa eläkepäätöstään miltei vuoden. Ennen elokuussa 1942 tehtyä päätöstä hän ehti tiedustella korvausratkaisua yhteensä viisi kertaa. Huhtikuussa 1942 hän kirjoitti:

”– – Kun ei ole kuulunut mitään sillä olen puutteessa eikä ole mistään tuloja eikä ole mahdollisuutta päästä työhön lapseni vuoksi joka on vasta niin nuori – –. Siksi pyytäisin ystävällisesti kysyä tulenko saamaan sieltä mitään vai kenen puoleen on käännettävä.”³⁵⁵

Myös korvauspäätöksistä tehtyjen valitusten käsittely oli hidasta. Mieensä ja lapsensa isän syyskuussa 1941 menettänyt leski pyysi vakuutusosoikeutta syyskuussa 1943 kiirehtimään asian käsittelyä:

”Koska – – korvausjutun käsittely on odottanut vuoroaan jo miltei vuoden ja minä olen varaton enkä voi pienen lapseni hoitamisen vuoksi olla ansiotyössä, niin pyytäisin mitä kohteliaimmin kiirehtimään mainitun asian käsittelyä mahdollisimman pian.”³⁵⁶

Erään lesken ja tämän kolmen lapsen valitusprosessi kesti eri oikeuksissa yhteensä neljä vuotta. Syyskuussa 1941 miehensä menettänyt leski sai viimein tammikuussa 1944 läpi korkeimmalle oikeudelle tekemänsä valituksen. Oikeuden päätöksen nojalla tapaturmatoimisto päätti maksaa leskelle ja hänen kolmelle lapselleen huoltoeläkettä elokuusta 1944 alkaen, vaikka miehen kuolemasta oli tuolloin kulunut kolme vuotta. Leski ei tyytynyt tähän ratkaisuun vaan vei asian vakuutusosoikeuteen. Lopulta vakuutusosoikeus myöntyi eläkkeen maksuun huhtikuusta 1942 alkaen.³⁵⁷

Monille vanhemmille eläkkeen haku tuli ajankohtaiseksi vasta vuosia lapsen kuoleman jälkeen. Vanhemmat eivät välttämättä olleet enää työkykyisiä, heidän terveytensä oli huonontunut tai he olivat jääneet leskeksi.³⁵⁸ Jatkosodan alussa poikansa menettänyt,

³⁵³ Ahonen 1994, 150,

³⁵⁴ Kansiot 7, 13, 21, 73, 75. TJK.A. VK.

³⁵⁵ Kansio 7. TJK.A. VK.

³⁵⁶ Kansio 21. TJK.A. VK.

³⁵⁷ Kansio 89. TJK.A. VK.

³⁵⁸ Kansiot 21, 66, 84. TJK.A. VK.

vuodesta 1949 alkaen työkyvyttömänä ollut 68-vuotias isä kirjoitti valituksessaan vakuutusosoikeudelle syyskuussa 1955:

– – [Tapaturmatoimiston] Päätöksessä sanotaan että poikani ei ole huomattavimmin avustanut isäänsä tämä sinänsä on tosi asia mitä siihen aikaan tulee kuin hän oli elossa en ollut silloin minkään avun tarpeessa koska olin itse vielä terve ja työkykyinen– – . – – ei minun taroitukseni ollut hakea mitään eläkeavustuksia poikavainajan kuolinpäivästä lähtien vaan tämän kulumassa olevan vuoden alusta alkaen olis pienikin avustus hyvään tarpeeseen koska rahatuloja ei ole muuta liioin kuin kansaneläke – –.

Vakuutusosoikeus päätti palauttaa isän korvausasian uudelleen tapaturmatoimiston harkittavaksi. Tällä kertaa päätös oli myönteinen, ja tapaturmatoimisto myönsi isälle 42 200 markan vuotuisen eläkkeen heinäkuusta 1956 lähtien.³⁵⁹

Valtaosan itsensä surmanneiden sotilaiden omaisista tuli kuitenkin selvittää arjestaan ilman valtion tukea. Miten he ratkaisivat toimeentulonsa läheisen itsemurhan jälkeen? Osalle omaisista ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin kustantaa elämisensä lainarahalla.³⁶⁰ Lokakuussa 1941 soteleskeksi jäänyt perheenäiti kertoi tilanteestaan vuonna 1945:

– – lapsineni olen joutunut välittömän avustuksen tarpeeseen. Niinpä olen elääksemme joutunut ottamaan 10 000 markan lainan, niin kuin oheinen velkakirjajäljennös osoittaa. Mieheni eläessä tulimme toimeen sotakuukausipalkalla, mutta hänen kuolemansa jälkeen olemme joutuneet todella taloudellisiin vaikeuksiin, niin kuin oheisesta – – [kunnan] huoltolautakunnan todistuksesta ilmenee.

Kun kaksi lastani ovat vielä kovin nuoria, ja kun itse olen sairaaloinen, – – en ole voinut hankkia toimeentuloamme työlläni. Nyttemin on toinen lapsistani, – –, lisäksi sairastunut.³⁶¹

Sairastuminen ajoi myös toisen soteleskiperheen lainanottoon. Lokakuussa 1944 huoltajansa menettänyt perhe ei kunnan huoltolautakunnan vuonna 1949 antaman lausunnon mukaan pystynyt lyhentämään velkaansa: ”Äidin ja pojan sairaalloisuuden vuoksi perhe joutunut velkoihin, ja koska anojan palkka on pieni ja tilapäisluontoista, ei velkoja voida maksaa, sitä paitsi on äidin maksettava lasten hoidosta työssä olonsa ajalta.”³⁶²

³⁵⁹ Kansio 21. TJKK. VK. Korkein oikeus oli jo vuonna 1944 myöntänyt leskelle oikeuden huoltoeläkkeeseen.

³⁶⁰ Kansiot 7, 69. TJKK. VK.

³⁶¹ Kansio 7. TJKK. VK.

³⁶² Kansio 91. TJKK. VK.

Korvausten epäminen, yksinhuoltajuus ja sairastuminen saattoivat johtaa myös siihen, että leski joutui luopumaan lapsensa huoltajuudesta. Niin kävi miehensä marraskuussa 1943 menettäneelle leskelle, joka kertoi kesäkuussa 1954 antaneensa poikansa veljensä huostaan: ” – – minä olen sairaalloisuuteni takia menettänyt työkykyni ja olen lapsineni jäänyt niin huonoon taloudelliseen asemaan, etten kykene enää edes kustantamaan poikani – – koulutusta, vaan olen ollut pakotettu luovuttamaan hänet veljeni huoltoon – – ”.³⁶³

Perheiden kohtalot kertovat, että yhteiskunta ei tarjonnut itsensä surmanneiden omaisille riittävää tukea. Lakisääteinen velvoite tälle olisi kuitenkin ollut, sillä köyhäinhoitolaikien mukaan kunnan tuli turvata toimeentulo kaikille niille, jotka eivät sitä itse pystyneet hankkimaan. Eritoten lasten elatuksen turvaamista korostettiin.³⁶⁴ Viitteitä kuntien avusta itsensä surmanneiden läheisille löytyykin korvausasiakirjoista. Esimerkiksi maaliskuussa 1940 itsensä surmanneen sotamiehen vaimon ja vanhempien kunnan huoltolautakunta lähetti huhtikuussa 1941 tapaturmatoimistolle kirjeen, jossa kerrottiin kunnan pian joutuvan avustamaan perhettä, koska eläkepäätöstä ei vielä oltu tehty. Näin luultavasti kävi, koska tapaturmatoimisto hylkäsi läheisten eläkehakemuksen.³⁶⁵ Kuntien huoltolautakunnat antoivat myös lausuntoja omaisten vähävaraisuudesta.³⁶⁶ Joissakin lausunnoissa huoltolautakunta esitti tapaturmatoimistolle tai sotaeläkekomitealle eläkkeen maksua.³⁶⁷ Kuntien puollot eläkkeen maksulle ovat ymmärrettäviä, sillä valtion tuen epäminen sai hakijat luultavasti kääntymään huoltolautakunnan puoleen.

Sotilaiden läheisten joutuminen kunnan huollettavaksi oli sotien aikaisessa ja jälkeisessä Suomessa poikkeuksellista. Viranomaiset pyrkivät tietoisesti välttämään kaatuneiden omaisten joutumista köyhäinhoidon piiriin, koska se leimasi läheiset eikä yhdistänyt kansaa yhteistä vihollista vastaan. Viranomaiset eivät halunneet toistaa kansalaissodan virheitä vaan kohdella sotilaiden omaisia ja sodan uhreja tasa-arvoisesti. Sota ei lisännyt kukaan köyhäinhoidon hakijoita vaan päinvastoin esimerkiksi lastensuojelutoimenpi-

³⁶³ Kansio 78. TJKK. VK.

³⁶⁴ Urponen 1994, 179, 196.

³⁶⁵ Kansio 6. TJKK. VK.

³⁶⁶ Kansiot 2, 6, 13, 69, 75, 91. TJKK. VK.

³⁶⁷ Kansio 75, 91. TJKK. VK.

teet vähenivät.³⁶⁸ Itsensä surmanneiden sotilaiden omaisten jääminen korvausten ulkopuolelle voidaan nähdä tämän strategian epäonnistumisena ja edistäneen heidän leimautumistaan.

Köyhäinhoidon avunsaajien määrän väheneminen sota-aikana kertoo paitsi sotakuukausipalkkojen ja eläkkeiden maksun vaikutuksista myös vapaaehtoisen huoltotyön suuresta merkityksestä.³⁶⁹ Talvisodan syttyminen sai aikaan ”sosiaalisen heräämisen”, joka jatkui koko sota-ajan. Tärkeimpiä sota-ajan avustusjärjestöjä olivat Suomen huolto, Suomen Aseveljien Liitto ja Mannerheimin lastensuojeluliitto.³⁷⁰ Sotien jälkeen merkittäviksi huoltotyön tekijöiksi nousivat myös omaisten omat järjestöt kuten Sotaleskien huolto ja Kaatuneiden Omaiset, jotka yhdistyivät myöhemmin Sotaleskien ja Kaatuneiden Omaisten Huollosi.³⁷¹

Järjestöt pyrkivät varsinaisen huoltotyön lisäksi ajamaan omaisten asemaa erilaisten aloitteiden ja esitysten avulla. Aseveljien Liitto teki esimerkiksi vuonna 1944 sosiaaliministeriölle anomuksen itsemurhan tehneiden ja muiden tukien ulkopuolelle jääneiden omaisten eläkkeistä. Sotaleskien ja Kaatuneiden Omaisten Huollon aloitteesta taas perustettiin komitea, jonka mietinnön pohjalta itsensä surmanneiden sotilaiden omaiset otettiin ylimääräisen eläkkeen piiriin vuonna 1949. Edunvalvonnan lisäksi järjestöt antoivat lainopillista neuvontaa. Muun muassa Suomen Huolto teki valituksia sotaleskien kielteisistä huoltoeläkepääätöksistä ja laati puolustusministeriölle anomuksia ylimääräisistä eläkkeistä.³⁷² Järjestöt saattoivat myös olla yhteydessä tapaturmatoimistoon päätöksiä jouduttaakseen. Esimerkiksi helmikuussa 1942 Aseveljiliitto soitti tapaturmatoimistoon ja pyysi kiirehtimään heinäkuussa 1941 itsensä surmanneen sotilaan lesken korvausanomuksen käsittelyä.³⁷³

6.2. Itsemurha omaisten silmin

Aikakauden asenteet itsemurhia kohtaan, sotapsykiatria, korvauslainsäädäntö ja viranomaiskäytännöt muodostivat ne reunaehdot, joiden sisällä läheiset tulkitsivat sotilaan omaehtoista kuolemaa. Myönteisen eläkeratkaisun kannalta olennaista oli, että sotilas ei

³⁶⁸ Satka 1994, 296.

³⁶⁹ Hietanen 1990, 330.

³⁷⁰ Hietanen 1990, 326–330; Kriikku 1996, 126–127.

³⁷¹ Hietanen 1994, 337.

³⁷² Kriikku 1996, 66, 108–109, 126.

³⁷³ Kansio 20. TJKK. VK.

ollut surmannut itseään harkiten vaan sotapalveluksesta aiheutuneen mielenhäiriön seurauksena. Eritoten tätä ehtoa läheiset pyrkivät täyttämään tapaturmatoimistolle ja eri oikeusasteille lähetetyissä kirjeissä ja kuolemasta tehdyissä kuulusteluissa. Läheisten tulkinnoissa kuvastuvat myös muut aikakauden itsemurhia koskevat näkemykset.

Omaisten kertomuksia sotilaan itsemurhasta yhdistävät mielenhäiriöön ja sotapalvelukseen viittaaminen.³⁷⁴ Monet kertoivat sotilaan hermojen järkkyneen.³⁷⁵ Joulukuussa 1943 lomalla hirttäytyneen sotamiehen äiti kertoi, että oli ”– havainnut koko sodan ajan pojassaan hermostuneisuutta ja arvelee tämän johtuvan sodasta.”³⁷⁶ Lokakuussa 1944 itsensä ampuneen alikersantin leski totesi tapaturmatoimistolle lähettämässään kirjeessään miehensä itsemurhan pohjimmaisena syynä olleen ”mieheni sotapalveluksen aikana kärsimä hermojärkytys.”³⁷⁷ Myös maaliskuussa 1940 itsensä ampuneen sotamiehen itsemurha johtui hänen isänsä mielestä ”hermoa kysyvistä vartiopalveluksesta”.³⁷⁸

Itsemurhaa selitettiin myös yleisimmin mielenhäiriöllä tai mielisairaudella.³⁷⁹ Heinäkuussa 1942 itsensä ampuneen luutnantin leski katsoi miehensä olleen ”itseltään hengen ottaessaan mielenhäiriössä, jonka alkusyynä oli hänen aikaisempi haavoittumisensa.”³⁸⁰ Syyskuussa 1941 toipumislomalla hirttäytyneen miehen leski kertoi miehensä tulleen ”sodanrasituksen johdosta mielisairaaksi.”³⁸¹ Osa omaisista viittasi yksinomaan sotapalvelukseen: ”–mieheni itsemurhan on oletettava liittyneen välittömästi sodan rasitukseen ja on ehdottomasti sodan seuraus”, totesi joulukuussa 1941 itsensä ampuneen luutnantin vaimo.³⁸²

Omaisiet kokivat tärkeäksi todistaa, että sotilaan mielenhäiriö oli alkanut nimenomaan sodassa. Jotkut hankkivat kertomustensa tueksi sotilaan tunteneiden todistuksia hänen terveydestään. Lausuntoja lähetettiin varsinkin valitusten yhteydessä, ja niissä pyrittiin todistamaan, että sotilas oli ennen palvelukseen astumistaan ollut mieleltään terve ja että

³⁷⁴ Kansiot 6, 7, 21, 44, 48, 52, 73, 78, 81, 87, 91. TJK. VK.

³⁷⁵ Kansiot 6, 48, 52, 73, 78, 91. TJK. VK.

³⁷⁶ Kansio 48. TJK. VK.

³⁷⁷ Kansio 91. TJK. VK.

³⁷⁸ Kansio 6. TJK. VK.

³⁷⁹ Kansiot 7, 21, 87. TJK. VK.

³⁸⁰ Kansio 87. TJK. VK.

³⁸¹ Kansio 21. TJK. VK.

³⁸² Kansio 27. TJK. VK.

sairastuminen oli puolestaan tapahtunut palveluksessa.³⁸³ Heinäkuussa 1942 miehensä menettänyt leski hankki vakuutusosikudelle osoittamansa valituksen tueksi yhteensä neljä todistusta, joissa kahdessa miehen ennen sotaa tunteneet todistivat hänet ”luonteeltaan rauhalliseksi” ja joissa kahdessa hänen kerrottiin muuttuneen rintamalla hermostuneeksi ja tehneen itsemurhan haavoittumisesta seuranneessa mielenhäiriössä. Miehen joukkuetoveri totesi:

– – Kun hän sitten oman käden kautta päätti päivänsä tahdon vielä vakuuttaa, että teko ei suinkaan johtunut arkuudesta vaan oli se suoritettu äkillisessä mielenhäiriössä ja käsitykseni mukaan täysin aiheutunut edellä mainitusta haavoittumisesta.– –³⁸⁴

Jotkut omaiset halusivat hakemuksissaan mainita, ettei sotilaan suvussa ollut esiintynyt mielenterveysongelmia.³⁸⁵ Myös tällä haluttiin sulkea pois aiemman mielenhäiriön mahdollisuus. Läheisten maininnat suvun mielenterveyshistoriasta paljastavat myös 1800-luvulta asti vallinneen näkemyksen itsemurhasta perinnöllisenä mielen sairautena pitäneen pintansa vielä 1940-luvulla.³⁸⁶

Myös alkoholi ja sen vähäinen käyttö saatettiin nostaa hakemuksissa esiin. Joulukuussa 1943 hirttäytyneen sotamiehen äidin mukaan hänen ”poikansa oli ollut hyvin hiljainen ja sopeutuva luonne eikä ollut käyttänyt ainakaan kuultavan tieteen yhtään alkoholia”.³⁸⁷ Äidin halu sulkea pois alkoholi itsemurhan vaikuttimista on ymmärrettävää, sillä vaikka alkoholia käytettiin turruttamaan sotapalveluksen rasituksia, ei sen käyttö ollut kuitenkaan sopivaa.

Omaiset eivät kirjeissään myöntyneet aikakauden sotapsykiatrian diagnoosiperiaatteisiin, vaan toivat oman, yleensä vastakkaisen, näkemyksensä esille. Kirjeillä pyrittiin ensi sijassa myönteiseen eläkeratkaisuun, mutta niillä myös rakennettiin eheää ja luontevaa selitystä läheisen kuolemalle. Kirjeet toimivat siten myös välineenä kuoleman käsittelylle.

³⁸³ Kansiot 21, 81, 87. TJK.A. VK.

³⁸⁴ Kansio 87. TJK.A. VK.

³⁸⁵ Kansio 21, 52. TJK.A. VK.

³⁸⁶ Colt 1987, 12–13.

³⁸⁷ Kansio 48. TJK.A. VK.

6.3. Vaiettu vai myönnetty itsemurha?

Itsemurhan perintönä on pidetty perheenjäsenten eristäytymistä ympäristöstään ja jopa toisistaan. Kasvojen menettämistä on pelätty niin paljon, että kuolinsyystä on katsottu parhaaksi vaieta.³⁸⁸ Aktiivinen korvausten hakeminen sotilaiden itsemurhista kuitenkin osoittaa, ettei läheisen itsemurha estänyt ottamasta yhteyttä ainakaan viranomaisiin. Eri asia kuitenkin oli, miten läheiset itsemurhasta kertoivat.

Melko harvat hakijat sanoivat hakemuksissaan suoraan sotilaan surmanneen itsensä tai kertoivat itsemurhan tarkan tekotavan.³⁸⁹ Monen omaisen oli helpompaa mainita sotilaan kuolleen.³⁹⁰ Läheiset saattoivat myös sanoa sotilaan kuolleen ”sodan uhrina”³⁹¹ tai kertoivat hänen ”edesmenneen sodan johdosta”³⁹². Etenkin isille pojan itsemurhasta kertominen näyttää olleen vaikeaa. Eräs isä kirjoitti hakemuksessaan heinäkuussa 1940 poikansa kuolemansyyn selvenevän tutkintopöytäkirjasta.³⁹³ Vuonna 1955 eläkettä hakenut isä taas viittasi poikansa kuolemaan ”tänä tapauksena”.³⁹⁴ Muutamat eläkkeen hakijat kertoivat sotilaan kaatuneen. Vaikka ainakin suojeluskunnassa tiedettiin sotilaan surmanneen itsensä, saattoi olla, etteivät läheiset saaneet tietää todellista kuolinsyytä.³⁹⁵ Kuitenkin ainakin yksi näistä ”kaatuneista” sotilaista oli kirjoittanut omaisille jäähyväiskirjeen, joten luultavasti poikansa kaatumisesta kertonut äiti tiesi todellisen kuolinsyyn.³⁹⁶

Itsemurhan salaaminen lapsilta oli melko tavallista.³⁹⁷ Eräs leski kertoi poikansa vain tietävän, että ”sairaus vei isän sodassa”. Tätä hän perusteli seuraavasti: ”Olen halunnut pojallani olevan eheät muistot isästä ja sodasta, en kerro kylmää totuutta mitä voi sota voi saada aikaan – ”.³⁹⁸

Vaikka osa omaisista luultavasti halusi salata sotilaan kuolinsyyn, tuli ainakin lisätodistuksia hankkineiden läheisten kertoa avoimesti sotilaan kuolemasta. Eräs leski hankki

³⁸⁸ Colt 1987, 13–14.

³⁸⁹ Kansiot 7, 27, 73, 81, 87, 91. TJK. VK.

³⁹⁰ Kansiot 6, 13, 21, 29, 44, 48, 78. TJK. VK.

³⁹¹ Kansio 21. TJK. VK.

³⁹² Kansio 52. TJK. VK.

³⁹³ Kansio 6. TJK. VK.

³⁹⁴ Kansio 21. TJK. VK.

³⁹⁵ Kansiot 16, 66, 84, 85. TJK. VK.

³⁹⁶ Kansio 84. TJK. VK.

³⁹⁷ Colt 1987, 13.

³⁹⁸ Kansio 44. TJK. VK.

eri oikeusasteille lähettämiensä valitusten tueksi kymmeniä lausuntoja. Niissä menehtyneen sotilaan asetoverit, joukkueenjohtajat, lääkäri, lapsuudenystävät, työtoverit, naapurit ja jopa kertausharjoitusmääräyksiä kantaneet emännät kertoivat näkemyksensä sotilaan terveydentilasta.³⁹⁹ Lesken oli todistuksia hankkiessaan pitänyt kertoa avoimesti miehensä kuolinsyystä kymmenille ihmisille, ja luultavasti tieto miehen kohtalosta kulki todistajia pidemmällekin. Lesken avoin toiminta – itsemurhan julkistaminen ja sen yksityiskohdista kertominen – todistaa, ettei itsemurha ollut häpeä ainakaan niille omaisille, jotka kokivat eläkkeen oikeutetuksi.

6.4. ”Onko oikeus todella nimensä arvoinen?”

Valtion maksama eläke ei merkinnyt itsensä surmanneiden läheisille yksinomaan taloudellista tukea. Eläke määritti myös heidän asemaansa muihin kaatuneiden omaisiin nähden. Korvausten epääminen tarkoitti, ettei perheitä ja heidän menetystään arvostettu yhtä paljon kuin muita kaatuneiden omaisia.

Monet läheiset toivat kirjeissään esille, että korvausten maksaminen heille oli voimassa olevien lakien mukaista.⁴⁰⁰ Perheet olettivat, että lait edellyttäisivät eläkkeen myöntämistä myös heille. Valituksissa vakuutus- tai korkeimmalle oikeudelle esitettiinkin, että tapaturmatoimiston hylkäyspäätökset olivat lainvastaisia.

Osa omaisista ei tyytynyt vain vetoamaan lainsäädäntöön. Jotkut ottivat esille kokemansa kärsimyksen ja sen arvon. Miehensä joulukuussa 1942 menettänyt leski latasi kirjeeseensä vakuutusosikeudelle joukon kysymyksiä maaliskuussa 1944:

Onko oikeus todella nimensä arvoinen? Sulhaseni teki velvollisuutensa, hänhän oli talvisodasta lähtien [sodassa]. Kuinka pitkälle pitää ajaa tätä asiaa että löytyy oikeus. – – Eikö invalidiidi sekä kaatuneiden orpoja arvosteta. Eikä minun orpo poikani ole myös sen arvoinen. Tuleehan hänestäkin joskus isänmaan puolustaja. Eikö valtio ole velvollinen nyt huolehtimaan kun on apu tarpeen ja siinä on oikein oikeus, sillä hän kuoli sotapalveluksessa. –

Myöhemmissä kirjeissään leski jatkoi:

³⁹⁹ Kansio 21. TJK.A. VK.

⁴⁰⁰ Kansiot 6, 7, 21, 27, 66, 78, 87. Otsikon lainaus: kansio 44. TJK.A. VK.

– – Olen saanut kärsiä sodan takia ensin menettäessäni sulhaseni ja yksin huolehtia pojastani joka syntyi – – ilman valtion eläkettä vaikkakin katson, että poikani on samassa asemassa kuin toisetkin sotaorvot. – – Onko lapsen kärsittävä tämä mitä sota on saanut aikaan?⁴⁰¹

Lesken sanat kertovat, että eläkkeen epääminen sai perheen tuntemaan itsensä jonkinlaiseksi ”toisen luokan kansalaiseksi”, jota ei arvostettu niin kuin muita kaatuneiden omaisia. Leskelle eläke ei merkinnyt vain rahallista apua, vaan hänen menetyksensä tunnistamista ja lapsensa näkemistä muiden sotaorpojen veroisena.

Myös muissa kielteisen korvauspäätöksen saaneissa omaisissa heräsi samanlaisia tunteita. Toukokuussa 1942 itsensä ampuneen sotilaan leski ja kahden lapsen äiti kirjoitti vaakuutusoikeudelle toukokuussa 1943: ”– – genom Statens Olycksfalls Byrås utslag för dunklas hans minne och vi efterlevande ställda i särklass. – –”⁴⁰² Erottuminen muista sotalleskiperheistä ja kuolleen aviomiehen ja isän muiston himmeneminen olivat leskestä hylkäyspäätöksen välillisiä seurauksia.

Perheidensä huonompaan asemaan viitanneet lesket kuuluivat niihin omaisiin, jotka jaksoivat lähettää viranomaisille kirjeitä toisensa perään ja valittaa asiastaan ylemmille tahoille. Epäoikeudenmukaiselta tuntunut kohtelu sai läheiset periksi antamattomiksi, mikä myös tuotti tulosta.⁴⁰³ Korvauksien saaminen olikin usein kiinni omaisten aktiivisuudesta. Tämä tarkoitti kuitenkin jopa vuosikymmenien yhteydenpitoa viranomaisiin ja omien oikeuksien peräämistä. Yhä uudelleen ajankohtaistuva läheisen itsemurha ja sen oma-aloitteinen esille tuominen ei liene ollut läheisille helppoa. Sota ja huoltajan itsemurha olivat omaisten elämässä vähintään taloudellisella tasolla enemmän tai vähemmän läsnä koko heidän loppuikänsä.

⁴⁰¹ Kansio 44. TJKK. VK.

⁴⁰² Kansio 81. TJKK. VK.

⁴⁰³ Mieheensä joulukuussa 1942 menettäneelle leskelle myönnettiin vuonna 1950 ylimääräinen eläke ja toukokuussa 1942 miehensä menettänyt leski sai vuonna 1967 huoltoeläkkeen uuden hakemuksen myötä. Kansiot 44 ja 81. TJKK. VK.

7. Johtopäätökset

Suomalaisessa sotahistorian kentässä on viimeisen parinkymmenen vuoden ajan tutkittu kiihtyvällä tahdilla sodan laajempia ja moniulotteisempia seurauksia. Vaikka tutkimuskenttä on laajentunut, ovat sotilaiden itsemurhat pysyneet pimennossa. Hiljaisuudesta huolimatta yli 800 itsemurhaa ovat yksi Suomen sotien 1939–1945 ilmentymä, joilla oli vaikutus tuhansien ihmisten elämään. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää, millaiseksi sotilaiden perheiden asema muodostui.

Kuolemana itsemurha on äärimmäinen ratkaisu, joka jättää taakseen kysymyksiä, epävarmuutta, pelkoa ja surua. Itsemurhan perimmäisistä syistä on vaikea saada selvyyttä. Sotilaiden itsemurhat eivät ole tästä poikkeus. Tutkimuksessa selvitettyyn itsemurhien määrään on siksi suhtauduttava arviona, sillä itsemurhien todentaminen ei ollut tapahtuma-aikana aukotonta, eivätkä lähteet tarjoaa kattavaa tietopohjaa itsemurhien selvittämiseen.

Tutkimuksen perusteella oman käden kautta kuoli talvisodassa 136, jatkosodassa 645 ja Lapin sodassa 36 puolustusvoimissa palvelutta. Määrän perusteella sotilaiden itsemurhat olivat marginaalinen ilmiö verrattuna sodissa menehtyneisiin kymmeneen tuhansiin suomalaisiin. Äärimmäisenä ja poikkeavana kuolintapana määrä ei kuitenkaan ole vähäpätöinen. Jatkotutkimuksen kannalta olennainen kysymys on, missä määrin itsemurhat olivat vain jäävuoren huippu peittäen alleen muuta itsetuhoista käytöstä ja psyykkistä pahoinvointia.

Vaikka omaehtoisten kuolemien syiden selvittäminen on vaikeaa, tuotti itsemurhien ja sotatapahtumien toisiinsa peilaaminen osittaisia linkkejä sotatapahtumien ja yksilöiden ratkaisujen välillä. Eritoten sotien hyökkäys- ja puolustusvaiheissa itsemurhaan päätyi samoilla alueilla taistelleita sotilaita. Koko sota-ajasta erottui talvisodan alku, jolloin aiempaan tutkimukseen nähden yllättävän moni sotilas päätyi omaehtoiseen ratkaisuun neuvostojoukkojen vyörynnän alla. Itsemurhien suuri määrä vähintäänkin kyseenalaistaa näkemyksen suomalaisten yhtenäisestä puolustustahdosta talvisodassa.

Suhteellisesti eniten itsemurhia tehtiin asemasodan lopussa, jolloin vallinnut huono mieliala on jo aiemmassa tutkimuksessa useasti todettu. Yllättävää on kuitenkin itsemurhien

määrän kasvu juuri Neuvostoliiton suurhyökkäystä edeltävinä huhti- ja toukokuuna 1944, sillä aiemman tutkimuksen mukaan oikeaa tietoa neuvostoarmeijan hyökkäyksen mittavuudesta ei ollut. Itsemurhien ja suurhyökkäyksen yhteyden selvittäminen vaatisi talvisodan alun itsemurhakuolemien ohella tarkempaa lisätutkimusta.

Itsensä surmanneesta sotilaan sosiaalisesta asemasta voidaan lähteiden perusteella piirtää melko tarkka kuva. Keskiavertomaehtoisesti kuollut sotilas oli siviilisäädyltään naimaton, hänellä ei ollut lapsia ja hän oli siviiliammatiltaan työmies. Iältään hän oli 29-vuotias, sotilasarvoltaan sotamies ja kotoisin maaseudulta. Sodittain tarkasteluna on keskivertosotilaiden välillä kuitenkin eroja. Esimerkiksi talvisodassa miltei puolet ja Lapin sodassa yli puolet sotilaista oli naimisissa.

Sotilaiden itsemurhien seurauksena jäi leskeksi vähintään 262 naista ja orvoksi vähintään 315 lasta. Viranomaistukea hakivat ennen kaikkea sotilaiden lesket ja vanhemmat. Keskiavertosotilaaseen verrattuna viranomaistukea hakivat perheellisempien, iäkkäämpi- en ja yhteiskunnallisesti paremmassa asemassa olleiden sotilaiden läheiset. Perheellisemmällä omaisilla oli muita suurempi tarve eläkkeille. Yhteiskunnallisesti korkeam- massa asemassa olleet olivat taas tietoisempia oikeuksistaan ja osasivat perätä niitä mui- ta paremmin.

Sotilaan itsemurha vaikutti merkittävästi läheisten taloudelliseen ja sosiaaliseen ase- maan. Jo heti sotilaan kuoleman jälkeen ei hautauskustannuksia korvattu omaisille. Hautaustavalla läheisiä ei kuitenkaan haluttu erottaa kaatuneiden omaisista. Viimeistään jatkosodassa oli selvää, että itsensä surmanneet sotilaat tuli haudata sankarihautaan, ellei sotilas ollut syyllistynyt rikokseen. Sotilaiden kuolinilmoitusten mukaan näin toimittiin myös käytännössä.

Itsensä surmanneiden sotilaiden sankarihautaus oli luonteva jatkumo kirkon yleisille hautaustavoille. Sotiin mennessä ei itsemurhan tehneitä oltu Suomessa kolmeenkymme- neen vuoteen haudattu poikkeavalla tavalla. Omaehtoisesti kuolleiden sotilaiden haura- uksessa näkyy myös vahvasti puolustusvoimien näkemys sotilaiden itsemurhista: itse- murhat johtuivat sodan rasituksista tai mielen järkkymisestä. Samaa mieltä olivat myös sotilaiden joukkuetoverit.

Puolustusvoimien ja joukkuetovereiden sympatiasta huolimatta suhtautuivat valtion sosiaaliviranomaiset sotilaiden itsemurhien korvaamiseen kielteisesti. Vaikka kaatuneiden omaisten sosiaaliturvaa parannettiin pala palalta 1940-luvulla, ei eri omaisten tasa-arvoisuus ollut uudistusten lähtökohtana valtaapitävien lupauksista huolimatta. Vasta vuonna 1949 saivat itsensä surmanneiden sotilaiden perheet yksiselitteisen oikeuden viranomaistukeen. Silloinkaan heille ei kuulunut samoja etuja kuin muille kuolleiden sotilaiden omaisille.

Kiitos perheiden ottamisesta ylimääräisen eläkkeen piiriin kuului ainakin osittain koomuksen kansanedustajille, jotka ajoivat eduskunnassa läheisten aseman parantamista. Kansanedustajat tiesivät jo vuonna 1945, että sadat sotilaiden läheiset olivat jääneet vaille viranomaistukea. Vuonna 1947 kansanedustajilla oli tarkempaa tietoa itsemurhien korvaamisesta; se oli erittäin harvinaista. Kansanedustajat näkivät tämän kohtelun epäoikeudenmukaisena, sillä myös he katsoivat, että itsemurhat johtuivat sotapalveluksesta.

Vastuu korvauspäätöksistä oli Valtion tapaturmatoimistolla. Se olisi voinut myöntää korvauksia itsemurhista jo ennen vuotta 1949, mikäli se katsoi itsemurhan ja sotapalveluksen välillä syy-yhteyden. Tutkitussa hakemusotoksessa tapaturmatoimisto myönsi kuitenkin korvauksia vain sellaisissa tapauksissa, joissa itsemurha oli johtunut fyysisestä haavoittumisesta tai sotavankeudesta. Tällaiseksi katsottuja tapauksia oli otoksessa vain kaksi kappaletta. Henkiset vammat eivät tapaturmatoimiston näkemyksen mukaan riittäneet korvausperusteeksi.

Tapaturmatoimiston itsemurhia koskeva korvauslinja vastasi ajan sotapsykiatrian näkemystä, jonka mukaan sota ei voinut olla syynä sotilaiden psyykkisiin häiriöihin. Korvaushakemusten tutkiminen kuitenkin osoitti, että ainakin johtaviin sotapsykiatritreihin kuulunut ja tapaturmatoimiston korvausasiantuntijana toiminut Martti Kaila jossain määrin pyörsi aiempia näkemyksiään. Hänen mielestään itsemurhat saattoivat johtua sodan aiheuttamista henkisistä vammoista ja että tapaturmatoimisto tulkitsi sotavammalakeja väärin. Itsemurha oli tekona niin lopullinen, ettei hän ainakaan niiden kohdalla kiistänyt henkisten vammojen ja sotatapahtumien yhteyttä.

Asiantuntijalääkäreiden puolloista huolimatta tapaturmatoimisto ei halunnut myöntää eläkettä itsensä surmanneiden sotilaiden omaisille. Se vetosi päätöksissään joko tahal-

laan aiheutettuun kuolemaan tai siihen, ettei sotilaan mielentila johtunut sotapalveluksesta. Osa sen tekemistä päätöksistä oli kuitenkin sekä todisteiden että lääkärilausuntojen vastaisia. Ilmiselvin syy näiden hakemusten epäämiseen on raha, sillä valtion taloudellinen tilanne sotien jälkeen oli hyvin tiukka. Kielteinen korvauskäytäntö tuskin johtui yksinomaan itsemurhasta kuolinsyynä, koska muissakin kuin selvissä sotilaan kaatumisessa korvauksia ei usein myönnetty. Kuitenkin juuri itsemurhien korvaamattomuuteen saattoi olla syynä se, että eläkkeiden maksu olisi voinut johtaa vaatimukseen veteraanien psyykkisten vammojen korvaamisesta. Joka tapauksessa kielteisten korvauspäätösten taustalla on nähtävä valtiontalouden etujen varjelu yksilön oikeuksien kustannuksella.

Osa omaisista ei tyytynyt tapaturmatoimiston näkemykseen itsemurhasta riittämättömänä korvausperusteena. Noin kolmasosasta hakijoista valitti vakuutusoikeuteen. Koska vakuutusoikeuden suhtautuminen ei eronnut tapaturmatoimiston näkemyksistä, olivat tulokset hakijoiden kannalta laihoja. Korkeimpaan oikeuteen valittaneilla oli taas huomattavasti paremmat mahdollisuudet myönteiseen korvausratkaisuun. Harva kuitenkin vei prosessin loppuun asti, mihin on voinut olla syynä hakemusten ja valitusten hidas käsittely ja sitä kautta yhä uudelleen ajankohtaistuva läheisen itsemurha.

Itsensä surmanneiden sotilaiden perheiden tulo vuonna 1949 ylimääräisen eläkkeen piiriin ei juuri parantanut omaisten asemaa. Korvaushakemusten perusteella omaiset eivät osanneet hakea heille kohdennettua ylimääräistä eläkettä. Tarvetta taloudelliselle tuelle olisi ollut, sillä samaan aikaan perheet hakivat tapaturmatoimistolta edelleen huoltoeläkkeitä ja valittivat jo tehdyistä päätöksistä. Tutkittuna ajanjaksona 1939–1960 omaisten asemassa ei tapahtunutkaan mittavia muutoksia. Itsensä surmanneiden sotilaiden perheet joutuivat lähes poikkeuksetta selviämään ilman valtion eläkkeitä.

Sotakuukausipalkan maksun loppuminen ja kielteinen eläkeratkaisu merkitsivät läheisille ennen kaikkea taloudellisen aseman huonontumista. Omaisten tapaturmatoimistolle lähettämistä kirjeistä kuvastuu inhimillinen hätä, kun avustuksia ei maksettukaan. Vaikein tilanne oli yksinhuoltajaäideillä, mutta myös vanhemmat saattoivat joutua taloudellisesti hyvin hankalaan asemaan.

Aineellisen hädän lisäksi läheisten kirjeissä kuvastuvat itsemurhan henkiset seuraukset. Omaehtoisesta kuolemasta oli vaikea puhua, mutta omaiset halusivat tästä huolimatta

tuoda esiin oman käsityksensä kuoleman syistä. Hakijat yrittivät vakuuttaa viranomaiset itsensä surmanneen sotilaan mielenhäiriöstä ja itsemurhan yhteydestä sotatapahtumiin, jotka olisivat mahdollistaneet myönteisen eläkepäätöksen. Omaisten kirjeissä ilmentyy myös näkemys siitä, että viranomaiset vähätelivät heidän kokemaansa kärsimystä. Aivan kuin läheisen itsemurha ei olisi ollut riittävän kova hinta itsessään.

Oman käden kautta kuolleiden sotilaiden perheiden asema on osoitus ennen kaikkea siitä, millainen sotaa käyneen ja siitä toipuneen maan todellisuus oli. Monimutkainen huoltolainsäädäntö ja vaihtuvat kuolemien korvauserusteet osoittavat valmiiden toimintamallien puuttumisen. Kun kyseessä oli kuolemista poikkeuksellisin, tarkoitti se läheisten oikeuksien jäämistä lähes olemattomiksi.

Sotilaan itsemurhan käytännön vaikutuksesta perheiden asemaan on tässä tutkimuksessa valotettu yhtä palasta. Omaisten kohtaloiden tutkimista voisi jatkaa selvittämällä heidän asiointiaan kuntien sosiaaliviranomaisten kanssa. Omaiset ovat myös saattaneet tukeutua vapaaehtoisjärjestöjen apuun. Vapaaehtoinen huoltotyö oli sotien aikaisessa ja jälkeisessä Suomessa mittavaa. Oletettavasti myös itsemurhan tehneiden sotilaiden läheiset saivat tukea vapaaehtoisjärjestöiltä.

Itsemurha oli sotilaille itselleen lopullinen ratkaisu, jolla hän otti kohtalonsa omiin käsiin. Omaisille jäi kuoleman seurausten kantaminen. Toisin kuin suurelle osalle kaatuneiden omaisista, viranomaistuen myöntäminen oli heille erittäin harvinaista. Kuolemasta selviytymisessä sotilaiden läheiset olivat omillaan, ja voidaankin sanoa, että itsensä surmanneen tavoin myös läheiset pitivät kohtaloa omissa käsissään.

Lyhenteet

A.	Asiakirjat
KA	Kansallisarkisto
KEK	Kaatuneiden evakuointikeskus
Lääk. os.	Lääkintöosasto
Lääk. tsto.	Lääkintätoimisto
miet.	mietintö
PIM	Puolustusministeriö
PM	Päämaja
ptk.	pöytäkirjat
PvPE	Puolustusvoimien pääesikunta
SAk	Suomen Asetuskokoelma
TJKA	Talvi- ja jatkosodan korvausasiakirjat
Toiv. al.	Toivomusaloite
VK	Valtiokonttori
Vn	Valtioneuvosto
Vp	Valtiopäivät

Lähteet

Kansallisarkisto (KA)

Kotijoukkojen esikunnan rovastintoimisto 1939–1945

D. Konseptit ja taltioidut

Dc 1 läh sal kirjelmia 1940–1944

C. Kaatuneitten huoltoa

Puolustusvoimien henkilöasiakirjat

Pääesikunta

Lääkintöosasto

T 24789/E80. Terveystilanneilmoitukset 1945–1959.

Päämaja

T 20942/F29. Lääkintöosasto. 119. Lääkintöohjesäännöt ja yleismääräykset 1939–1940.

T 20949/F24. Lääkintöosasto I. 119. Ilmoitukset kuolemantapauksista 1941–1943.

T 20949/F36. Lääkintöosasto I. 207. Sotasairaaloitten sairasilmoitusten yhteenvedot 1943.

T 20950/F41. Lääkintöosasto I. 119. a) Sairasilmoitukset.

T 20950/F52. Lääkintöosasto I. 207. Sotasairaaloitten sairasilmoitusten yhteenvedot 1944.

T 23605/16, 17, 18. Lääkintöosasto/Puolustusministeriö, Lääkintötoimisto/PM – Lääkintöosasto/PM. Kuolleita koskevaa salaista kirjeistöä 1939–1940.

T 23605/20. Lääkintöosasto/Puolustusministeriö, Lääkintöosasto/PM. Kuolleita koskevaa salaista kirjeistöä 1940.

T 23605/28, 29, 30. Lääkintöosasto/Puolustusministeriö, Lääkintötoimisto/PM – Lääkintöosasto/PM-

Lääkintöosasto/Puolustusvoimain pääesikunta. Kuolleita koskevaa salaista kirjeistöä, sotasairaaloissa kuolleita 1939–1940.

T 23605/35. Lääkintöosasto/Puolustusministeriö, Lääkintötoimisto/PM – Lääkintöosasto/PM – Lääkintöosasto/Puolustusvoimain pääesikunta – Lääkintöosasto II/PM. Kuolemantapauksia koskevaa salaista kirjeistöä 1939–1942.

T 23619/11. Lääkintöosasto/Puolustusvoimien pääesikunta – Lääkintöosasto II/Sotataloussesikunta. Katoamis- ja kuolinilmoituksia jne. 1941-.

Kirkollisasiainosasto

T 21731/25. KEK:n tilanneilmoitukset, kuolleiden luettelot, kentältä löydetyt 1.9.42–9.12.44.

T 21731/25 I. KEK:n tilanneilmoitukset, kuolleiden luettelot, kentältä löydetyt, sotasairaalat 1.2.1943–1944.

T 21731/25 I. Väkijuomaselvitykset 1943–1944.

Kenttäpiispantoimisto – Kirkollisasiainosasto

T 21730/15. Kaatuneiden huoltoa koskevat kirjelmät 1942.

Sotarovastintoimisto

T 21148/XIII,1. Lähetettyjen kirjeiden jäljennökset 1939.

T 21730/13. KEK:n huoltotilanneilmoitukset, ilmoitukset kaatuneista 1941–1942.

Sosiaali- ja terveysministeriön II arkisto

Diaarilehdet Aa

Saapuneet diaroidut asiakirjat Ea

Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta

Valtioneuvoston kirjaajankonttorin arkisto

Valtioneuvoston pöytäkirjat Ca

Eduskunnan arkisto

Työväenasiainvaliokunta

Pöytäkirjat

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto

Karjalaiset elämäkerrat

Valtiokonttorin arkisto (VK)

Korvausasiantuntija Marja-Liisa Pitkäsen virka-arkisto

Talvi- ja jatkosodan korvausasiakirjat

Painetut lähteet

Komiteanmietintö 1947:4 Sotatapatormalainsäädännön kodifioimiskomitean mietintö, Helsinki 1947

Kuolemansyyt vuosina 1939–1940. Suomen virallinen tilasto VI. Helsinki 1945.

Päämajan Käskylehti 1942

Suomen Asetuskokoelma 1938, 1941, 1944, 1948, 1953

Suomen tilastollinen vuosikirja 1939. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1940.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1941. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1942.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1944–1945. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1946.

Valtiopäivät

Asiakirjat 1945, 1947

Liitteet 1945, 1947

Pöytäkirjat 1945

Lehdistö

Huoltaja 1940, 1944

Kirjallisuus

Achté, Kalle; Lindfors, Olavi; Lönnqvist Jouko & Salokari, Markku (toim.): Itsetuhoisuuden ilmenemismuodot. Teoksessa *Suomalainen itsemurha*. Yliopistopaino: Helsinki 1989, 11–20.

Ahonen, Voitto: *Sosiaaliturvaa luomassa. Tapaturmaviraston historia 1917–1992*. Tapaturmavirasto: Helsinki 1994.

Ahto, Sampo: Muoniosta Lätäsenolle. Teoksessa *Suomi sodassa. Talvi- ja jatkosota viikosta viikkoon*. 4. painos. Valitut Palat: Helsinki 1998, 476–477.

Ahto, Sampo: *Talvisodan henki. Mielialoja Suomessa talvella 1939–1940*. Suomen sotatieteellisen seuran julkaisuja 17. WSOY: Porvoo 1989.

Ahto, Sampo: Torjuntataistelut Itä-Kannaksella. Teoksessa *Talvisodan historia 2*. Toim. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto. WSOY: Porvoo 1978, 83–101.

Alho, Raija: Johdatusta itsemurhaongelmaan. Teoksessa *Itsemurha*. Tammi: Helsinki 1970, 7–39.

Bourke, Joanna: “Uusi sotahistoria”. Suom. Ville Kivimäki. Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. Minerva Kustannus Oy: Helsinki 2006, 21–42.

Bourke, Joanna: *An intimate history of killing. Face-to-face killing in twentieth century warfare*. Granta Books: London 1999.

Colt, George Howe: The History of the Suicide Survivor: The Mark of Cain. Teoksessa *Suicide and Its Aftermath. Understanding and Counseling the Survivors*. Toim. Dunne, Edward J.; McIntosh, John L. & Dunne-Maxim, Karen. W.W. Norton & Company: New York 1987, 3–18.

Elfvengren, Eero: Lapin sota ja sen tuhot. Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY: Porvoo 2005, 1124–1149.

Elfvengren, Eero: Sota Lapissa. Teoksessa *Jatkosodan historia 5*. Toim. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto. WSOY: Porvoo 1992, 361–433.

Evans-Pfeifer, Kelly: Post-traumatic Stress Disorder (PTSD). Teoksessa *Encyclopedia of the Vietnam War*. Toim. Kutler, Stanley I. New York 1996, 442.

Gabriel, Richard A.: *The painful field. The psychiatric dimension of modern war*. Contributions in military studies 75. Greenwood Press: New York, 1988.

Goeschel, Christian: Suicide at the End of the Third Reich. *Journal of Contemporary History* 41/2006, 153–173.

Haataja, Lauri: Jälleenrakentava Suomi. Teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen*. Toim. Seppo Zetterberg. 10. painos. WSOY: Porvoo 2003, 737–845.

Heikura, Mikko: *Rintamajoukkojen mieliala. Tutkimus Suomen armeijan rintamajoukkojen mielialasta Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan aikana vuosina 1941–1944*. Sosiologian lisensiaattityö. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia 85. Helsinki 1967.

Hemminki, Jaana: *Traumaperäisen stressireaktion korvauskäytäntö lakisääteisessä tapaturmavakuutuksessa*. Terveystieteiden hallinnon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, 1999.

Hietanen, Silvo: Sodan luomat sosiaaliset ongelmat. Teoksessa *Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä*. Opetusministeriö: Helsinki 1990, 321–337.

Holopainen, Martti & Pulkkinen, Pekka: *Tilastolliset menetelmät*. WSOY: Helsinki 2003.

Honkasalo, Markku: *Suomalainen sotainvalidi*. Otava: Helsinki 2000.

Jansson, K.: *Sotilasvammalain opas*. Helsinki 1948.

Juutilainen, Antti: Hyökkäys kolmelle kannakselle. Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY: Porvoo 2005a, 133–147.

Juutilainen, Antti: Turruttava asemasodan aika. Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY: Porvoo 2005b, 341–349.

Juutilainen, Antti: Taistellen torjuntavoittoon. Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY: Porvoo 2005c, 793–806.

Jääskeläinen, Mauno: Sodanjälkeinen eduskunta (1945–1963). Teoksessa *Suomen kansanedustuslaitoksen historia VIII*. Toim. Salervo, Olavi et al. Eduskunnan historiakomitea: Helsinki 1980, 135–520.

Kaltakari, Jaakko: *Sankarihautaukset ja niiden puheet talvisodan aikana*. Käytännöllisen teologian julkaisematon laudaturtutkielma. Helsingin yliopisto, 1977.

Kansanaho, Erkki: *Papit sodassa*. WSOY: Helsinki 1991.

Kempainen, Ilona: *Isänmaan uhrin - sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Bibliotheca Historica 102. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2006.

Kilkki, Pertti: Kannaksen Armeija. Teoksessa *Talvisodan historia 2*. Toim. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto. WSOY: Porvoo 1978, 16–29.

Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville: Johdatus koettuun sotaan. Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki 2006, 9–18.

Kirves, Jenni: ”Sota ei ollut elämisen eikä muistamisen arvoista aikaa” – kirjailijat ja traumaattinen sota. Teoksessa *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga: Helsinki 2008, 381–425.

Kivalo, E. & Grönroos, M.: Puolustusvoimissa tapahtuneista itsemurhista. *Sotilaslääketieteellinen aikakauslehti* 1959/3, 89–100.

Kivimäki, Ville: Psykiatrien paperisota. Suomalaissotilaiden psyykkisten vammojen diagnoosit ja hoito toisen maailmansodan aikana. *Historiallinen aikakauskirja* 104/3 2006a, 235–252.

Kivimäki, Ville: Sotapsykiatria ja koettu todellisuus. Teoksessa *Hulluudesta itsehallintaan. Uuden historian näkökulmia psyykkisiin ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin*. Psykologian tutkimuksia 25. Joensuun yliopisto: Joensuu 2006b, 52–74.

Kivimäki, Ville: Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. Minerva Kustannus Oy: Helsinki 2006c, 69–86.

Klefström, Kalevi: YH – ylimääräiset harjoitukset. Teoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY: Porvoo 1999, 72–74.

Kriikku, Anna-Maria: *Sotaleskien taloudellinen asema ja avustaminen 1940-luvulla*. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, 1996.

Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; Mercy, James A.; Zwi, Anthony B. & Lozano, Rafael: *Väkivalta ja terveys maailmassa. WHO:n raportti*. Suom. Eila Salomaa. Lääkärien sosiaalinen vastuu & Terveysten edistämisen keskus: Helsinki 2005.

Kulomaa, Jukka: *Käpykaartiin? 1941–1944. Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana*. Painatuskeskus: Helsinki 1995.

Kurenmaa, Pekka & Lentilä, Riitta: Sodan tappiot. Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY: Porvoo 2005, 1150–1162.

Laaksonen, Lasse: Kannaksen taistelut. Teoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY: Porvoo 1999, 385–478.

Laine, Antti: Suomi sodassa. Teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen*. Toim. Seppo Zetterberg. 10. painos. WSOY: Porvoo 2003, 705–735.

Lentilä, Riitta: Sodissa menehtyneiden tiedosto. Teoksessa *Yhdessä Kestämme. Suomen Sotaveteraaniliitto ry 40 vuotta 29.9.1997*. Suomen Sotaveteraaniliitto ry: Jyväskylä 1997, 87–96.

Lentilä, Riitta & Juutilainen, Antti: Talvisodan uhrit. Teoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY: Porvoo 1999, 816–828.

Levä, Ilkka: ”Linjaan vaiko hautausmaalle!” – metsäkaartilaisten kokemushistoriaa 1941–1945. Teoksessa *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga: Helsinki 2008, 209–247.

Markelin, Pasi: *Itsemurhat Suomessa vuosina 1936–1965*. Tilastokeskus, Tutkimuksia 17. Tilastokeskus: Helsinki 1972.

Mielonen, Erkki: *Pelko ja pakokauhu. Henkinen paine sodassa*. Kauppiaitten kustannus: Helsinki 1968.

Mikola, Keijo & Juutilainen, Antti: Suomen sotilaalliset ratkaisut alkuvuoden 1941 aikana. Teoksessa *Jatkosodan historia 1*. Toim. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto. WSOY: Porvoo 1988, 165–185.

Minois, Georges: *History of Suicide. Voluntary Death in Western Culture*. The Johns Hopkins University Press: Baltimore 1999.

Myllyniemi, Seppo: *Suomi sodassa 1939–1945*. Historiallinen kirjasto 20. Otava: Helsinki 1982.

Nurmio, Heikki; Kallioniemi, Timo & Juutilainen, Antti: Karjalan Armeijan painopistesuunnan joukkojen hyökkäys Laatokan rantaan ja Tuulosjoelle. Teoksessa *Jatkosodan historia 1*. Toim. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto. WSOY: Porvoo 1988, 239–287.

Nygård, Toivo: *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*. *Studia historica jyvaskyläensia* 50. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä 1994.

Näre, Sari (toim.): *Sodassa koettua. Uhrattu nuoruus*. WSOY: Helsinki 2008.

Näre, Sari: Sotaorpojen mykkä ikävä. Teoksessa *Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus*. WSOY: Helsinki 2007, 138–169.

Ohlander, Ann-Sofie: *Kärlek, död & frihet. Historiska uppsatser om människovärde och livsvillkor i Sverige*. Norstedts: Stockholm 1986.

Oksanen, Atte: Kenraalit vauhdissa ja sotilaat sammuksissa – sotaa huumeissa ja humalassa. Teoksessa *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Toim. Sari Näre & Jenni Kirves. Johnny Kniga: Helsinki 2008, 181–207.

Ollonqvist, Leo: *Sotilasavustukset ja korvaukset. Sotapalveluksessa olevien omaisten avustukset, haavoittuneiden ja sairastuneiden edut sekä sotatapaturma- ja kansaneläkelaeissa sotavainajain omaisille ja sotainvaliideille määrätyt edut ja korvaukset*. Kotijoukkojen esikunta: Helsinki 1942.

Pajuoja, Jussi: Itsemurhat ja laki. Teoksessa *Suomalainen itsemurha*. Toim. Achté, Kalle; Lindfors, Olavi; Lönnqvist, Jouko; Salokari, Markku. Yliopistopaino: Helsinki 1989, 127–139.

Palokangas, Markku: Suomalaisjoukkojen aseistus ja varustus. *Talvisodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY: Porvoo 1999, 299–334.

Piirainen, Veikko: *Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta*. Sosiaaliturvan laitoksen julkaisuja / Tampereen yliopisto; 4. Hämeenlinna: Karisto, 1974.

Ponteva, Matti: Pitkäkestoisen traumaperäisen stressihäiriön korvaaminen sotavammanna. *Duodecim* 112/1996, 729–732.

Ponteva, Matti: Psykiatriset sairaudet Suomen puolustusvoimissa vv. 1941–1944. Jatkosodan aikana sota- ja kenttäsaaraloissa hoidettujen sotilaspotilaiden epidemiologinen seurantatutkimus. *Sotilaslääketieteellinen aikakauslehti* 52, 1977/2a, 31–208.

Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina: *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. WSOY: Porvoo 1993.

Reini, K. O.; Koukkunen, Heikki; Saukkonen, T.; Tirronen, E. O.; Heinilä, Harri & Juutilainen, Antti: Puolustusvoimat vuosien 1940 ja 1941 rauhan aikana. Teoksessa *Jatkosodan historia 1*. Toim. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto. WSOY: Porvoo 1988, 45–163.

Reinikainen, Pirita: ”*Kai mulla jokin vika on ollut, kun ovat tänne tuoneet.*” 43. *Sotasairaalassa hoidetut puolustusvoimien psykiatriset potilaat talvisodan aikana*. Suomen historian kandidaatintutkielma. Joensuun yliopisto, 2009. Työ tekijän hallussa.

Rintala, Rauna: *Sotakummitoiminta välirauhan ja jatkosodan aikana*. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, 1988.

Saario, Lauri: Kaatuneiden evakuointikeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 8/1989, 166–208.

Salmi, Tuula: *Kansakunnan lesket. Raportti suomalaisista naisista, jotka menettivät miehensä toisen maailmansodan vuoksi*. Tammi: Helsinki 1986.

Satka, Mirja: Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Sosiaaliturvan Keskusliitto: Helsinki 1994, 261–339.

Sihvo, Jouko: Kristinuskon vaikutus itsemurhiin suhtautumisessa. Teoksessa *Suomalainen itsemurha*. Toim. Achté, Kalle; Lindfors, Olavi; Lönnqvist, Jouko; Salokari, Markku. Yliopistopaino: Helsinki 1989, 140–160.

Soikkanen, Hannu: Eduskunnan toiminta sota-aikana (Valtiopäivät 1939–1944). Teoksessa *Suomen kansanedustuslaitoksen historia VIII*. Toim. Salervo, Olavi et al. Eduskunnan historiakomitea: Helsinki 1980, 9–132.

Soikkanen, Timo: Talvisodan henki. Teoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY: Porvoo 1999, 235–251.

Suonoja, Kyösti: Kansalaisten parhaaksi – yhteistuntoa ja politiikkaa. Sosiaali- ja terveysministeriö 1939–1992. Teoksessa *Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveysministeriö 75 vuotta*. Toim. Haatainen, Pekka & Suonoja, Kyösti. Sosiaali- ja terveysministeriö: Helsinki 1992, 323–704.

Tommila, Päiviö: *Kunniavelka kaatuneille. Kymmenen vuotta kaatuneitten omaisten huoltoa*. Sotaleskien ja kaatuneitten omaisten huolto r.y.: Helsinki 1955.

Urponen, Kyösti: Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Sosiaaliturvan Keskusliitto: Helsinki 1994, 163–260.

Uusitalo, Tuula: Itsemurha – vaiettu kuolema. Teoksessa *Tabujen kahleet*. Toim. Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli. Vastapaino: Tampere 2009, 117–149.

Uusitalo, Tuula: *Miten päästä yli mahdottoman? Narratiivinen tutkimus itsemurhame-
netyksistä*. Acta Universitatis Lapponiensis 105. Lapin yliopisto: Rovaniemi 2006.

Vahtola, Jouko: *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin*. 3. painos. Otava:
Helsinki 2004.

Waris, Heikki: *Muuttuva suomalainen yhteiskunta*. 2. painos. WSOY: Helsinki 1974.

Waris, Heikki: *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. 2. painos. Otava: Helsinki 1952.

Ylikoski, Pekka: Demobilisaatio ja siirtyminen uuteen puolustusjärjestelmään. Teokses-
sa *Talvisodan historia 4*. Toim. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto. WSOY:
Porvoo 1979, 379–403.

Selvitykset

Valtiokonttorin korvausasiantuntija Marja-Liisa Pitkäsen selvitys tekijälle 17.9.2009

Internet-lähteet

Eduskunnan edustajamatrikkeli. Viitattu 2.6.2009.

<http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm>

Leikola, Anto: Erkki Leikola. *Kansallisbiografia-verkojulkaisu*. Studia Biographica 4.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2001. Viitattu 2.6.2009.

<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7102/>

Mansner, Markku: Päiviö Hetemäki. *Kansallisbiografia-verkojulkaisu*. Studia Bio-
graphica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2001. Viitattu 2.6.2009.

<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/664/>

Kielitoimiston sanakirja. (Internet-versio MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0).

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy: Helsinki 2007.

Seppälä, Raimo: Jaakko Hakala. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2001. Viitattu 2.6.2009.
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/1603/>

Rahanarvonkerroin. Nordea. Viitattu 28.9.2009.
<http://service.nordea.com/nordeaopenpages/fi/calculators/moneyValue.action?language=fi>.

Liitteet

Liite 1: Valtion tapaturmatoimiston korvausasiakirjan kansi.

Lähtöy lask. kirj. 8716/1470 8.5.43.

Valtion tapaturmatoimisto.

Vahinko N:o I [redacted]

Nimi: [redacted] Syni: [redacted] 19__

Asevelvollisuusaika: 19__/19__ Kertausharjoitusaika: 19__/19__

Ruumiinvamman sattumis- tai sairauden ilmiantumispäivä: 19__ Kuolinpäivä: 19__

Sotilas- tai suojeluskunta-arvo: *alokas* Yleensä: [redacted]

korvausluokka. Päivärahan tai elinkoron täysimäärä: [redacted]

Yksinäinen. Omaisat: *puoliso, lapsia*, muita: [redacted]

Joukko-osasto tai suojeluskunta ja sen osoite, taikka suojeluskuntapiiri: _____

Hakija ja hänen osoitteensa: _____

Asiakirjoista puuttuu: korvaushakemus, virkeseuritus, lääkärinotodistus, osa-sotilaskuntakortista, tapaturma- tai sairausilmoitus, tutkimopöytäkirja, lääkärin-tarkastuskortti (saopumusta ylläpitäen).

Pyydetty hakijalta: _____

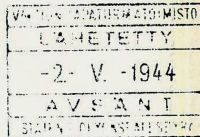
Pyydetty viranomaiselta: _____

Muistiinpanoja	Toimenpide	Määrä mk	Valmistettu pnä
Ilmoituksen saapumispäivä: <i>10.5.43.</i>	Korvattava vamma tai sairaus:		
Hakemuksen » :			
Korvattavaksi anottu vamma tai sairaus: <i>lääkärin</i>	<i>Korvattava v. 1, 24/10.43 p.H.</i>		
	<i>Jälj. Ouluun Shp. lle 24/54359</i>		<i>8.5.43</i>
<i>Kaava 27.</i>	<i>Lausunto VO. lle 2/10.43 päiv. lähetteen N:o 18299 joiden 8/10.43 p. Hiljo 42/44 M.</i>		<i>11.10.43</i>
	<i>VO. Oyf. val.</i>		<i>24.8.44.</i>

V. T. n:o 54. a. 11. 41. 15,000 6730

Liite 2: Valtion tapaturmatoimiston tekemä kielteinen huoltoeläkepääätös huhtikuussa 1944.

VALTION TAPATURMATOIMISTON
pääätös jällempänä mainittavassa asiassa.
Annettu Helsingissä .. huhtikuun ■■■
päivänä 1944.

Asiakirjoista saadaan tietää seuraavaa:

Sitten kun ■■■ kunnasta oleva räätäli ■■■ oli sotapalvelusta suorittaessaan toukokuun ■■■ päivänä 1943 ampunut itsensä, on asiasta lainmukaisen korvauksen saamista varten tenty ilmoitus valtation tapaturmatoimistolle.

Valtion tapaturmatoimisto on tutkinut tämän asian; ja koska ■■■

■■■ on itse tahallaan aiheuttanut kuolemansa,

valtation tapaturmatoimisto, korvauksen suorittamisesta sotapalveluksesta aiheutuneen ruumiinvamman tai sairauden johdosta maaliskuun 24 päivänä 1938 annetun lain ...4... §:n ...1... momentin, tammikuun 10 päivänä 1941 annetun sotatapaturmalain ja sen soveltamisalan laajentamisesta heinäkuun 18 päivänä 1941 annetun lain nojalla, harkitsee oikeaksi hylätä hakemuksen.

Muutosta tähän päätökseen voidaan hakea vakuutusosoikeudelta ~~vakuutusneuvostolta~~ osoite Helsinki, valituskirjalla, johon on liitettävä tämä päätös tai sen virallisesti oikeaksi todistettu jäljennös ja joka on joko valittajan itsensä tai hänen laillisesti valtuuttamansa asiamiehen annettava tai jonka tulee postitse saapua vakuutus-~~oikeudelle~~ ~~neuvostolle~~ viimeistään ennen kello kahdelta (12) kolmantenkymmenentenä (30) päivänä valittajan saatua päätöksestä tiedon, tiedoksisaantipäivää lukuun ottamatta.

Lamastuksesta.

Liite 3: Vakuutusoikeuden tekemä kielteinen korvauspäätös toukokuussa 1943.

P

VAKUUTUSOIKEUDEN päätös vali-
tukseen, jonka [REDACTED]
oleva talollisenpojanleski [REDACTED]
[REDACTED] omasta puolestaan
sekä alaikäisen lapsensa holhooja-
na on tehnyt valtion tapaturmatoimiston syyskuun [REDACTED] päivänä 1942 antamasta sotilaan omaisten korvauksista koskevasta päätöksestä. Annettu Helsingissä toukokuun [REDACTED] päivänä 1943.

VAKUUTUSOIKEUS LÄHETETTY
28. V. 1943
AVSANT FÖRSÄKRINGSDOMSTOLEN

Vakuutusoikeus on esittellyttänyt itselleen valitukseen kuuluvat kirjat ja saanut niistä tietää seuraavaa:
Valtion tapaturmatoimisto on sen vuoksi, että sanotusta kunnasta ollut talollisenpoika [REDACTED] oli sotapalvelusta suorittaessaan elokuun [REDACTED] päivänä 1942 matkalla sotasaarialasta toipumislomalle [REDACTED] läheisyydessä asettautunut rautatiekiikarille ja jäänyt junan alle saaden surmansa, valituksenalaisessa päätöksessä, koska [REDACTED] oli itse tahallaan aiheuttanut kuolemansa, korvauksen suorittamisesta sotapalveluksesta aiheutuneen ruumiinvamman tai sairauden johdosta maaliskuun [REDACTED] päivänä 1938 annetun lain §:n 1 momentin sekä tammikuun [REDACTED] päivänä 1941 annetun sotatapaturmalain ja sen soveltamisalan laajentamisesta heinäkuun [REDACTED] päivänä 1941 annetun lain nojalla evännyt korvauksen.

Tähän päätökseen [REDACTED] leski [REDACTED] omasta puolestaan sekä alaikäisen lapsensa [REDACTED] holhoojana on hakenut muutosta, minkä valituksen johdosta valtion tapaturmatoimisto on antanut siltä vaaditun lausunnon.

Vakuutusoikeus on tutkinut valituksen ja esitetyn selvityksen perusteella katsoo, että [REDACTED] on päättänyt

Maksuitta Valtion tapaturmatoimisto AS

päivänsä mielenhäiriössä, mutta että sotapalveluksessa vallin-
neiden erikoisten olosuhteiden ei todennäköisillä syillä voi-
da päättää aiheuttaneen hänen mielisairauttaan eikä oleellises-
ti vaikuttaneen sen ilmaantumiseen, minkä vuoksi vakuutus oikeus
katsoo edellämainitun maaliskuun 24 päivänä 1938 annetun soti-
lastapaturmalain 3 §:n 2 momentin sekä mainitun sotatapatur-
malain soveltamisalan laajentamisesta annetun lain ja sotata-
paturmalain nojalla, ettei ole esitetty syytä muuttaa sitä
lopputulosta, johon tapaturmatoimisto on päätöksessään johtunut.
Joka ei tyydy tähän päätökseen, saa hakea siihen muu-
tosta Korkeimmalta oikeudelta valituskirjalla, joka joko valit-
tajan omakätisesti allekirjoittamana tai muussa tapauksessa
varustettuna myöskin tekijän nimellä sekä ilmoituksella tämän
ammattista ja kotipaikasta, on vakuutus oikeuden päätöksen tai
siitä kirjoitetun ja virallisesti oikeaksi todistetun jäljen-
nöksen ohella valittajan itsensä taikka hänen laillisesti val-
tuuttamansa asiamiehen annettava Korkeimpaan oikeuteen viimeis-
tään ennen kello kahtatoista (12) kuudentenakymmenentenä (60)
päivänä siitä päivästä, jona valittaja todistettavasti on saa-
nut tiedon päätöksestä, samaa päivää kuitenkin lukuunottamatta.

Vakuutus oikeuden puolesta:

Lieto Hallio.

Lieto Hallio.

Liite 4: Korkeimman oikeuden tekemä myönteinen korvausratkaisu joulukuussa 1947.

JALJENNÖS.

KORKEIMMAN OIKEUDEN
 päätös valituksessa, jonka
 kyllän kirjoit-
 sa on oltava,
 va talollisoppiaaleksi
 omasta puolestaan ja alaikäi-
 sen poikansa
 kolmevuorokautta on tehty vakautus oikeuden
 toukokuun 1943 antamasta
 päätöksestä sotilain kuolleen johdosta
 annettua korvausta koskevassa asiassa
 annettua päätöstä joulukuun 1947.
 Korkein oikeus on esittelyttyt itselleen esien
 kaulavat kirjat ja esien niistä tieto, mikäli nyt on
 kyseessä, seuraavasti:
 missä ja hänen edellä maini-
 tan seitsemätoista vuotta nuorempaan lapseen isän
 oli sotapalvelusta suorittaneen elokuun päivien
 1942 antamalla sotaseuralasta toipumislomalle Asenden pyöski.

Tappala *Tappala*

lähisyydessä asettanut zantatiekiskolle ja jäänyt junaan alle saaden surmansa. Sittenkun siitä oli korvauksen saamista varten ilmoitettu valtion tapaturmatoimistolle, tapaturmatoimisto on syyskuun [redacted] päivänä 1942 antamallaan päätöksellä evännyt korvauksen.

Vakuutusosikeus, jonka tutkittavaksi [redacted], myös holhoajantoinneensa, valittamalla oli saattanut asian, on puheena olevassa päätöksessään lausunut selvitettyksi, että [redacted] oli päättänyt päiväpää mielenhäiriössä, mutta koskei todennäköisillä syillä voitu päättää sotapalveluksessa vallinneiden erikoisten olosuhteiden aiheuttaneen hänen mielisairauttaan tai olennaisesti vaikuttaneen ilmaantumiseen, vakuutusosikeus on korvauksen suorittamiseksi ta sotapalveluksesta aiheutuneen ruumiinvamman tai sairauden johdosta maaliskuun 24 päivänä 1938 annetun lain, tammikuun 10 päivänä 1941 annetun sotatapaturmalain ja sen soveltamisalan laajentamisesta seuranneen heinäkuun 18 päivänä annetun lain nojalla jättänyt asian valtion tapaturmatoimiston päätöksensä lopputuloksen varaan.

[redacted] on hakenut muutosta vakuutusoi-

oikeuden päätökseen. Sen jälkeen lääkintöhallitus on antanut siltä asiasta pyydetyn lausunnon.

Korkein oikeus on tutkinut tämän asian; ja koska todennäköisillä syillä voidaan päätellä sotapalveluksessa vallinneiden erikoisten olosuhteiden olennaisesti vaikuttaneen sen sairastiloihin mielentilan ilmaantumiseen, jossa [redacted] on tehnyt itsemurhan, Korkein oikeus harkitsee oikeaksi, kumoten vakuutusosikeuden ja valtion tapaturmatoimiston päätökset, edellä mainittujen lakien nojalla, sotatapaturmalain ja vuonna 1938 annetun lain nojalla myös sellaisina kuin ne ovat muutettuna elokuun 18 päivänä 1944 annetulla laeilla, määrätä hänen jälkeensä maksettavaksi korvausta [redacted] ja [redacted] sekä palauttaa asian tapaturmatoimistoon tsestä aiheutuvia toimenpiteitä varten. Tätä kaikki asianomaiset noudattakoot.

Vahvistetaan korkeimman oikeuden oikeuden sietillä ja esittelijän allekirjoituksella.

(L.S.)

Jäijennöksen oikeaksi todistaa: Hel-